

อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในประวัติศาสตร์
ตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 – การเคลื่อนไหว
4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919

โดย

นายเมธี เกียรติก้องขจร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมจีนศึกษา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในประวัติศาสตร์
ตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 – การเคลื่อนไหว
4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919

โดย

นายเมธี เกียรติก้องขจร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมจีนศึกษา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

JAPANESE INFLUENCE ON CHINA'S CHANGING HISTORY
FROM THE FIRST SINO-JAPANESE WAR (1894)
TO THE MAY FOURTH MOVEMENT (1919)

BY

MR.METHEE KIATKONGKAJORN

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
CHINESE CULTURE STUDIES
FACULTY OF LIBERAL ARTS
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2017
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

คณะศิลปศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นายเมธี เกียรติก้องขจร

เรื่อง

อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของเงินในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สงครามจีน - ญี่ปุ่น ครั้งที่ 1
ค.ศ. 1894 - การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ อมรรวมโชคศักดิ์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริวรรณ วรชัยยุทธ)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุวรรณ)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. เรือโทนภดลชาติประเสริฐ)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปกรณ์ ลิ้มปทุมรัตน์)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร. ดำรงค์ อุดุลยฤทธิกุล)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีน ในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 – การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919
ชื่อผู้เขียน	นายเมธี เกียรติก้องขจร
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	วัฒนธรรมจีนศึกษา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ วรชัยยุทธ
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งประสงค์ศึกษาประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีนจากสังคมโบราณแบบศักดินาสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจจะมีใช้การรับวิทยาการสมัยใหม่จากสังคมตะวันตกโดยตรงเพียงอย่างเดียว หากแต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเป็นเพราะจีนรับวิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่น โดยศึกษาอิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน ตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 - การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 ผ่านเอกสารภาษาจีนเป็นสำคัญ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติความสัมพันธ์ของจีน-ญี่ปุ่นตั้งแต่ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ซึ่งญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรับแนวคิดและวัฒนธรรมจากจีนเรื่อยมา จนมาถึงประวัติศาสตร์สมัยใหม่หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จีนกลับเป็นฝ่ายเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่น

จากการศึกษาเหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง กล่าวคือ ช่วงก่อนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้แก่ การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็งของจีน ทำของจีนต่อการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นตลอดจนการปฏิรูปร้อยวัน และช่วงหลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้แก่ การปฏิวัติซินไฮ่ และการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญในประวัติศาสตร์จีน และผู้นำการเคลื่อนไหวคนสำคัญหลายคนได้รับการศึกษาจากญี่ปุ่น ทำให้ได้รับแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านการศึกษามาจากญี่ปุ่น

จากข้อมูลที่ได้ศึกษาสะท้อนให้เห็นภาพการรับวิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่นซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของสังคมจีนในระยะเวลาดังกล่าว

คำสำคัญ: สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1, การปฏิวัติซินไฮ่, การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม

Thesis Title	JAPANESE INFLUENCE ON CHINA'S CHANGING HISTORY FROM THE FIRST SINO-JAPANESE WAR (1894) TO THE MAY FOURTH MOVEMENT (1919)
Author	Mr. Methee Kiatkongkajorn
Degree	Master of Arts
Department/Faculty/University	Chinese Culture Studies Liberal Arts Thammasat University
Thesis Advisor	Assistance Professor SiriwanWorrachaiyut, Ph.D.
Academic Year	2017

ABSTRACT

Japan's influence on Chinese social change from feudalism to modern society was studied from the First Sino-Japanese War in 1894 to the May Fourth Movement in 1919. In addition to the direct effect of Western societal modernity, Japan may have been a key indirect source for concepts of Western political philosophy in China. Data was obtained from Chinese historical documents. In earlier epochs, China received much knowledge from Japan, including Western modernity and political philosophy.

Before the First Sino-Japanese War, the Self-Strengthening Movement from around 1861 to 1895 consisted of institutional reforms begun in China during the late Qing dynasty after military defeats and concessions to foreign powers. Chinese's response to the Meiji Restoration in 1868, and the Hundred Days' Reform, a failed 103-day national, cultural, political, and educational reform movement in 1898, were other influential events. After the First Sino-Japanese War, the Xinhai Revolution, also known as the Revolution of 1911, which overthrew China's last imperial dynasty and established the Republic of China (ROC), and the May Fourth Movement, an anti-imperialist, cultural, and political movement developing from student protests in Beijing in 1919, were critical developments. Many influential movement leaders were

educated in Japan, which helped spread Japanese understanding of Western political philosophy through China.

Results were that Chinese society experienced an ongoing impact of this communication through Japan of concepts of modernity and Western political philosophy.

Keywords: First Sino-Japanese War, Revolution of 1911, Xinhai Revolution, May Fourth Movement.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กว่าจะสำเร็จเป็นรูปเล่มอย่างที่เราเห็นในขณะนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากบุคคลหลาย ๆ ท่านในหลาย ๆ ด้าน นับตั้งแต่การเริ่มต้นค้นหาและพัฒนาหัวข้อวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนได้ไปขอคำปรึกษาจากรองศาสตราจารย์ ดร.ปกรณ์ ลิ้มบุญสุรณ์ อดีตผู้อำนวยการโครงการปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมจีนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร.สุรชัย ศิริไกร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ประพทสิทธิ์ ศุภรัตน์เมธี ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์จีน และผู้ช่วยศาสตราจารย์วรศักดิ์ มหัทธโนบล คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งท่านเหล่านี้ได้สละเวลาอันมีค่าเสวนาให้คำแนะนำแก่ผู้เขียนจนตกผลึกทางความคิดพอที่จะกำหนดหัวข้อวิทยานิพนธ์และขอบเขตการศึกษา

สำหรับขั้นตอนการจัดหาเอกสารค้นคว้า ผู้เขียนมีความตั้งใจว่าจะใช้ข้อมูลจากเอกสารภาษาจีนเป็นหลัก ซึ่งอาจจะได้ข้อมูลใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นแก่วงการวิชาการไทย อาจารย์วรพล โสภณวุฒิกุล ได้เป็นธุระช่วยจัดซื้อหนังสือวิชาการจากประเทศจีน ตลอดจนจัดหาบทความทางวิชาการด้วยช่องทางต่าง ๆ

ขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการทำวิทยานิพนธ์ ก็คือ การเก็บข้อมูลและแหล่งอ้างอิงจากเอกสารและหนังสือ เนื่องจากเอกสารและหนังสือที่ใช้ในการค้นคว้าหาข้อมูลเกือบทั้งหมดเป็นภาษาจีน ซึ่งมีทั้งงานเขียนด้วยภาษาแบบเก่าหรือภาษาหนังสือซึ่งอ่านเข้าใจยาก และงานเขียนด้วยภาษาแบบใหม่หรือภาษาพูดซึ่งเข้าใจง่ายหน่อย แต่ไม่ว่าจะเป็นภาษาจีนแบบเก่าหรือแบบใหม่ก็เป็นสิ่งที่เหนือกำลังความสามารถโดยลำพังของผู้เขียนที่จะถอดความได้อย่างครบถ้วน งานสำคัญในขั้นตอนนี้ คุณปริดี นิลรัตน์คุณ อดีตครูสอนภาษาจีน ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วยคุณทวีป วรดิลก หรือ “ทวีปวร” ในการแปลบทกวีซึ่งมีประสบการณ์ด้านการแปลและมีผลงานแปลวรรณกรรมจีนมาช่วยเหลือเมื่อคุณปริดีได้รับการเชิญชวนจากผู้เขียน ก็ตกลงใจที่จะมาศึกษาค้นคว้าร่วมกับผู้เขียน ทำให้ผู้เขียนสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกจากเอกสารและหนังสือดังกล่าว

เนื่องจากเนื้อหาในวิทยานิพนธ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น มีคำที่ต้องถอดเป็นอักษรไทยทั้งจากภาษาจีนและภาษาญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก ในการนี้คุณวุฒิพงศ์ ประพันธ์มิตร นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาวัฒนธรรมจีนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สละเวลาช่วยถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินเป็นอักษรไทย ตามเกณฑ์ของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2543 สำหรับการถอดเสียงภาษาญี่ปุ่นเป็นอักษรไทย เริ่มแรกคุณสิริกาญจน์ วชิรคพรรณ ช่วยถอดจากภาษาจีนเป็นอักษรโรมัน ส่วนขั้นตอนการถอดเสียงจากอักษรโรมันเป็นอักษรไทยนั้น ได้รับความกรุณาจากศาสตราจารย์ ดร.สิริมพร สุริยะวงศ์ไพศาล (ชื่อเดิมคือผู้ช่วยศาสตราจารย์เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาลซึ่งเป็นหนึ่งใน

คณะผู้สร้างสรรค์ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่เขียนด้วยอักษรโรมันเป็นอักษรไทย ผลงานวิจัยในปี พ.ศ. 2530) แห่งคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้สละเวลาอันมีค่าช่วยแก้ไขข้อผิดพลาดในการถอดภาษาญี่ปุ่นเป็นอักษรโรมันบางส่วนและถอดภาษาญี่ปุ่นเป็นอักษรไทยที่ถูกต้องเป็นระบบ นอกจากนี้งานในส่วนที่เกี่ยวกับภาษาอังกฤษ คุณวีรภัทรา ทรัพย์ไพบุลย์ ได้ช่วยแปลบทความย่อเป็นภาษาอังกฤษ

ในโอกาสนี้ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิผู้ประเมินงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คณะกรรมการสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ อมรวณิชศักดิ์ ประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.वासนา วงศ์สุวรรณ รองศาสตราจารย์ ดร.เรื่อโทนภดล ชาติประเสริฐ รองศาสตราจารย์ ดร.ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ กรรมการสอบ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ วรชัยยุทธ กรรมการสอบและอาจารย์ที่ปรึกษา ได้กรุณาให้คำแนะนำแก่ผู้เขียนในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องครบถ้วนและสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหาและรูปแบบ โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ วรชัยยุทธ ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษา ได้สละเวลามากมายในการตรวจแก้ข้อบกพร่องต่าง ๆ ในวิทยานิพนธ์ และให้กำลังใจแก่ผู้เขียนตลอดมา

สุดท้ายนี้ยังมีเพื่อนนักศึกษาร่วมรุ่น ได้แก่ คุณณณาริป เตชะวิเศษ ซึ่งสำเร็จการศึกษาไปแล้ว แต่ก็ยังคงส่งสัญญาณเตือนเป็นระยะ ๆ ให้จัดปฏิทินการสอบวิทยานิพนธ์ให้ทันกำหนด และคุณปวีณา กิจศิริสิน ที่มีน้ำใจส่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิทยานิพนธ์มาให้ นอกจากนี้ยังมีคุณชนิตา ศิมกระโทก เจ้าหน้าที่งานบัณฑิตศึกษาที่คอยจัดการงานธุรการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ช่วยให้การสอบวิทยานิพนธ์ผ่านพ้นไปโดยราบรื่น ตลอดจนเจ้าหน้าที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ และยังจัดหาผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจแก้บทความย่อภาษาอังกฤษด้วย

ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งใจในการช่วยเหลือของทุก ๆ ท่านที่ได้เอ่ยนามมาข้างต้น และอีกหลาย ๆ ท่านที่มีได้เอ่ยนามที่สนับสนุนช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจให้ผู้เขียนก้าวไปข้างหน้าจนถึงเป้าหมาย ผู้เขียนขอ “ขอบพระคุณ” ทุก ๆ ท่านด้วยความสำนึกในบุญคุณ มา ณ โอกาสนี้

นายเมธี เกียรติกิจ้องขจร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(4)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 สมมติฐานการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตการศึกษา	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.6 เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น	8
บทที่ 2 ประวัติความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่น	9
2.1 ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยุคโบราณ: ญี่ปุ่นรับและเรียนรู้จากจีน	9
2.2 ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยุคสมัยใหม่: จีนรับวิทยาการสมัยใหม่ (ตะวันตก) ผ่านญี่ปุ่น	21
บทที่ 3 สภาพการณ์ของจีนก่อน-หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1	26
3.1 การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง (自强运动)	26
3.2 การปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นส่งผลกระทบต่อ การเคลื่อนไหวของจีน	28
3.2.1 ฝ่ายก้าวหน้า	29
3.2.2 ฝ่ายอนุรักษนิยม	32
3.2.3 ฝ่ายที่เป็นกลาง	33

	(7)
3.3 อิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นต่อการปฏิวัติซินไฮ่	41
3.3.1 ผ่านทางนักศึกษาจีนที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น	41
3.3.2 กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ของญี่ปุ่นโดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง	42
3.3.3 นโยบายตีสองหน้าของรัฐบาลญี่ปุ่น	50
3.4 อิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นต่อการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม	56
บทที่ 4 อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในประวัติศาสตร์	61
4.1 ด้านแนวคิดปรัชญาการเมือง	61
4.1.1 แนวคิดปรัชญาการเมือง “เสรีนิยม”	61
4.1.2 แนวคิดปรัชญาการเมือง “สังคมนิยม”	63
4.2 ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม	65
4.2.1 ด้านการศึกษา	65
4.2.2 ด้านภาษาและงานแปล	66
4.3 บุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่	80
4.3.1 ซุนยัตเซ็น (孙中山 ค.ศ. 1866-1925)	80
4.3.2 คังโหย่วเหวย (康有为 ค.ศ. 1853-1927)	82
4.3.3 เหลียงฉีเซา (梁启超 ค.ศ. 1873-1929)	85
4.3.4 หลี่ต้าเจา (李大钊 ค.ศ. 1889-1927)	87
4.3.5 เฉินตูชิว (陈独秀 ค.ศ. 1879-1942)	89
4.3.6 โจวเอินไหล (周恩来 ค.ศ. 1898-1976)	92
4.3.7 หลู่ชวิน (鲁迅 ค.ศ. 1881-1936)	94
4.3.8 กวามั้วร้ว (郭沫若 ค.ศ. 1892-1978)	96
บทที่ 5 สรุป	100
รายการอ้างอิง	104
ภาคผนวก	111
ประวัติผู้เขียน	129

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โดยทั่วไป นักประวัติศาสตร์จะถือเอา สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1839-1842) เป็นเส้นแบ่งทางประวัติศาสตร์ ระหว่างประวัติศาสตร์จีนยุคโบราณกับประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ โดยเห็นว่าชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษซึ่งเป็นฝ่ายชนะสงครามในครั้งนั้นเป็นผู้นำ “ความสมัยใหม่” มาสู่จีน

เป็นที่ทราบกันดีว่า นับแต่สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1839-1842) จนถึงการก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนในปี ค.ศ. 1949 เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จีนประสบในช่วงระยะเวลา 100 ปีเศษดังกล่าว เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านของจีนจากสังคมศักดินาสู่สังคมสมัยใหม่เป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนประสบกับความทุกข์ยากลำเค็ญ และสูญเสียมากมายมหาศาลทั้งชีวิตและทรัพย์สิน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการจ่ายค่าตอบแทนสูงที่สุดในโลกในการแลกมาซึ่งสังคมสมัยใหม่¹

จากการศึกษาทบทวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวใหม่ พบว่าช่วงเวลานับตั้งแต่จีนพ่ายแพ้ในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ในปี ค.ศ. 1894-1895 จนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ในปี ค.ศ. 1919 ช่วงระยะเวลาประมาณ 20 ปีเศษดังกล่าว เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อหรือจุดหักเหครั้งสำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์จีน กล่าวคือ ความพ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่นดังกล่าวได้ปลุกชนชั้นปกครองและปัญญาชนจีนให้ตื่นจากความฝันอันยาวนาน² ขณะเดียวกันก็ทำให้ชาวจีนผู้รักชาติ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวเกิดความตื่นตัว เห็นถึงภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นจากความอ่อนแอ ล้าหลังของจีน ทุกคนเห็นแล้วว่าจีนมิใช่ชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองดังเช่นอดีตอีกแล้ว เพราะทำสงครามรบแพ้แม้กระทั่งญี่ปุ่น ซึ่งในสายตาของจีนเป็นเพียง “แคว้นแคว้นเล็ก ๆ แห่งคนเถื่อนตะวันออก” (东夷小国) ชนชั้นนำของจีนจึงได้หันมาสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นที่จีนไม่เคยให้ความสำคัญมาก่อนว่าเพราะเหตุใดญี่ปุ่นจึงสามารถพัฒนาตนเองในช่วงระยะเวลาไม่นานนัก จนเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองเหนือกว่าจีนได้ จากการศึกษาของขุนนางและปัญญาชนผู้รักชาติ ได้แก่ เจิ้งกวนอิง (郑观应) หวังเทา (王韬) และคังโหย่วเหวย (康有为) เป็นต้น ทำให้จีนรู้ว่า “ญี่ปุ่นมีการปฏิรูปเมจิ” โดยได้

¹หวังซูเจิง, “ราชวงศ์สรวงศ์ที่ยืนล้มลงอยู่บนทางแยก,” ใน *หนังสือ ราชสำนักจีนทันสมัย โลกหันขวา*, แปลจาก 天朝向左世界向右 ของ 王龙 หวังหลง, โดย เขมณัฏฐ์ ทรัพย์เกษมชัย และ สุภารัตน์ วงศ์กระจ่าง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559), น. 16.

²Liang Qichao 梁启超 《爱国论》, 《饮冰室合集.文集之三》, 北京: 中华书局 1989 年版, 第 67 页。

ศึกษาและรับเอาวิทยาการสมัยใหม่ทุกด้านจากตะวันตกมาใช้ในการพัฒนาประเทศ จนสามารถพัฒนาตนเองทัดเทียมชาติตะวันตก จึงได้เรียกองค์กรกระแสนการเลียนแบบการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่น³ เพื่อจะพัฒนาจีนให้เข้มแข็งเจริญก้าวหน้าเยี่ยงญี่ปุ่นและชาติตะวันตก ทำให้นักศึกษาจีนหลังไหลเข้าไปศึกษาที่ญี่ปุ่นมากเป็นประวัติการณ์ นักศึกษาจีนสามารถเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากภาษาญี่ปุ่นได้รวดเร็วกว่าเรียนรู้จากภาษาตะวันตก เพราะในยุคสมัยโบราณญี่ปุ่นรับเอาตัวอักษรจีนไปใช้ นอกจากนี้ นักคิดนักเขียนและนักวิชาการชาวญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปเมจิใช้อักษรจีนในการเขียนหนังสือเป็นส่วนใหญ่ และที่สำคัญญี่ปุ่นได้แปลหนังสือสำคัญ ๆ ของตะวันตกแทบจะทั้งหมดไว้แล้ว ทำให้นักศึกษาจีนสามารถเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ของชาติตะวันตกโดยเฉพาะแนวคิดทางปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมผ่านการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น ตลอดงานเขียนของนักคิดนักเขียนชาวญี่ปุ่นได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อจีนในช่วงเวลาดังกล่าวสูงมาก ส่งผลให้วิทยาการตะวันตกและแนวคิดทางปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมเข้าสู่จีน ก่อให้เกิดผลสะท้อนอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมจีน ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อการปฏิวัติจีนในปี ค.ศ. 1911 เท่านั้น ยังส่งผลสะท้อนถึงปัญญาชนจีนในการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม และภายหลังจากนั้น⁴

ผู้ศึกษาพบว่า ชาติตะวันตกมิได้มีอิทธิพลโดยตรงอย่างที่เข้าใจกันมาแต่อดีตว่า ทำให้จีนต้องปรับเปลี่ยนเป็นสังคมสมัยใหม่ แต่กลับได้พบว่า อิทธิพลจากญี่ปุ่นต่างหาก ที่มีอิทธิพลต่อจีนสูงมากกว่า และความพ่ายแพ้ในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894-1895 เป็นจุดเปลี่ยนหรือสาเหตุสำคัญที่ปลุกในชาวจีนตื่นขึ้นมาปรับเปลี่ยนประเทศจีนเก่าให้เป็นจีนสมัยใหม่อย่างจริงจังดังที่ จอห์น เค.แฟร์แบงก์ กับคณะ ได้วิเคราะห์ไว้ในหนังสือ East Asia The Modern Transformation ว่า “ระยะจากปี ค.ศ. 1898-1914 ญี่ปุ่นมีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีประวัติศาสตร์จีน...อิทธิพลระยะสั้นของญี่ปุ่นนี้ตรงกว่า ลึกซึ้งกว่า และไปไกลกว่าอิทธิพลของอังกฤษในศตวรรษที่ 19 ของสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1915-1949 หรือแม้แต่ของสหภาพโซเวียตหลังปี ค.ศ. 1949 เหตุผลก็คือ ญี่ปุ่นนั้นใกล้ชิดทั้งทางวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์ เหตุผลอีกอย่างก็คือ สภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ในตอนเริ่มต้นยุค

³Wang Xiaoqiu 王晓秋 《近代中国与日本互动与影响》，北京：昆仑出版社 1996 年版，第 98 页。

⁴Gu Xin 顾昕 《德先生是谁五四民主思潮与中国知识分子的激进化》载《儒家与自由主义》，生活·读书·新知三联书店 2001 年版。อ้างอิง Zheng Kuangmin 郑匡民 《西学的中介：清末民初的中日文化交流》，成都：四川人民出版社 2008 年版，第 338 页。

สมัยใหม่นี้ จีนตื่นตัวต่อการเรียนรู้มากที่สุด และญี่ปุ่นก็กระตือรือร้นที่จะสอนมากที่สุด โดยไม่มีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์แห่งชาติ”⁵

ปัจจุบันจีนได้ผงาดขึ้นมา มีบทบาทอย่างสูงบนเวทีโลก จีนมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับสองรองจากสหรัฐอเมริกา มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงที่สุดในโลกติดต่อกันมาหลายสิบปี นับวันจะมีบทบาทสูงมากขึ้น และที่สำคัญก็คือ จีนมีความสัมพันธ์ที่ตึงกับประเทศไทย การศึกษาภูมิหลังของจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านจากจีนโบราณมาสู่จีนสมัยใหม่ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจจีนในปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในปัจจุบันที่ไม่ค่อยราบรื่นนัก

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาว่าจีนรับวิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่น
- 1.2.2 เพื่อศึกษาอิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นที่มีต่อการปฏิวัติซินไฮ่
- 1.2.3 เพื่อศึกษาอิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นที่มีต่อการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม

1.3 สมมติฐานการวิจัย

- 1.3.1 จีนรับวิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่น
- 1.3.2 จีนได้รับอิทธิพลของญี่ปุ่นในการปฏิวัติซินไฮ่
- 1.3.3 จีนได้รับอิทธิพลของญี่ปุ่นในการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาประวัติศาสตร์จีนตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1894-1895) จนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม (ค.ศ. 1919) จากเอกสารภาษาจีนเป็นหลัก เทียบเคียงกับเอกสารภาษาอังกฤษและภาษาไทย

⁵จอห์น เค. แพร์แบงค์, เอ็ดวิน โอ.โรซาเออร์, แอลเบิร์ต เอ็ม. แครก, *เอเชียตะวันออกยุคใหม่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ได้หวัน*, แปลจาก East Asia The Modern Transformation, โดย เพ็ชรี สุมิตร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มุลินีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550), น. 718.

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 มีความเข้าใจประวัติศาสตร์จีนในช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น

1.5.2 เข้าใจการเปลี่ยนผ่านจากสังคมจีนโบราณสู่สังคมสมัยใหม่

1.6 เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารภาษาไทย

การสำรวจเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ในประเด็น “อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมยุคโบราณเข้าสู่สังคมสมัยใหม่” นั้น ไม่พบเอกสารหรืองานวิจัยที่เป็นภาษาไทยที่ศึกษาหรือวิจัยในประเด็นนี้โดยตรง มีเพียงเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเด็นอื่น ๆ แต่ก็มีอยู่น้อยมาก เท่าที่พบเป็นวิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2 เล่ม ซึ่งกล่าวถึงประเด็นเรื่องชาตินิยมของจีน-ญี่ปุ่นในช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1937-1945) และเรื่องการตระหนักรู้ในความเป็นชาติจีนสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาวิจัยของนักวิชาการประวัติศาสตร์อีก 1 เล่ม ที่วิเคราะห์เปรียบเทียบการรับมือกับจักรวรรดินิยมตะวันตก ระหว่าง ไทย จีน และญี่ปุ่น ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

1.6.1 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมจีนกับญี่ปุ่น ในประเด็นสงครามจีน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1937-1945)”⁶ ศึกษาเรื่องปัญหาชาตินิยมของจีนกับญี่ปุ่นในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเด็นสงครามจีนกับญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ระหว่างปี ค.ศ. 1937-1945 โดยศึกษาในประเด็นปัญหาประวัติศาสตร์ และความขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ใน 4 ประเด็น ได้แก่ 1. การลงโทษอาชญากรสงคราม 2. ตำราเรียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น 3. การเยือนศาลเจ้าياسุคุนิของผู้นำญี่ปุ่น และ 4. “การขอโทษ” ของญี่ปุ่นต่อจีน ซึ่งไม่มีประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นในวิทยานิพนธ์ที่กำลังศึกษา

แต่อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในบทที่ 2 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยได้แบ่งช่วงเวลาออกเป็น 2 ช่วง คือ 1. ความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่นก่อนสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 และ 2. ความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่นหลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1

⁶ธนศ ฤตีสุนันท์, “ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมจีนกับญี่ปุ่น ในประเด็นสงครามจีน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1937-1945),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2553).

จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งได้ยึดถือสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894-1895 เป็นเส้นแบ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์

เนื้อหาหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเด็นประวัติศาสตร์สงครามจีน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 2 เป็นสำคัญ โดยสรุปว่า เป็นปัญหาเรื่องทัศนคติที่จีนและญี่ปุ่นมีต่อกัน อันเป็นผลมาจากความแตกต่างทางผลประโยชน์แห่งชาติ ในด้านเกียรติภูมิและความมั่นคง อันนำมาซึ่งความรู้สึกชาตินิยมของทั้งสองชาติและนำมาสู่ความขัดแย้งต่อกันในที่สุด

1.6.2 วิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างความตระหนักรู้ในความเป็นชาติจีนสมัยใหม่ : ผ่านวิวัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนยุคสมัยใหม่ ค.ศ. 1895-1945”⁷ ศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของชาวจีนผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมุ่งศึกษาถึงแนวคิดทางปรัชญาในยุคต่าง ๆ ที่นักประวัติศาสตร์จีนใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ของจีนนับแต่ยุคโบราณจนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนโบราณว่า มีรากฐานอยู่บนความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และอำนาจทางการเมือง ต่อมาเมื่อเกิดการผลัดเปลี่ยนราชวงศ์จากราชวงศ์ซางมาเป็นราชวงศ์โจว จึงมีการสร้างชุดความเชื่อใหม่ คือ เทียน เทียนเซี่ย เทียนจื่อ และเทียนมิ่ง ซึ่งเป็นการบูชาสวรรค์อันเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือกว่าเทพเจ้าในราชวงศ์ซางนอกจากนี้ยังมีการอธิบายเหตุการณ์และการตีความบนฐานของจักรวาลวิทยา อู๋สิง และหยินหยาง ทำให้เกิดประวัติศาสตร์วงล้อ มาถึงยุคจักรวรรดิในสมัยราชวงศ์ฮั่นพัฒนาต่อมาเป็นประวัติศาสตร์วิเคราะห์ในกรอบของปรัชญาทางศีลธรรมและกรอบความคิดทางจักรวาลวิทยา มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในยุคราชวงศ์ถัง ในยุคนี้นักประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญกับการใช้หลักฐานมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ประวัติศาสตร์วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ในยุคราชวงศ์ซ่ง ซึ่งนักประวัติศาสตร์มีแนวคิดว่าต้องเขียนบนความรู้ที่ถูกต้องและการบันทึกที่แม่นยำ ส่งผลให้มีความสำคัญกับการเก็บหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์มีการก้าวกระโดดที่แท้จริงในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง เนื่องจากมีการตีความต่างกันในการศึกษาคำสอนของลัทธิขงจื้อ สืบเนื่องมาจากการพัฒนาลัทธิขงจื้อใหม่ ภายหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์หมิง มีการรื้อฟื้นคำสอนของลัทธิขงจื้อดั้งเดิม ส่งผลต่อความรุ่งเรืองของคลาสสิกนิยมและพิธีการนิยม ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญต่อแนวคิดทางการปกครองของจีนและแนวคิดทางประวัติศาสตร์ในยุคต้นราชวงศ์ชิง การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคก่อนและหลังสงครามฝิ่น เนื่องจากราชวงศ์ชิงเน้น

⁷จุฬาลักษณ์ ปลื้มปัญญา, “การสร้างความตระหนักรู้ในความเป็นชาติจีนสมัยใหม่ : ผ่านวิวัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนยุคสมัยใหม่ ค.ศ. 1895-1945,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555).

ความสำคัญของพิธีการและประเพณี ส่งผลให้ปัญญาชนมีอัตลักษณ์ในการเป็นผู้สืบทอดและรักษา วัฒนธรรมจีน นักประวัติศาสตร์ผู้สร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่แสดงถึงชาตินิยมอย่างเด่นชัดและปฏิเสธ บรรทัดฐานของประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเพณีคือ เหลียงฉีเซา งานของเขาปฏิเสธรูปแบบ ประวัติศาสตร์นิพนธ์โบราณ และตอบรับกระแสแนวคิดตะวันตก ซึ่งเขาได้รับอิทธิพลหรือ แรงบันดาลใจจากนักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นในการเขียน “ประวัติศาสตร์อารยธรรม” การเขียน ประวัติศาสตร์ของเขาจึงเป็นการเขียนตามกระแสของระบบรัฐชาติในโลก เป็นส่วนหนึ่งและเป็น ผลลัพธ์ของการสู่ระบบรัฐชาติในโลกเมื่อเข้าสู่โลกสมัยใหม่ ประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนสมัยใหม่หรือยุค แห่งรัฐชาติจึงเน้นความเป็นหนึ่งและประสบการณ์ร่วมกันของคนในชาติที่มีความหลากหลายมากกว่า จะเป็นประวัติศาสตร์ที่ตอบสนองต่อหน่วยทางการเมือง แต่นักประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ยังคงให้ ความสำคัญกับรากฐานวัฒนธรรมของตนเองและสร้างความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมโลกและแก่น แท้ทางวัฒนธรรมของจีนได้เป็นอย่างดีเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชาติที่เป็นเอกลักษณ์และมีความเป็น สมัยใหม่ที่เป็นสากล

1.6.3 หนังสือเรื่องวิเคราะห์ เปรียบเทียบ ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่⁸

ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ได้กล่าวถึงความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามจีน- ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ว่า ได้สะท้อนความอ่อนแอของจีนชัดเจนยิ่งขึ้น และแสดงให้เห็นว่า การพยายาม ปรับปรุงพัฒนาประเทศตามอย่างตะวันตก โดยการศึกษาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากตะวันตก ที่เรียกว่า “ทำตนเองให้เข้มแข็ง” (自強) ที่ดำเนินมากกว่า 30 ปี ไม่ได้ผล ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้น การทำ สงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้รับการคาดหมายโดยทั่วไปว่าจีนน่าจะเป็นฝ่ายชนะ เพราะจีนมีกำลัง พลมากกว่า รวมทั้งเรือรบ แต่จีนกลับพ่ายแพ้ ทำให้ปัญญาชนจีนต้องแสวงหาหนทางใหม่ในการกอบ กู้ประเทศชาติซึ่งนำโดยคังโหย่วเหวย แต่หนังสือเล่มนี้ยังมีข้อมูลและการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่อง อิทธิพลทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมเก่าไปสู่สังคมสมัยใหม่

เอกสารภาษาจีน

สำหรับเอกสารหรืองานวิจัยที่เป็นภาษาจีนเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นใน ประเด็น “อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมยุคโบราณเข้าสู่ สังคมสมัยใหม่” นั้น ไม่พบงานวิจัยในประเด็นนี้โดยตรง เนื่องจากเป็นประเด็นที่ค่อนข้างมีความ อ่อนไหวทางการเมือง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในปัจจุบันยังมีความค้ำของหมองใจกัน อยู่ อันเนื่องมาจากผลของสงครามในอดีตและท่าทีของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในปัจจุบัน อาจเป็นเหตุให้

⁸ดูมิชัย มูลศิลป์, วิเคราะห์ เปรียบเทียบ ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, 2551).

นักวิชาการจีนไม่อาจศึกษาหรือเผยแพร่งานวิจัยในประเด็นนี้ได้เต็มที่ เอกสารที่เกี่ยวข้อง
ความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เท่าที่ค้นพบมีดังนี้

1. เรื่องทัศนะหรือมุมมองของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนตั้งแต่ ค.ศ. 1840-1945 กล่าวคือ ตั้งแต่
สงครามฝิ่นครั้งที่ 1 จนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ในยุคโบราณด้วย

2. เรื่องราวของนักศึกษาจีนในต่างประเทศ มีทั้งยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น

3. เรื่องราวของสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894-895

ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

1.6.4 หนังสือเรื่อง 《近代以来日本的中国观》，第三卷 (1840-1895)⁹ และ
《近代以来日本的中国观》第四卷 (1895-1945)¹⁰ หนังสือชุดนี้มีหลายภาค แต่เนื้อหาที่
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยใหม่จะเริ่มในภาคที่ 3 ซึ่งกล่าวถึงทัศนะหรือมุมมองของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน
ตั้งแต่ก่อน-หลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1840) ถึงสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 และในภาคที่ 4 กล่าวถึง
ตั้งแต่หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนสิ้นสุดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2

เนื้อหาในหนังสือกล่าวถึงทัศนะของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในแต่ละยุคสมัยว่า แต่เดิมในยุค
โบราณจนถึงก่อนสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นให้ความเคารพนับถือจีนเป็นพิเศษ เห็นว่าจีนเป็นชาติที่
ยิ่งใหญ่ เจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน ญี่ปุ่นส่งนักศึกษาและพระสงฆ์จำนวนมากมาศึกษาเรียนรู้วิทยาการ
และวัฒนธรรมนำไปใช้ในการสร้างสังคมและดำเนินชีวิตประจำวัน จนกระทั่งเกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 1-2
ข่าวคราวความพ่ายแพ้ของจีนไปถึงญี่ปุ่น ชนชั้นนำและปัญญาชนญี่ปุ่นมองจีนด้วยสายตาและ
ความรู้สึกที่เปลี่ยนไป ญี่ปุ่นมองว่าชนชั้นนำจีนบางส่วนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ร่วมมือกับอังกฤษนำ
ฝิ่นเข้ามาจำหน่ายให้แก่ชาวจีน จนติดกันงอมแงม ไม่เป็นอันทำงาน คนพวกนี้สร้างความร่ำรวยบน
ความทุกข์ยากของเพื่อนร่วมชาติและความเสียหายของชาติบ้านเมือง ญี่ปุ่นมองจีนด้วยความสมเพช
ในชะตากรรมที่จีนได้รับจากชาติตะวันตก ข่าวสารเหล่านี้ช่วยให้ญี่ปุ่นเตรียมตัวในการรับมือกับชาติ
ตะวันตกได้ดีกว่าจีน กระทั่งญี่ปุ่นมีการปฏิรูปเมจิจนก่อนเกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นยังมี
ความหวั่นเกรงจีนด้านการทหาร แม้ว่าญี่ปุ่นจะได้เตรียมการในการทำสงครามกับจีนมาเป็นอย่างดี
แต่ก็ยังไม่มีความมั่นใจที่ชนะกองทัพจีนได้ กระทั่งสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 เกิดขึ้น ทุกสมรรถมี
ทุกแนวรบทั้งทางบกและทางทะเล ญี่ปุ่นรบชนะหมด สร้างความฮึกห้าวเหิมหาญแก่ชาวญี่ปุ่น
ทั้งประเทศ จนนำไปสู่ทัศนะดูหมิ่นถีนแคลนจีน และมีทัศนะที่จะใช้กำลังทหารเข้าครอบครองจีน

⁹Liu Yuebing 刘岳兵 《近代以来日本的中国观,第三卷(1840-1895)》, 南京:
江苏人民出版社 2012 年版。

¹⁰Wang Meiping 王美平, Song Zhiyong, 宋志勇 《近代以来日本的中国观》
第四卷(1895-1945), 南京: 江苏人民出版社 2012 年版。

1.6.5 หนังสือเรื่อง 《近代留学生》¹¹ กล่าวถึงเรื่องราวการเดินทางไปศึกษาต่างประเทศของนักศึกษาจีน นับแต่หลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ราชสำนักราชวงศ์ชิงเริ่มส่งคนไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกาและยุโรป ส่วนใหญ่ไปศึกษาด้านเทคนิคและด้านการทหาร หลังจากที่เงินฝ่ายแพ้สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 นักศึกษาจีนจึงตื่นตัวไปศึกษาที่ญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก มากกว่านักศึกษาที่ไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกาและยุโรปก่อนหน้านั้นอย่างเทียบกันไม่ได้ วิชาที่ไปศึกษาก็มีหลากหลาย มีทั้งสายวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสายสังคมศาสตร์โดยเฉพาะด้านแนวคิดปรัชญาการเมืองแนวเสรีนิยมและสังคมนิยม นักศึกษาจีนเหล่านี้เมื่อเดินทางกลับจีน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากมาย

1.6.6 หนังสือเรื่อง 《清日战争》¹² กล่าวถึง สาเหตุของสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ที่เริ่มจากความวุ่นวายในเกาหลี ราชสำนักเกาหลีร้องขอให้จีนส่งทหารเข้าช่วยปราบกบฏ แต่ญี่ปุ่นอ้างว่าต้องส่งทหารเข้าไปรักษาผลประโยชน์ของตน แล้วไม่ยอมถอนกำลังทหารภายหลังความวุ่นวายสงบลง ญี่ปุ่นหาเหตุที่จะก่อสงครามกับจีนโดยมีการเตรียมการมาล่วงหน้า นอกจากนี้ยังได้รวบรวมข้อมูลกำลังรบทั้งสองฝ่าย รายละเอียดของการสู้รบในทุกสมรภูมิตั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งจีนรบแพ้ทุกสมรภูมิ และแม่ทัพเรือจีนฆ่าตัวตายหนีความอับยศ

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.7.1 การสะกดคำและถ่ายถอดเสียงภาษาจีนจะใช้ภาษาจีนกลาง โดยยึดถือตามเกณฑ์การถ่ายถอดเสียงภาษาจีนกลางของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ในเอกสารจีน สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2543 ยกเว้นคำที่คนไทยคุ้นเคยแล้ว เช่น พระนางซูสีไทเฮา ขงจื้อ เป็นต้น

1.7.2 การถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่เขียนด้วยอักษรโรมันเป็นอักษรไทย จะยึดถือตามเกณฑ์การถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่เขียนด้วยอักษรโรมันเป็นอักษรไทย ของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยกเว้นคำที่คนไทยคุ้นเคยแล้ว เช่น โตเกียว เป็นต้น

1.7.2 ระบบอ้างอิงเอกสารภาษาจีนใช้เกณฑ์การอ้างอิงเอกสารภาษาจีนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹¹Chen Chao 陈潮近 《近代留学生》，香港：香港中和出版有限公司 2011 年版。

¹²Song Zeya 宋泽亚 《清日战争》，北京：后浪出版公司 2012 年版。

บทที่ 2

ประวัติความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่น

จากการศึกษาประวัติความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่น พบว่ามีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรกล่าวถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่น มายาวนานกว่า 2,000 ปี มีเนื้อหาสาระหลากหลายครอบคลุมกว้างขวางทุกด้าน เริ่มแต่เรื่อง วรรณกรรมอักษรศาสตร์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ศาสนา การศึกษา ศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ การเขียน อักษรจีนโดยพู่กัน พลศึกษา วิทยาศาสตร์ ก่อสร้าง งานฝีมือ จัดสวน และประเพณีพื้นเมือง เป็นต้น ครอบคลุมทั้งวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจ ผลจากการติดต่อสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นดังกล่าว ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมต่อจีนและญี่ปุ่นเป็นอย่างสูง

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในยุคโบราณ และสมัยใหม่ไว้ในบทที่ 2 นี้แต่พอสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานให้ทราบความเป็นมาในอดีต และจะศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในช่วงตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 – การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 อย่างละเอียดไว้ในบทที่ 3 และ 4 ส่วนความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันไม่อยู่ในขอบเขตการศึกษาวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

2.1 ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยุคโบราณ: ญี่ปุ่นรับและเรียนรู้จากจีน

ในสมัยราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น และต่อเนื่องมาจนถึงราชวงศ์เว่ย ราชวงศ์จิ้น และราชวงศ์เหนือใต้ ในยุคสมัยดังกล่าว เส้นทางคาราวานไปมาหาสู่กัน ต้องผ่านเกาหลีโดยเดินเรือเลาะตามชายฝั่ง หรือผ่านช่องแคบแล้วไปทางบก การติดต่อแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่มาจากชาวจีนที่อพยพไปอาศัยอยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งในสมัยโบราณจีนเรียกญี่ปุ่นว่า วัว (倭) ซึ่งแปลว่า คนแคระหรือเตี้ย แล้วนำเอาวัฒนธรรมจีนที่เจริญก้าวหน้ากว่าไปเผยแพร่ วัฒนธรรมที่นำไปส่วนใหญ่เน้นที่วัฒนธรรมทางด้านวัตถุเป็นหลัก เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ และเทคนิคการผลิต เป็นต้น

ในยุคสมัยราชวงศ์ฉินมีตำนานเล่าขานเรื่องสิ่วฝู (徐福) เดินทางไปหาอายุวัฒนะในรัชสมัยจิ้นซีฮ่องเต้ ซึ่งชื่อหมาเขียนได้เขียนบันทึกไว้ในสี่จี้ (史记) เกี่ยวกับเรื่องราวที่จิ้นซีฮ่องเต้ต้องการยาอายุวัฒนะกินแล้วไม่แก่เฒ่า และที่ซานตง (山东) มีผู้แสวงหาเขียนและยาอายุวัฒนะชื่อสิ่วฝู ไว้ว่า “ในทะเลตะวันออกมีภูเขาเทพ 3 ลูก (三神山) ชื่อ เฝิงไหล (蓬莱) ฟังจั้ง (方丈) และอิ่ง

โจว (瀛州) บนเกาะมีเทพเจ้าและหล้าเทพ เมื่อจีนซีฮ่องเต้ทราบเรื่องดังกล่าวก็มีความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง รับสั่งให้สิ่วฝูพร้อมเด็กหญิงชายนับพันออกทะเลเพื่อไปวิงวอนเทพเจ้า”¹ ประวัติของจีนซีฮ่องเต้ในสื่อจี้ยังบันทึกไว้อีกว่า “เนื่องจากเทพเจ้าตำหนิจีนซีฮ่องเต้ที่ถวายเป็นเครื่องสักการะน้อยเกินไป จึงไม่ให้อายุวัฒนะมา จีนซีฮ่องเต้จึงได้ให้สิ่วฝูนำเครื่องใช้ต่าง ๆ พร้อมศาสตราวุธและเด็กหญิงชายอีกจำนวนสามพันคน รวมทั้งเมล็ดพืชพันธุ์ธัญญาหารออกทะเลไป แต่กลับคาดไม่ถึงว่า คราวนี้สิ่วฝูสู่ทะเลตะวันออกไปแล้ว แต่ไปกลับไม่กลับมา เมื่อค้นพบพื้นที่ราบลุ่มมีหนองบึง จึงตั้งตนเป็นฮ่องเต้”² ตำนานของสิ่วฝูนี้มีบันทึกอยู่ในบันทึกประวัติศาสตร์หลายเล่ม เช่น บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่น บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง และบันทึกประวัติศาสตร์ยุคสามก๊ก ได้เขียนบันทึกเรื่องราวของสิ่วฝูเดินทางไปทะเลตะวันออก

ตำนานของสิ่วฝูไม่เพียงแต่จะมีการกล่าวขานในจีนเท่านั้น แต่ที่ญี่ปุ่นก็มีการเล่าขานเกี่ยวกับเรื่องราวของสิ่วฝูไว้มากมายหลายเรื่อง ดังเช่น ตำนานเรื่องสิ่วฝูมาจอดเรือเทียบท่าที่เกาะคิซุ บ้างก็เล่าว่าสิ่วฝูเคยอาศัยอยู่แถบภูเขาคินริวสัน (Kinryuzan) ชาวบ้านที่อาศัยในบริเวณนั้นจึงได้สร้างศาลเจ้าไว้เคารพบูชา จะมีการเซ่นไหว้และเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ทุก ๆ 50 ปี และมีการจัดงานเฉลิมฉลองครั้งล่าสุดเมื่อ ค.ศ. 1980 ตามตำนานยังมีการเล่าขานอีกว่า สิ่วฝูได้เดินขึ้นภูเขาคินริวสันเพื่อมองไปยังทิศตะวันตก เพราะคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอนที่จากมา และยังมีเรื่องเล่าขานเกี่ยวกับความรักระหว่างสิ่วฝูกับลูกสาวหัวหน้าชนเผ่าพื้นเมืองบนเกาะญี่ปุ่น

นอกจากนี้ยังมีตำนานเล่าว่า เมื่อสิ่วฝูเดินทางมาถึงเกาะคิซุ แล้วเดินทางต่อไปจนถึงคาบสมุทรคิอิ (Kii) ในอาณาบริเวณดังกล่าวมีศาลเจ้าของสิ่วฝูหลายแห่ง นอกจากนี้ยังมีวังของสิ่วฝูและสุสานของสิ่วฝูด้วย โดยบริเวณรอบ ๆ สุสานของสิ่วฝูจะมีสุสานบริวารรายรอบอีก 7 สุสาน คล้ายกลุ่มดาวเหนือที่มีดาวบริวารรายล้อม 7 ดวง ชาวบ้านในบริเวณนั้นจะจัดพิธีบวงสรวงสิ่วฝูอย่างมโหฬารทุกปีในวันที่ 1 กันยายน และอีกตำนานหนึ่งเล่าว่า สิ่วฝูเคยมาหาอายุวัฒนะที่ภูเขาฟงไหล และได้ยาไป แต่จีนซีฮ่องเต้ทรงสวรรคตเสียก่อน พวกเขาจึงได้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น และได้นำวัฒนธรรมจีนเผยแพร่ให้ชาวพื้นเมือง หลังจากสิ่วฝูสิ้นชีวิตแล้วได้กลายเป็นนกกกระเรียนเทพ โปยบินเหินฟ้ารอบ ๆ ภูเขาฟูจิอยู่เสมอ และตามรายทางขึ้นภูเขาฟูจิจะมีศาลเจ้าของสิ่วฝูหลายแห่ง

ตำนานของสิ่วฝูที่กล่าวมาข้างต้นแม้ว่าจะมิใช่ประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานน่าเชื่อถือนัก แต่ก็ได้สะท้อนภาพการไปมาหาสู่และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในยุคสมัยจีนซี

¹Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 13 页。

²Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 14 页。

ย้อนแต่เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาลมาแล้ว ซึ่งเป็นไปได้ว่าชาวจีนที่อาศัยอยู่ในแคว้นอื่น ๆ ได้อพยพหนีภัยสงครามการรวบรวมแผ่นดินของจีนซีฮ่องเต้แห่งแคว้นฉิน และมีบางส่วนข้ามน้ำข้ามทะเลไปถึงญี่ปุ่น โดยเฉพาะสีว์ฝูได้ใช้อุบายหลอกจีนซีฮ่องเต้ว่าจะไปหาอายุวัฒนะ เพื่อหลบหนีความวุ่นวายในยุคนั้น ซึ่งก็สอดคล้องกับเรื่องราวของสีว์ฝูเดินทางไปทะเลตะวันออกในบันทึกสี่อี้ของซือหม่าเชียน (司马迁) ซึ่งเป็นที่เชื่อถือมากของนักประวัติศาสตร์ในยุคหลัง แม้ว่าเรื่องราวของสีว์ฝูจะเป็นเพียงตำนาน แต่ก็สะท้อนภาพให้เห็นว่าวัฒนธรรมจีนได้แพร่ไปสู่ญี่ปุ่นมานานมากแล้ว

เมื่อล่วงมาถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นมีการบันทึกไว้อย่างชัดเจนในบันทึกภูมิศาสตร์ของบันทึกราชวงศ์ฮั่น (汉书：地理志) บันทึกดังกล่าวได้กล่าวถึงคนแคระในทะเลเกาหลี (ชาวจีนยุคโบราณเรียกชาวญี่ปุ่นว่าคนแคระ) 100 หัวเมือง เข้ามาจิมก้องต่อจักรพรรดิราชวงศ์ฮั่น และจักรพรรดิราชวงศ์ฮั่นได้มอบสิ่งของมีค่าเป็นการตอบแทน นับตั้งแต่มีการขุดพบโบราณวัตถุในบริเวณเกาะคิวชูและเกาะฮอนชู ได้ขุดพบกระจกทองเหลืองและเครื่องหยกจำนวนมาก ซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันการติดต่อกันระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในยุคนั้นได้อย่างชัดเจน และในบันทึกราชวงศ์ฮั่นยุคหลัง (后汉书) ยังได้บันทึกเรื่องราวของคนแคระ (倭转) ไว้ด้วย นอกจากนี้ยังได้บันทึกไว้ว่า ในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (汉武帝) เข้ายึดครองเกาหลี แคว้นต่าง ๆ ในญี่ปุ่น 30 กว่าแคว้นได้ส่งทูตมายังจีน พร้อมทั้งได้บันทึกขนบธรรมเนียมประเพณีความเป็นอยู่ของสังคมเหล่านั้น ในบันทึกราชวงศ์ฮั่นยุคหลังได้บันทึกเหตุการณ์ในรัชสมัยของจักรพรรดิกวงอู่ตี้ (光武帝) ไว้ว่า “แคว้นคนแคระมาจิมก้องแซ่ซ่งบาร์มี”³ จักรพรรดิกวงอู่ตี้ได้พระราชทานตราตั้งให้เจ้าครองแคว้นคนแคระเหล่านั้น

เรื่องราวของตราตั้งทองคำดังกล่าวข้างต้น ปรากฏเป็นจริงเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1784 ในหมู่บ้านชาวประมงทางทิศเหนือของเกาะคิวชู ชาวประมงคนหนึ่งขณะที่กำลังขุดดินซ่อมแซมคูกันน้ำ ได้พบก้อนทองคำที่ถูกหินก้อนใหญ่ทับไว้ จึงได้นำกลับบ้าน และต่อมาได้นำไปให้เจ้าของร้านค้าทองคำดู จึงทราบว่าเป็นตราตั้งทองคำ แล้วถูกส่งไปให้ขุนนางท้องถิ่น ขุนนางท้องถิ่นได้จัดส่งต่อไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ พบว่า บนตราตั้งทองคำมีอักษรจีน 5 คำ คือ “汉倭奴国王” 汉 (ฮั่น) หมายถึง ราชวงศ์ฮั่น 倭 (ว้าว) เป็นชื่อเรียกคนญี่ปุ่นในสมัยโบราณ 奴国王 (หนูก้าวหวัง) หมายถึง เจ้าประเทศราช จากการตรวจพิสูจน์เชื่อว่าเป็นตราตั้งทองคำของจักรพรรดิกวงอู่ตี้ที่พระราชทานให้เจ้าประเทศราชญี่ปุ่น⁴ เมื่อประมาณเกือบ 2000 ปีมาแล้ว ปัจจุบันรัฐบาลญี่ปุ่นได้เก็บรักษาไว้

³Wang Xiaoqi 王晓秋《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 20 页。

⁴Wang Xiaoqi 王晓秋《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 21 页。

ตราตั้งทองคำเป็นหลักฐานยืนยันเรื่องราวการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ในยุคนั้นวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าของจีนได้ไหลบ่าผ่านเกาหลีไปสู่ญี่ปุ่น บรรดาเจ้าครองแคว้นต่าง ๆ ในญี่ปุ่นได้มาจ้มนก้องสวามีภักดีต่อราชวงศ์ฮั่น และขอให้อารักขา ขณะเดียวกันจักรพรรดิราชวงศ์ฮั่นก็ได้พระราชทานเครื่องมือทางการเกษตร อาวุธ กระจกทองเหลือง เครื่องหยก เครื่องลายคราม และของใช้อื่น ๆ รวมทั้งตราตั้งทองคำด้วย

หลังจากราชวงศ์ฮั่นได้ล่มสลายแล้ว จีนกับญี่ปุ่นก็ยังคงมีความสัมพันธ์กันไม่ขาดสาย ดังที่ได้เขียนบันทึกไว้ในบันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์เว่ยว่า ในรัชสมัยของจักรพรรดิเว่ยหมิงตี้ (魏明帝) ปีที่ 3 ตรงกับ ค.ศ. 239 เจ้าประเทศราชญี่ปุ่นซึ่งเป็นหญิงได้ส่งคณะทูตมาที่เมืองลั่วหยาง (洛阳) โดยนำทาส 10 คน และผ้าป่าน 2 พับมาจ้มนก้อง จักรพรรดิเว่ยหมิงตี้ได้พระราชทานทรัพย์สินมีค่าให้มากมาย รวมทั้งตราตั้งทองคำด้วย ซึ่งสลักอักษรจีนว่า “倭国” (วักกัว) แม้ว่าจนถึงปัจจุบันยังไม่มี การค้นพบตราตั้งของจักรพรรดิเว่ยหมิงตี้ แต่ในปี ค.ศ. 1951 ได้มีการขุดค้นพบกระจกทองเหลือง ที่ขอบกระจกมีอักษรจีนสลักไว้ จึงเป็นสิ่งยืนยันถึงความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเป็นอย่างดี

การติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น มิได้มีเพียงรูปแบบการติดต่อกันทางการทูตเท่านั้น ในส่วนของระดับประชาชนก็มีชาวจีนอพยพหนีภัยสงครามหรือภัยธรรมชาติไปอยู่ญี่ปุ่นก็มีไม่น้อย นับแต่ในยุคสมัยราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น ชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามแม่น้ำฮวงโห้ก็เริ่มทยอยอพยพลงมาทางใต้และตะวันออกเฉียงเหนือ ล่องมาถึงยุคสมัยราชวงศ์เว่ย และราชวงศ์จิ้น ชาวจีนที่อพยพมาอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือก็ย้ายถิ่นฐานเข้าไปอยู่ในเกาหลี ต่อมาเกิดศึกสงครามภายในเกาหลี ชาวจีนเหล่านี้จึงอพยพข้ามทะเลไปอาศัยอยู่ในญี่ปุ่น ผู้คนเหล่านี้ประกอบด้วยขุนนาง นักศึกษา และช่างฝีมือต่าง ๆ ในบันทึกประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้กล่าวถึงกลุ่มชาวจีนที่ถูกกลืนกลายเป็นชาวญี่ปุ่น มีชื่อว่า ยุกซุกิ (Yutsuki) ยะมะโตะ โนะ อะยะ โนะ อะตะเอะ (Yamato no Aya no Ate) และนิชิคุบิ (Nishikubi) ถือว่าเป็นตัวแทนของชาวจีน ประมาณต้นศตวรรษที่ 4 กลุ่มยุกซุกิได้นำชาวจีนจำนวน 120 หมู่บ้านกลืนกลายเป็นชาวญี่ปุ่น คือความเป็นมาที่คนเหล่านี้ถูกขนานนามว่าสืบเชื้อสายมาจากตระกูลฉิน กลุ่มคนเหล่านี้ประกอบอาชีพทางการเกษตรและผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรโดยตรง รวมทั้งงานก่อสร้าง นอกจากนี้ยังมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทำให้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในญี่ปุ่นขยายกว้างขวางมากขึ้น ชาวจีนตระกูลฉินยังมีความสามารถในการปลูกข้าว ได้บุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เป็นนาข้าวที่เขียวขจีบริเวณรอบ ๆ เมืองหลวงเกียวโต นอกจากนี้ยังมีชาวจีนตระกูลฉินอพยพไปถึงภูเขาอะระชิยามะ (Arashiyama) ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งแล้ง ได้ดำเนินการแปรสภาพที่ดินที่แห้งแล้งให้เป็นนาข้าว ในปี ค.ศ. 1919 นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลขณะศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่นได้ไปเยือนสถานที่แห่งนี้และยังได้เขียนบทกวีไว้เป็นอนุสรณ์ ปัจจุบันชาวญี่ปุ่นได้สลักบทกวีดังกล่าวไว้

บนแผ่นศิลารำลึกถึงนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล⁵ นักวิชาการญี่ปุ่นได้กล่าวถึงชาวจีนตระกูลฉินที่ได้บุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เป็นนาข้าวที่อุดมสมบูรณ์ไว้ว่า “เมื่อที่ราบลุ่มรอบ ๆ เมืองหลวงปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ในศตวรรษที่ 5-6 ชาวจีนตระกูลฉินที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่ ได้ลงหลักปักฐานบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าที่ ระกุซะอิงุชิ (Rakusaiguchi) ซึ่งอยู่นอกเมืองเกียวโต พวกเขาไม่เพียงแต่นำเทคนิคในการทำนาทำไร่มาเท่านั้น ยังนำวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าเข้ามาเผยแพร่ด้วย”⁶

ชาวจีนที่อพยพมาอยู่อาศัยที่ญี่ปุ่น มิใช่มีเพียงตระกูลฉินที่กล่าวมาข้างต้นเท่านั้น จากบันทึกชื่อสกุลที่มีการจัดทำขึ้นใหม่ในต้นศตวรรษที่ 9 สามารถรวบรวมเชื้อสายชาวจีนที่อพยพมาอยู่อาศัยในญี่ปุ่นได้ถึง 324 ตระกูล นักประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นได้กล่าวไว้ดังนี้

“เพียงแต่ประมวลตัวเลขก็จะทำให้เรารู้แล้วว่า แทบจะกล่าวได้ว่า ชาวญี่ปุ่นในยุคปัจจุบันล้วนสืบสายเลือดจากบรรพบุรุษเมื่อร้อยปีพันปีที่แล้ว ดังนั้น ต้องยอมรับว่าไม่ว่าใครก็ต้องมีสายเลือดของชาวจีนผู้ถูกกลืนกลายไม่น้อยกว่าร้อยละสิบถึงยี่สิบ แม้จะพูดว่าชาวจีนเหล่านั้นถูกกลืนกลายโดยบรรพบุรุษของเรา แต่คงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะผู้ถูกกลืนกลายก็เป็นบรรพบุรุษของเราด้วย พวกเขาทำทุกสิ่งมิใช่เพื่อชาวญี่ปุ่น แต่พวกเขาคือชาวญี่ปุ่นที่กำลังทำทุกสิ่งเพื่อตัวเอง”⁷

ชาวจีนผู้อพยพก็คือผู้ที่มีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาญี่ปุ่นโดยจิตสำนึก แต่ในขณะเดียวกันพวกเขาก็เป็นผู้ส่งเสริมและก่อเกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น

จีนในยุคราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถัง ในยุคนี้เส้นทางการแลกเปลี่ยนและการคมนาคมอาศัยทางเรือแล่นตัดตรงข้ามทะเล วิธีการแลกเปลี่ยนใช้คณะทูตเป็นหลัก โดยเฉพาะในยุคราชวงศ์ถัง ญี่ปุ่นได้ส่งคณะทูต นักศึกษา และพระสงฆ์ เป็นจำนวนมากมาศึกษาเรียนรู้ที่จีน จนกลายเป็นกระแสมาศึกษาที่จีนสูงเป็นประวัติการณ์ เนื้อหาในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเน้นหนักในด้านระเบียบและแบบแผนทางการปกครองเป็นหลัก ดังเช่น ญี่ปุ่นได้ศึกษากฎระเบียบ คำสั่ง แล้วนำไปปรับปรุงด้านกฎหมายและการปกครอง ในขณะเดียวกันก็ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางด้านความคิด จิตใจ และพุทธศาสนา ตลอดจนการก่อสร้าง แกะสลัก การเขียนบทกวี อักษรศาสตร์ ศิลปะการเขียนอักษรจีน และ

⁵Zhang shengzhen 张声振, Guo Hongmao 郭洪茂 《中日关系史》第一卷, 北京: 社会科学文献出版社 2006 年版, 第 80 页。

⁶(日) Tomohiko Harada 原田伴彦 《西阵的历史》日本文, 西阵织工业组合 1982 年版, 第 4 页。

⁷(日) Gang Huang 岗晃 《归化人》转译自, (日) 中村新二郎 《日本和朝鲜二千年》上册, 日本文, 第 80 页。

ภาพวาดพุทักันจีน ล้วนอยู่ในกระแสการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่น ถือว่าเป็น **ประวัติศาสตร์สำคัญครั้งที่ 1 ในประวัติการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น**⁸

ในปี ค.ศ. 589 จักรพรรดิสุยเหวินตี้สามารถรวบรวมแผ่นดินจีนให้เป็นเอกภาพได้สำเร็จ อีกครั้งหนึ่ง สิ้นสุดการต่อสู้แก่งแย่งอำนาจกันกว่า 4 ศตวรรษนับแต่ปลายยุคสมัยราชวงศ์ฮั่น ตะวันออก ทำให้สังคมสงบสุข เศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ขณะนั้นญี่ปุ่นอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าชายโฌโตะกุ (Shotoku) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการมีความขะมักเขม้นในการพัฒนาบ้านเมือง ในช่วงสมัยราชวงศ์สุย ญี่ปุ่นได้ส่งคณะทูตไปจีนถึง 4 ครั้ง ส่งคณะทูตไปจีนครั้งแรกในปี ค.ศ. 600 คณะทูตได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิสุยเหวินตี้ พร้อมทั้งศึกษาวัฒนธรรมและระบบการปกครองของราชวงศ์สุย หลังจากคณะทูตกลับไปถึงญี่ปุ่นไม่นาน เจ้าชายโฌโตะกุก็เริ่มการปฏิรูปทางด้านการเมืองทันที บัญญัติกฎหมาย 17 ข้อ ให้ขุนนางและชนชั้นสูงต้องเคารพปฏิบัติ เพื่อต้องการเรียนรู้ความก้าวหน้าของจีน เจ้าชายโฌโตะกุได้ส่ง โอนะ โนะ อิโมะโกะ (Ono no Imoko) เป็นราชทูตไปยังราชสำนักสุยเป็นครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 607 คณะทูตได้ออกเดินทางเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พร้อมพระสงฆ์อีก 10 กว่ารูป ได้นำสาส์นไปถวายจักรพรรดิสุยหยางตี้ ฝ่ายจีนก็ได้ส่งคณะทูตไปเยือนญี่ปุ่นเพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ โดยแต่งตั้งเฉยเซ่อชิง (裴世清) เป็นราชทูต ได้รับการต้อนรับจากญี่ปุ่นอย่างสมเกียรติ

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 608 หลังจากเฉยเซ่อชิงเดินทางกลับมาถึงจีนแล้ว ราชสำนักญี่ปุ่นแต่งตั้ง โอนะ โนะ อิโมะโกะ เป็นราชทูตนำคณะทูตชุดที่ 3 เดินทางไปเยือนจีน ในขณะยังมีนักศึกษาและพระสงฆ์หลายรูป เดินทางถึงจีนในฤดูใบไม้ผลิ ปี ค.ศ. 609 ในขณะที่นั้นราชวงศ์สุยมีอำนาจเข้มแข็ง บรรดาแคว้นต่าง ๆ โดยรอบรวม 27 แคว้นต่างเข้ามาสวามิภักดิ์ หลังจากได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิสุยหยางตี้ (隋炀帝) และจัดการให้บรรดานักศึกษาและพระสงฆ์ทั้งหลายในคณะที่จะอยู่ศึกษาต่อที่จีนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะทูตจึงเดินทางกลับญี่ปุ่น ส่วนนักศึกษาและพระสงฆ์เหล่านั้นก็อยู่ศึกษาในจีนนาน 20-30 ปี จนล่วงเข้าสมัยราชวงศ์ถัง จึงได้เดินทางกลับญี่ปุ่น นักศึกษาและพระสงฆ์ญี่ปุ่นเหล่านี้ได้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมสลายของราชวงศ์สุย หลังจากกลับไปถึงญี่ปุ่นได้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง

การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในสมัยราชวงศ์สุย ก่อให้เกิดการกระตุ้นและพัฒนาวัฒนธรรมของญี่ปุ่น นั่นคือนำพุทธศาสนาจากจีนเข้าไปในสังคมญี่ปุ่น มีการเลียนแบบการสร้างวัดวาอาราม ศิลปะต่าง ๆ ล้วนแต่ลอกเลียนแบบจากจีนในสมัยราชวงศ์เว่ย จีน ราชวงศ์เหนือใต้ และราชวงศ์สุย ศิลปะการออกแบบและเทคนิคการก่อสร้างล้วนได้รับอิทธิพลจากจีนโดยตรง นอกจากนี้ยังศึกษาพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ ของจีน ที่สำคัญคือคัมภีร์ปรัชญาหฺงจื๊อ ทำให้นักศึกษา

⁸Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 5 页。

ญี่ปุ่นให้ความสนใจในการเรียนรู้และนำไปปรับใช้ในวัฒนธรรมญี่ปุ่น เจ้าชายโอมโตะกุยังได้ร่วมกับ โซงะ โนะ อุมะโกะ (Soga no Umako) แก้วไขปรับปรุงบันทึกจักรพรรดิ (天皇记) และบันทึกประวัติศาสตร์ชาติ (国记) ซึ่งล้วนแต่เลียนแบบจากจีน ทำให้สังคมญี่ปุ่นในยุคนั้นเปลี่ยนโฉมหน้าไปทันที

ในปี ค.ศ. 618 หลังจากจักรพรรดิถังไท่จงได้สถาปนาราชวงศ์ถังขึ้นแทนที่ราชวงศ์สุยที่ถูกล้มล้างไปแล้ว และได้ย้ายเมืองหลวงมาที่ฉางอัน (ปัจจุบันคือเมืองซีอาน) อาณาจักรจีนในยุคราชวงศ์ถังมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างยิ่งใหญ่ จนเป็นจักรวรรดิที่เข้มแข็งในเอเชียมีชื่อเสียงเกริกก้องระบือไกล เป็นพลังที่ดึงดูดแคว้นต่าง ๆ ในเอเชียรวมทั้งญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นได้ส่งคณะทูตมา 4 ครั้ง ทั้งราชสำนักญี่ปุ่นและประชาชนต่างมีความเลื่อมใสศรัทธาในวัฒนธรรมจีนเป็นอย่างมาก จนเกิดปรากฏการณ์ลอกเลียนแบบวัฒนธรรมจีนกันอย่างแพร่หลายในญี่ปุ่น

จากข้อมูลที่มีการบันทึกไว้ การส่งคณะทูต นักศึกษาและพระสงฆ์จากญี่ปุ่นไปศึกษาเรียนรู้ที่จีน สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

(1) ช่วงแรก ระหว่างปี ค.ศ. 630-669 ส่งไปรวม 7 ครั้ง จำนวนคนในคณะค่อนข้างน้อย ประมาณครั้งละ 100-200 คน ใช้เรือเดินทาง 1-2 ลำ เส้นทางเดินเรือเลียบไปตามชายฝั่งเกาหลี เป้าหมายที่ชัดเจนในการศึกษาเรียนรู้คือ เรียนรู้ระบบการปกครองของราชวงศ์ถัง

(2) ช่วงกลาง ระหว่างปี ค.ศ. 702-752 ถือได้ว่าเป็นยุคที่เฟื่องฟูรุ่งเรืองที่สุด ส่งไปรวม 4 ครั้ง ในแต่ละครั้งมีคนร่วมคณะไปมากกว่า 500 คน ใช้เรือเดินทาง 4 ลำ เส้นทางเดินเรือแล่นผ่านหมู่เกาะตะวันออก เพื่อให้เข้าถึงวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ สมัยราชวงศ์ถัง บรรดาเหล่านักศึกษาและคณะสงฆ์ที่มาศึกษาเรียนรู้ในยุคนี้จะมาศึกษาในจีนเป็นเวลานานหลายปี

(3) ช่วงสุดท้าย ระหว่างปี ค.ศ. 759-874 เริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมของจีน จักรพรรดิญี่ปุ่นมีพระราชโองการให้มิคณะทูตไปจีน 9 ครั้ง แต่ที่สามารถเดินทางไปจีนได้จริงมีเพียง 6 ครั้ง ประจวบกับจีนเกิดความวุ่นวายกรณีกบฏอานลู่ซ่าน (安史之乱) บ้านเมืองตกอยู่ภาวะวุ่นวายระส่ำระสาย กระแสการเรียนรู้จากราชวงศ์ถังเริ่มถดถอย คณะทูต นักศึกษาและพระสงฆ์จากญี่ปุ่นเริ่มลดน้อยลง และระยะเวลาที่อยู่ศึกษาในจีนก็สั้นลงเหลือเพียง 1-2 ปีเท่านั้น การเดินเรือจากญี่ปุ่นมาจีนใช้เส้นทางข้ามทะเลตะวันออกมาโดยตรง

คณะทูตญี่ปุ่นแต่ละคณะที่เดินทางไปศึกษาเรียนรู้ที่จีน ยังประกอบด้วยผู้พิพากษา อาลักษณ์จดบันทึก หมอยา ล่ามแปลภาษา ศิลปินสาขาต่าง ๆ เช่น เขียนภาพ นักร้อง และนักดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์และนักศึกษามืออาชีพเป็นเลิศเกี่ยวกับวัฒนธรรมจีน บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่มีบุคลิกที่โดดเด่นสะดุดตา การที่ญี่ปุ่นคัดเลือกบุคคลที่โดดเด่นเหล่านี้มาศึกษาเรียนรู้ที่จีน เนื่องจากต้องการให้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมจีนให้กว้างขวางลุ่มลึก พร้อมกับส่งเสริมให้ชาติของตนมีความโดดเด่นทัดเทียมอารยะประเทศ

สิ่งที่คณะทูตญี่ปุ่นได้นำกลับไปญี่ปุ่น อันดับแรก คือ ระบบการปกครอง เพื่อนำกลับไปปฏิรูประบียบสังคม คณะทูตเมื่อเดินทางมาถึงฉางอานเมืองหลวงของราชวงศ์ถัง แต่ละคนล้วนเป็นดั่งผู้วิหกระหายน้ำ ต่างลงมือสำรวจตรวจสอบศึกษาเรียนรู้หาหนังสืออ่าน เมื่อกลับถึงญี่ปุ่นก็เข้าร่วมปรับเปลี่ยนระบบการปกครองโดยเลียนแบบระบบการปกครองของราชวงศ์ถัง พร้อมนำระบบการศึกษาและวิธีการไปใช้ โดยสถานศึกษาต่าง ๆ เปิดสอนภาษาจีน และเร่งผลิตบุคลากร ในปี ค.ศ. 818 จักรพรรดิซงเซะ (Saga) ได้รับสั่งให้ขุนนางผู้รับผิดชอบทำตามคำแนะนำของราชทูตที่ส่งไปศึกษาดูงานที่จีน พร้อมทั้งให้ปรับเปลี่ยนประเพณี มารยาท พร้อมทั้งเครื่องแต่งกาย ให้เลียนแบบ “วัฒนธรรมราชวงศ์ถัง” แม้กระทั่งปฏิทิน การแบ่งฤดูกาล ประเพณีต่าง ๆ ล้วนให้พยายามเลียนแบบจากราชวงศ์ถัง

เพื่อดักดวงให้ได้มากที่สุด คณะทูตญี่ปุ่นจะนำหนังสือตำรา และคัมภีร์พุทธศาสนาจำนวนมากจากจีนกลับไปญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นทุกระดับชั้นตั้งแต่ในราชสำนักจนถึงชาวบ้านร้านถิ่น ต่างอ่านบทกวีจีน อ่านหนังสือภาษาจีน บทกวีของไป๋จิวอี้ (白居易) กวีผู้มีชื่อเสียงระบือในยุคสมัยราชวงศ์ถัง ถูกรวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่ม และเผยแพร่อย่างกว้างขวาง นักศึกษาและพระสงฆ์ที่มาศึกษาในจีนยังได้ยืมตัวนำและตัวหวัดในอักษรจีน ไปสร้างเป็นอักษรญี่ปุ่นที่เรียกว่า คะนะ (Kana) จากเค้าหลอมแห่งวัฒนธรรมราชวงศ์ถัง ผ่านกาลเวลาในการหลอมละลายในหลาย ๆ สาขาวิชา เช่น อักษรศาสตร์ ศิลปะการวาดภาพ การเขียนอักษรพุทกัน ดนตรี ระบายฟ้อนรำ และงานหัตถกรรมต่าง ๆ ที่นำไปจากจีนในยุคสมัยราชวงศ์ถัง ได้แพร่หลายทั่วญี่ปุ่น และญี่ปุ่นก็มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ ในที่สุดวัฒนธรรมที่นำมาจากจีนก็ได้หลอมละลายกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นการส่งคณะทูตไปศึกษาดูงานที่จีนสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 895 สาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็เนื่องจากเกิดกบฏอานลู่ชานบ้านเมืองตออยู่ในภาวะยุคเข็ญ ญี่ปุ่นจึงงดส่งคณะทูตไปจีน รวมระยะเวลาที่ญี่ปุ่นส่งคณะทูตไปจีนในยุคสมัยราชวงศ์ถังรวมทั้งสิ้น 265 ปี

จีนในยุค 5 ราชวงศ์ ราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หยวน เส้นทางในการแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่กันในยุคนี้ ส่วนใหญ่ใช้การเดินทางทะเลตะวันออกเป็นหลัก การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่เป็นการติดต่อทางการค้าของประชาชน และมีพระสงฆ์ที่เดินทางไปมาหาสู่ เนื้อหาสาระเน้นทางการค้า ส่วนด้านจิตใจก็มีการศึกษาด้านพุทธศาสนา การศึกษา ลัทธิขงจื้อ ศิลปะ รวมถึงการเขียนอักษรจีน การแพทย์ และอื่น ๆ

ในสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หยวน แม้ว่าจะไม่มีการติดต่อไปมาหาสู่กันอย่างเป็นทางการ แต่ในระดับประชาชนมีการติดต่อค้าขายกันอย่างคึกคัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญที่โดดเด่นในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 983 พระสงฆ์นามว่า โชเน็น (Chonen) และศิษย์รวม 6 รูป ได้ขออาศัยเรือพ่อค้าจีนที่กำลังจะเดินทางกลับจีนเดินทางไปจีนด้วย สองเดือนต่อมาหลังจากขึ้นฝั่ง

และได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองแล้ว ระหว่างเดินทางไปยังเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่ง คือเป่ียนจิง (汴京) ได้แวะเยือนวัดวาอารามหลายแห่งจนถึงเดือนธันวาคมปีเดียวกัน จึงเดินทางถึงเมืองหลวง (ปัจจุบันคือเมืองไคเฟิง)

ต้นปี ค.ศ. 984 จักรพรรดิซ่งไท่จงได้ให้พระภิกษุโซเน็นและคณะศิษย์เข้าเฝ้า พระภิกษุโซเน็นได้ถวายเครื่องทองเหลือง 10 กว่าชนิดและหนังสืออีก 2 เล่มคือ “บันทึกพระราชประวัติจักรพรรดิ” (王代年记) และ “บันทึกตำแหน่งขุนนาง” (职员领) จักรพรรดิซ่งไท่จงตรัสถามเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น แต่พระภิกษุโซเน็นพูดภาษาจีนไม่ได้ จึงเขียนภาษาจีนทูลถวาย เป็นที่พอพระทัยอย่างยิ่ง จึงแต่งตั้งให้เป็นขุนนางชั้น 3 อนุญาตให้สวมเสื้อสีม่วงคู่ได้ ซึ่งถือเป็นเกียรติอย่างสูง พร้อมทั้งได้พระราชทานนามว่า “พระอาจารย์ผู้เปี่ยมด้วยธรรมะ” (齋然法師) และให้จำวัดที่อารามหลวงเมืองเป่ียนจิง

นับแต่สมัยราชวงศ์ถัง พระสงฆ์ที่มาจากญี่ปุ่นล้วนมาเพื่อศึกษาเรียนรู้และรวบรวมคัมภีร์พุทธศาสนานำกลับไปเผยแผ่ในญี่ปุ่น โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์ซ่ง ไม่เพียงแต่การศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเท่านั้น ยังให้ความสำคัญกับการจาริกแสวงบุญนมัสการวัดวาอารามโบราณสถานต่าง ๆ เมื่อมีชาวจีนถามท่านว่าเดินทางมาจีนเพื่ออะไร ท่านตอบว่า “ถ้าเพียงศึกษาธรรมะ ไม่มา แต่เพื่อการปฏิบัติธรรม จึงมา”⁹ ความปรารถนาอย่างแรงกล้าของท่านในการเดินทางมาจีนก็คือ การได้ไปนมัสการอุโตะซาน (五台山) ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวญี่ปุ่น

เมื่อพระภิกษุโซเน็นเข้าเฝ้าจักรพรรดิซ่งไท่จง ได้รายงานถวายสภาพการณ์ทั่วไปของญี่ปุ่น ช่วยให้จีนมีความเข้าใจต่อญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น ในบันทึกญี่ปุ่นซึ่งบันทึกในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซ่ง 《宋史：日本传》 ได้บันทึกเรื่องราวที่พระภิกษุโซเน็นทูลถวายจักรพรรดิไว้อย่างละเอียด บรรดาเอกสารหนังสือจากจีน นอกจากหนังสือคัมภีร์ทั้งห้าคัมภีร์ทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมีหนังสือรวมบทกวี 70 บทของไป๋จิวอี้ ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก

พระภิกษุโซเน็นได้เล่าระบบการปกครองของญี่ปุ่นว่ามีการสืบทอดตำแหน่งบรรดาศักดิ์ไปยังบุตรหลาน ทำให้จักรพรรดิซ่งไท่จงพอพระทัยเป็นอย่างมาก ตรัสกับเหล่าขุนนางว่า “ญี่ปุ่นแม้เป็นเพียงเกาะต่างชาติ แต่สืบทอดการครองราชย์มายาวนาน และข้าราชการก็สืบทอดตำแหน่งมาไม่ขาดสาย ช่างเป็นวิถีที่ดีเหลือเกิน” แต่จีนแม้จะอยู่ที่ศูนย์กลาง แต่ในปลายสมัยราชวงศ์ถังกลับมีสงครามแก่งแย่งอำนาจ แยกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า “ขุนนางชั้นสูงยากที่จะสืบทอดตำแหน่ง” พระองค์

⁹Wang Xiaoqiu 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 78 页。

ตั้งมั่นที่จะ “พุ่มเทศรพกำลังสร้างสรรค์ประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง เพื่อความไพบูรณ์ของชาติ” ขณะเดียวกันก็สืบทอดตำแหน่งไปยังลูกหลานด้วย¹⁰

พระภิกษุโซเน็นยังได้ถวายบันทึกการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ได้แก่ รายนามจักรพรรดิญี่ปุ่น 64 พระองค์ วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของประชาชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีคุณค่ายิ่งต่อจีนในการเข้าใจญี่ปุ่น

หลังจากพระภิกษุโซเน็นอยู่ในจีนได้ 3 ปี จึงได้เดินทางกลับญี่ปุ่นพร้อมเรือขนส่งสินค้าจากจีนไปญี่ปุ่นเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 985 พระสงฆ์ที่เดินทางมาจีนไม่เพียงแต่นำเอกสารและคัมภีร์จีนที่สูญหายกลับมาจีนเท่านั้น ขณะเดียวกันก็ได้นำคัมภีร์พุทธศาสนาที่ยังไม่เคยเผยแพร่ในญี่ปุ่นกลับไปด้วยเป็นจำนวนมาก

เรื่องราวของพระภิกษุโซเน็นที่มาศึกษาเรียนรู้ที่จีนเมื่อกว่าพันปีมาแล้ว คงพอที่จะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในสมัยราชวงศ์ซ่งไม่น้อยทีเดียว

นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของพระสงฆ์ญี่ปุ่นอีกรูปหนึ่ง นามว่าพระภิกษุเอะอิชะอิ (Eisai) ปริมาจารย์เซนของญี่ปุ่น ผู้นำวัฒนธรรมการดื่มชาเผยแพร่สู่ญี่ปุ่น

วัฒนธรรมการดื่มชามีต้นกำเนิดที่จีน สามารถสืบย้อนหลังไปถึงยุคสมัยสามก๊ก บรรดาเหล่าขุนนางและนักศึกษาทั้งหลายก็มีวัฒนธรรมการดื่มชากันแล้ว ยิ่งล่วงมาถึงสมัยราชวงศ์ถังซึ่งมีความเจริญรุ่งเรือง วัฒนธรรมการดื่มชาได้แพร่หลายไปทั่วประเทศจีน ในปี ค.ศ. 780 ลู่ฮิว (陆羽) ซึ่งได้รับการยกย่องเป็นเทพแห่งชา ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับชาเล่มหนึ่งที่เรียกขานกันว่า “คัมภีร์ชา” (茶经) ได้อธิบายความเป็นมาเกี่ยวกับชา ตั้งแต่การชงชา การดื่มชา เครื่องมือการชงชา ชาจีนได้แพร่เข้าสู่ญี่ปุ่นในยุคคณะ จักรพรรดิโชมุ (Shomu) เคยพระราชทานใบชาให้แก่พระสงฆ์ ในสมัยราชวงศ์ถัง พระสงฆ์ที่เดินทางมาศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาและวัฒนธรรมจีน เมื่อกลับไปญี่ปุ่นก็นำเอาวัฒนธรรมการดื่มชาไปเผยแพร่ที่ญี่ปุ่น แต่ในยุคแรกนั้นการดื่มชายังจำกัดอยู่ในแวดวงชนชั้นสูงและพระสงฆ์เท่านั้น และใบชาก็ต้องนำเข้าจากจีนซึ่งมีราคาแพงมาก ยากที่ชาวบ้านทั่วไปจะสามารถซื้อหาได้ เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 9 การส่งทูตจากญี่ปุ่นได้หยุดชะงักลง การนำเข้าใบชาก็ลดน้อยลง ทำให้การดื่มชาชบเซาไปด้วย จนกระทั่งมีพระภิกษุนามว่า เอะอิชะอิ ได้นำพันธุ์ชาและวิธีการปลูกชาไปเผยแพร่ที่ญี่ปุ่น และเขียนหนังสือเกี่ยวกับชาเล่มแรกของญี่ปุ่น ชื่อว่า “บันทึกการดื่มชาเพื่อสุขภาพ” 《吃茶养生记》 จนได้รับการยกย่องว่า บรมครูแห่งชา

¹⁰Wang Xiaoqiu 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 80 页。

เพื่อที่จะศึกษาพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระภิกษุเอะอิชะอิ จึงได้ตัดสินใจเดินทางไปจีน ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ในปี ค.ศ. 1168 โดยอาศัยเรือสินค้าของพ่อค้าจีนที่เดินทางกลับจีน ได้มาขึ้นฝั่งที่ เมืองหมิงโจว (明州) มณฑลเจ้อเจียง ได้เดินทางไปนมัสการพระอารามเทียนไตซาน (天台山) ต่อมาได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์เซนชื่อ ซีว้ออัน (虚庵禅师) ศึกษาแนวทางปฏิบัติของเซน ท่านได้เดินทางกลับญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1191 และเริ่มเผยแผ่พุทธศาสนา สร้างวัดวาอารามหลายแห่งจนเป็นที่เคารพของชาวญี่ปุ่น

ท่านคือผู้นำชาวจีนเข้าไปเผยแผ่ในญี่ปุ่นอย่างจริงจัง เขียนตำราการปลูกชา การชงชา การดื่มชา และอุปกรณ์ชงชา ท่านได้นำตำราที่ท่านเขียนมอบให้กับโชกุน ในบทนำได้กล่าวไว้ว่า “ใบชาเป็นยาอายุวัฒนะให้มีอายุยืนยาว ชาเกิดตามหุบเขา ได้รับอนุภาพจากทวยเทพ ผู้คนเก็บชามา ดื่ม ทำให้อายุยืนยาว ที่จีนให้ความสำคัญมาก ในอดีตชาวญี่ปุ่นเราก็เคยชมชอบ เป็นไอศกรีมแห่งเซียน มาแต่โบราณจวบจนปัจจุบัน จึงต้องรื้อเรียงแต่งเก็บเอาไว้”¹¹ เจตนารมณ์ของท่านสนับสนุนให้มีการ ดื่มชาเพื่อบำรุงสุขภาพให้มีอายุยืน และเพื่อการนั่งปฏิบัติกรรมฐาน ท่านชี้ให้เห็นถึงข้อขัดข้องในการ นั่งปฏิบัติกรรมฐานคือง่วง แต่เมื่อดื่มชาแล้วทำให้ร่างกายกระปรี้กระเปร่า มีประโยชน์ต่อการนั่งสมาธิ ดังนั้นประเพณีการดื่มชาจึงแพร่หลายในหมู่พระภิกษุก่อน แล้วจึงขยายไปสู่ชาวบ้านทั่วไป ผลต่อเนื่อง จากการดื่มชาทำให้มีการปลูกต้นชามากขึ้น การดื่มชาจึงแพร่หลายไปทั่วประเทศ ในตำราชาของ พระภิกษุเอะอิชะอิ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของชา ประเภทของต้นชา วิธีเก็บใบชา การบ่มใบชา และการคัดเลือกใบชา จนพัฒนาเป็นวิถีการดื่มชาให้กับชาวญี่ปุ่นจวบจนปัจจุบัน

ในยุคราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง ในยุคนี้ได้มีการเพิ่มการแลกเปลี่ยนหลากหลายมากขึ้น เนื้อหาที่แลกเปลี่ยนนอกจากทางการค้าแล้ว สิ่งที่โดดเด่นทางวัฒนธรรม ก็คือ ญี่ปุ่นได้มีการ นำหนังสือลัทธิขงจื้อ ศิลปะ อักษรศาสตร์ ภาพวาดพู่กัน และอักษรจีน ยังรวมถึงการแพทย์ไปศึกษา อย่างกว้างขวาง

ช่วงปลายสมัยราชวงศ์หมิงต้นสมัยราชวงศ์ชิง มีชาวจีนพลัดถิ่นอพยพไปอาศัยอยู่ที่ญี่ปุ่น บ้างก็อาศัยอยู่ที่ญี่ปุ่นอย่างถาวร ชาวจีนเหล่านี้ได้นำวัฒนธรรมจีนเข้าไปเผยแผ่ในญี่ปุ่น ก่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นอย่างโดดเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จูซุนส่วย (朱舜水) บัณฑิตจีนผู้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดด้านวัฒนธรรมและการศึกษาของญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง

จูซุนส่วย (ค.ศ. 1600-1682) เมื่อวัยเด็กเป็นคนขยันหมั่นเพียรศึกษา สอบได้เป็นชีวิตใน สนามสอบชนบทตั้งแต่อายุยังน้อย แม้ว่าจะมีความรู้สูง แต่เห็นถึงความเหลวแหลกของระบบราชการ ในปลายราชวงศ์หมิง จึงไม่คิดที่จะรับราชการ ในปี ค.ศ. 1644 กองทัพแมนจูสามารถฝ่าด่านกำแพง

¹¹Wang Xiaoqiu 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年 版，第 91 页。

เมืองจีนเข้ายึดกรุงปักกิ่ง จักรพรรดิจงเจิน (宗祹) ปลงพระชนม์ตนเอง อ๋องฟู (福王) สืบทอดราชบัลลังก์ต่อมา มีรับสั่งให้จูซุ่นส่วยเข้ารับราชการหลายครั้ง เนื่องจากราชสำนักในขณะนั้น ขุนนางกังฉินหม่าซืออิง (马士英) มีอำนาจมาก จึงตอบปฏิเสธ แต่กลับถูกปองร้ายจนต้องหนีภัยไปอยู่ที่ญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1645 ต่อมาได้เข้าร่วมขบวนการต่อต้านแมนจูเพื่อกอบกู้ราชวงศ์หมิง ได้ลอบเดินทางเข้าจีนตามชายฝั่งทะเล เดินทางไปเวียดนาม สยาม และญี่ปุ่นเป็นประจำนานถึง 15 ปี กระทั่งปี ค.ศ. 1659 ได้ร่วมกับกองทัพของเจิ้งเฉิงกง (郑成功) บุกรุกขึ้นเหนือโคมติกงทหารแมนจูแถบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง แต่ประสบกับความพ่ายแพ้ แดกกระแสน้ำขึ้นเหนียวตายที่ญี่ปุ่น นับเป็นการไปญี่ปุ่นครั้งที่ 7 เมื่อเห็นว่าหมดโอกาสที่จะกอบกู้ราชวงศ์หมิงแล้ว จึงปักหลักอาศัยอยู่ที่ญี่ปุ่นจนสิ้นชีวิต

ระหว่างมีชีวิตเขาได้รับการแต่งตั้งเป็นอาจารย์ เป็นที่ปรึกษางานราชการของเจ้าเมือง เขาได้นำเสนอแนวคิด วิธีปฏิบัติในการบริหารบ้านเมืองจนได้รับความเชื่อถือ นอกจากนี้เขายังส่งเสริมการเรียนรู้โดยเน้นให้รู้จริงว่า “แนวทางแห่งวิชาการ มีค่าในการกระทำให้สำเร็จ” (学问之道，贵在实行)¹² ให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยให้เรียนรู้ถึงความเจริญและความเสื่อมของชาติบ้านเมืองจากประวัติศาสตร์ ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ ในปี ค.ศ. 1672 ลูกศิษย์ของจูซุ่นส่วย ได้เป็นบรรณาธิการในการเขียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น 《大日本史》 ได้ยกย่องจักรพรรดิเป็นใหญ่กว่าการใช้กำลัง ซึ่งส่งผลกระทบต่อแนวคิดเกี่ยวกับระบอบกษัตริย์ของญี่ปุ่นในภายหลัง เขายังให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยเชื่อว่า “โรงเรียนคือเส้นเลือดของบ้านเมือง” เขาจะกล่าวกับลูกศิษย์ว่า “การฟื้นฟูศาสตร์สาขาต่าง ๆ คือคัมภีร์แห่งชาติ และสำหรับประเทศของเธอ ฉันทฝากความหวังไว้กับสิ่งนี้”¹³ เขาใช้ชีวิตเป็นครูสอนชาวญี่ปุ่นมากกว่า 20 ปี ต่อลูกศิษย์ที่มาศึกษาเรียนรู้หรือผู้มาไถ่ถาม ได้ให้คำตอบอย่างไม่ปิดบัง นับแต่เรื่องประวัติศาสตร์ ปรัชญา คัมภีร์ต่าง ๆ การวางตัวในสังคม การปกครองบ้านเมือง ศิลปวัฒนธรรม กสิกรรม การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ รวมถึงกฎหมายและระเบียบสังคม จนเป็นที่ยอมรับของชาวญี่ปุ่นทั่วไป กล่าวได้ว่าเขาใช้ตนเองเป็นเสมือนหนึ่งสะพานเชื่อมทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น เขาสิ้นชีวิตเมื่ออายุ 83 ปี ในพิธีศพของเขา เจ้าเมืองได้กล่าวแสดงความอาลัยว่า “ท่านผู้เฒ่าจากพวกเราไป ข้าฯคิดว่าต่อไปนี่คงยากที่จะหาผู้ที่มีความรอบรู้เยี่ยงท่านอีกแล้ว”¹⁴

¹²Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 105 页。

¹³Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 105 页。

¹⁴Wang Xiaoqi 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 104 页。

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (古代) เนื่องจากทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เมื่อเปรียบเทียบแล้ว จีนมีความก้าวหน้ากว่าญี่ปุ่น ในการแลกเปลี่ยนทาง วัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นแล้ว ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรับและนำเอาวัฒนธรรมจีนเข้าสู่ญี่ปุ่น และญี่ปุ่น หลังจากผ่านการเรียนรู้และย่อยสลายวัฒนธรรมจีนเป็นเวลาอันยาวนานได้ปรับปรุงพัฒนาให้สอดคล้อง กับสภาพแวดล้อมของตนเอง จนในที่สุดกลายเป็นวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง

2.2 ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นยุคสมัยใหม่: จีนรับวิทยาการสมัยใหม่ (ตะวันตก) ผ่านญี่ปุ่น

เริ่มจากสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1840 จนถึงสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงในปี ค.ศ. 1945 ในระยะเวลากว่าร้อยปีนี้ สามารถแบ่งได้ 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ค.ศ. 1840 (สงครามฝิ่น) – ค.ศ. 1871 ในยุคราชวงศ์ชิง รัชสมัยของจักรพรรดิ เต้ากวง (道光) เสียนเฟิง (咸丰) และถงจื่อ (同治) ในยุคนี้ เอเชียกำลังเริ่มถูกรุกล่าอาณานิคมจาก ตะวันตกเข้ามาคุกคาม การไปมาหาสู่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจีน-ญี่ปุ่นในยุคนี้ ส่วนมากมีแต่พ่อค้า วาณิชที่ค้าขายระหว่างกัน พวกเขาได้มีการนำเอาหนังสือ วรรณคดี และศิลปะ โดยเฉพาะหนังสือ ประวัติศาสตร์ที่สะท้อนเรื่องราวของสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เข้าไปเผยแพร่ในญี่ปุ่น ซึ่งทำให้ ญี่ปุ่นสามารถเตรียมการในการรับมือกับชาติตะวันตกที่เข้ามาล่าอาณานิคมในยุคนั้น และมีผล สะท้อนต่อการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

ช่วงที่ 2 ค.ศ. 1871-1894 จีนอยู่ในระหว่างรัชสมัยของจักรพรรดิถงจื่อ (同治) และ จักรพรรดิฉางซู่ (光绪) ญี่ปุ่นอยู่ในยุคปฏิรูปเมจิ จีนยังไม่ตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ส่วนญี่ปุ่นกำลัง ศึกษาและเลียนแบบตะวันตกในทุก ๆ ด้าน จนสามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติ ตะวันตก

ช่วงที่ 3 ค.ศ. 1894-1919 (นับจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม) อยู่ในยุคลายราชวงศ์ชิงถึงยุคต้นสาธารณรัฐ (清末民初) ในยุคนี้นักศึกษาจีนจำนวนมากหลังไหลไปศึกษาที่ญี่ปุ่น และยังมีข้าราชการจีนเดินทางไปศึกษาระบบการปกครองแผนใหม่ของ ญี่ปุ่น ในขณะเดียวกันก็มีเหล่าคณาจารย์ชาวญี่ปุ่นเดินทางมาจีน ทำให้การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ในยุคนี้นี้นี้อาสาสมัครครอบคลุมอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงการศึกษาแนวคิดสมัยใหม่ในยุคสว่างทาง ภูมิปัญญาของตะวันตก (The Age of Enlightenment) ที่โดดเด่น ถือได้ว่าเป็น**ประวัติศาสตร์สำคัญครั้งที่ 2 ในประวัติศาสตร์แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น** วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะกล่าวถึงใน ประเด็นอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม อย่างละเอียด ในบทที่ 3 และ 4

ช่วงที่ 4 ค.ศ. 1919-1945 จีนอยู่ในยุคสาธารณรัฐ ในยุคนี้ลัทธิเผด็จการทหารของญี่ปุ่นเร่งรีบขยายการรุกรานและครอบงำจีน โดยเฉพาะนับแต่วันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1931 เกิดการระเบิดขึ้นที่ทางรถไฟสายแมนจูเรียใต้ของญี่ปุ่นบริเวณนอกเมืองเสิ่นหยาง กองทหารญี่ปุ่นก็บุกเข้ายึดเมืองเสิ่นหยาง และขยายสงครามเข้ายึดแมนจูเรีย กลายเป็นสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 และเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลก ครั้งที่ 2 สงครามรุกรานจีนที่ญี่ปุ่นได้ก่อขึ้นสร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงให้กับประชาชนทั้งสองประเทศ แต่ประชาชนทั่วไปยังคงมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยไม่หยุดยั้ง ฝ่ายก้าวหน้าของญี่ปุ่นยังต่อต้านลัทธิการทหารของญี่ปุ่นตลอดช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่น ทั้งสองประเทศได้ลงนามในสนธิสัญญาระหว่างกัน และได้ตั้งสถานกงสุล ทำให้ก่อเกิดประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมสะดวกขึ้น ข้าราชการ ปัญญาชน และนักประพันธ์ ไปมาหาสู่กันไม่ขาดสาย มีผลงานในด้านวรรณกรรม การประพันธ์ บทกวีโด่งดังเผยแพร่มากมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 19 ระหว่างทศวรรษที่ 40-90 สิ่งที่ญี่ปุ่นรับจากจีนแตกต่างจากที่เคยรับมาในอดีต มิใช่ศาสตร์หรือแนวคิดจากสำนักหฺงที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมในสมัยโบราณ แต่สิ่งที่ญี่ปุ่นรับจากจีนกลับเป็นบางสิ่งบางอย่างที่ผ่านการ “เปิดตามองโลก” (开眼看世界) ของจีน ซึ่งจีนได้รับภายหลังการพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 การพ่ายแพ้ต่ออังกฤษทำให้จีนต้องเผชิญกับ “การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อย่างที่ไม่เคยพบมาก่อนในรอบพันปี” จากชาติที่เคยมีเกียรติภูมิที่ยิ่งใหญ่กลับกลายเป็นชาติที่ได้รับแต่ความอับอายศอดสูจากป็นเล็กและป็นใหญ่ของชาติตะวันตก ดังที่มาร์กซ์เคยกล่าวไว้ว่า “เกียรติศักดิ์และอำนาจแห่งราชวงศ์ชิง เมื่อมาประสบกับป็นใหญ่ของอังกฤษก็ถูกกวาดตกรวมหมด ความเชื่อมงายที่ว่าจักรวรรดิแห่งสวรรค์จะคงอยู่เป็นหมื่นปี กลับถูกทำลายแทบสิ้น ความป่าเถื่อน และปิดขังตนเองตัดขาดการติดต่อกับโลกภายนอกก็ถูกพังทลายลง ...”¹⁵ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา อยู่ห่างจากจีนหลายพันไมล์ แต่พวกเขากลับรู้จักจีนเป็นอย่างดี แต่จีนกลับไม่มีใครรู้จักพวกเขา ในที่สุดก็มีกลุ่มชาวจีนที่เริ่มสนใจศึกษาโลกภายนอก โดยได้ค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของตะวันตก ได้แก่ หลินเจ้อสือว์ (林则徐) เขียนเรื่อง “บันทึกลี่ทวิป” (四州志) เว่ยหยวน (魏源) เขียนเรื่อง “บันทึกลี่ทวิป” (海国图志) ลี่จี้เซอ (徐继畲) เขียนเรื่อง “บันทึกรอบมหาสมุทร” (瀛环志略) เฉินเฟิงเหิง (陈逢衡) เขียนเรื่อง “อิงกุ่ลี้จี้เลว” (英古利纪略) เหลียงวังเซียง (梁廷相) เขียนเรื่อง “หลานหลุนโอ่วซัว” (兰伦偶说) และ “หลานหลุนจี้หลุนตุน” (兰伦即伦敦) เป็นต้น ในบรรดาหนังสือดังกล่าว หนังสือที่ได้รับความนิยมมากที่สุดก็คือ “บันทึกลี่ทวิป” นับได้ว่าเป็นหนังสือเล่มแรกที่แนะนำให้ชาวจีนรู้จักกับห้าทวีปและ

¹⁵Karl Marx 马克思《马克思选集》第一卷, 北京: 人民出版社 1972 年版, 第 58 页。

ประเทศต่าง ๆ อีก 10 กว่าประเทศ ตลอดจนสภาพทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พอสังเขป รวมทั้งแนวคิดทางการเมือง ความเป็นอยู่ของประชาชน ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เรือรบ และปืนใหญ่ ตลอดจนสรุปบทเรียนความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 นอกจากนี้ยังเป็นหนังสือเล่มแรกที่ชาวจีนเป็นผู้เรียบเรียงเขียนขึ้นเกี่ยวกับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เอง และการปกป้องชายฝั่งทะเลของตนเอง เป็นหนังสือเล่มแรกที่กระตุ้นให้ชาวจีนศึกษาเรียนรู้วิทยาการจากตะวันตก เพื่อเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองให้ก้าวทันโลก

เมื่อข่าวความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 แพร่ไปถึงญี่ปุ่น ผู้รู้ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า “แม้ว่าจะเป็นเรื่องประเทศอื่น แต่ประเทศเราก็ต้องพึงระวัง” (虽为外国之事，但足为我国之戒)¹⁶ ดังนั้นชาวญี่ปุ่นจึงกระวนกระวายที่จะเสาะแสวงหาความรู้จากโลกภายนอก เพื่อที่จะได้นำมารับมือกับปัญหาการรุกรานจากชาติตะวันตกได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงนำงานเขียนดังกล่าวข้างต้นของจีนมาแปลเป็นภาษาญี่ปุ่น เพื่อให้ชาวญี่ปุ่นได้รับรู้เรื่องราวของตะวันตก และนับเป็นก้าวแรกในการเรียนรู้เรื่องราวของชาวตะวันตกซึ่งญี่ปุ่นได้รับมาจากจีนผ่านหนังสือของจีนดังกล่าวข้างต้น

ภายหลังจากที่หนังสือของจีนที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์โลกแพร่เข้าไปในญี่ปุ่น ก็ได้รับความนิยมชมชอบจากชาวญี่ปุ่นเป็นอันมาก มีการพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้ง โดยเฉพาะหนังสือเรื่อง “บันทึกภาพวาดแคว้นทางทะเล” ได้รับความนิยมมากที่สุด ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1854-1856 ได้มีนักเขียนชาวญี่ปุ่นนำหนังสือดังกล่าวมาแปลเรียบเรียงใหม่กว่า 20 สำนัก นับเป็นเรื่องที่ทำให้ยากยิ่ง

เหตุที่หนังสือเล่มนี้ส่งผลสะท้อนต่อชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก เพราะทำให้ชาวญี่ปุ่นเข้าใจโลกตะวันตก สามารถเข้าสภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณีของชาวตะวันตกได้เป็นอย่างดี จนนักวิชาการชาวญี่ปุ่นชื่อ 大规 祯 (Da Gui Zhen) ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่เคยมีหนังสือเล่มใดที่กล่าวถึงวัฒนธรรมของต่างประเทศได้มากเท่าหนังสือเล่มนี้ จึงได้แปลและจัดพิมพ์ เพื่อจะได้อ่านกันอย่างแพร่หลาย จะได้รับรู้ความจริง เมื่อเกิดการสู้รบ จึงจะสามารถรับมือได้ เมื่อขยายแสนยานุภาพอำแดนไกลหมื่นลี้ หากมีการต่อต้าน จะต้านทานได้หรือ”¹⁷

¹⁶Wang Xiaoqi 王晓秋 《近代日启示录》，北京：北京出版社 1987 年版，第 178 页。

¹⁷(日)Ayuzawa Shintaro 鲇泽信太郎 《锁国时代日本人的海外知识》，载日本研究 1888 (4)，อ้างจาก Wang Xiaodan 王晓丹 《近代中国文化交流简论》，曲靖师专学报 1996 年 4 期，Journal of Qujing Normal College, Editorial E-mail, 1996 (04)，第 57 页。

กล่าวได้ว่า หนังสือ “บันทึกภาพวาดแวนแคว้นทางทะเล” ของจีนเล่มนี้ มีส่วนสำคัญหรือมีอิทธิพลต่อญี่ปุ่นที่ทำให้ญี่ปุ่นตัดสินใจเปิดประเทศเร็วขึ้น ญี่ปุ่นเห็นและเข้าใจแล้วว่า สาเหตุที่จีนต้องพ่ายแพ้แก่อังกฤษ นอกจากปัจจัยเรื่องราชสำนักราชวงศ์ชิงจะเหลวแหลกแล้ว ปัจจัยที่สำคัญที่สุดก็คือ จีนยังหลงมกมายกับอดีตอันยิ่งใหญ่ของตนเอง จนไม่ลืมหูลืมตาองโลกภายนอก โดยเฉพาะไม่รู้จักโลกตะวันตกเลย “ราชสำนักราชวงศ์ชิงดูแลคนเถื่อนอังกฤษ ไม่เคยรับรู้ว่าเขามีอะไรดี ดังนั้นจึงถูกหยามหมิ่น เราต้องถือเป็นบทเรียน จีนหลงเงาตนเองอยู่กับอดีต ญี่ปุ่นจะเรียนรู้จากตะวันตกในขณะที่ยังไม่แพ้”¹⁸

หลังทศวรรษที่ 70 โดยเฉพาะในเดือนกันยายน ค.ศ. 1871 ญี่ปุ่นได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน และได้มีลงนามสนธิสัญญาเจริญสันถวไมตรี เปิดโอกาสให้จีนและญี่ปุ่นสามารถแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมได้สะดวกมากขึ้น หลังจากนั้นก็มีขุนนาง ปัญญาชน นักศึกษา นักเขียน และพ่อค้า เดินทางไปมาหาสู่กันมากขึ้นการค้าและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว อย่างเช่น หวงจุนเซี่ยน (黄遵宪) ในขณะที่อยู่ที่ญี่ปุ่นก็ได้ติดต่อคบหาสมาคมกับชาวญี่ปุ่นหลายระดับ มีการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดระหว่างกัน ทำให้เขารวบรวมสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นและได้รับรู้จากชาวญี่ปุ่นเขียน “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” (日本国志) สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมญี่ปุ่นที่กำลังเปลี่ยนแปลงพัฒนา และเขียน “ลำนากวีญี่ปุ่น” (日本杂事诗) ซึ่งเป็นหนังสือที่อ่านแล้วเกิดความประทับใจและแรงบันดาลใจ เป็นผลจากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ซึ่งได้ส่งผลสะท้อนต่อจีนอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ในปี ค.ศ. 1894-1895 จนถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ก่อนและหลังการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเกิดปรากฏการณ์หมุนกลับ กล่าวคือวัฒนธรรมญี่ปุ่นได้ไหลย้อนกลับเข้าสู่จีน ซึ่งเป็นผลจากการที่จีนพ่ายแพ้สงครามต่อญี่ปุ่น ทำให้กลุ่มชนชั้นนำและเหล่าปัญญาชนจีนกระตือรือร้นที่จะศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่น นำไปสู่การที่นักศึกษาจีนหลังไหลเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่นมากเป็นประวัติการณ์ ซึ่งนักศึกษาจีนเหล่านี้ได้ศึกษาและรับแนวคิดและวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตกจากญี่ปุ่น

เป็นที่ทราบกันดีว่า หลังการปฏิรูปเมจิในปี ค.ศ. 1868 ญี่ปุ่นได้ดูดซับแนวคิดและวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกมาผสมผสานกลับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเอง จนทำให้สังคมญี่ปุ่นพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่ถึง 30 ปีก็สามารถพัฒนาจากประเทศที่อ่อนแอต้องยอมจำนนต่อสหรัฐอเมริกาและชาติตะวันตกในยุโรป ก้าวกระโดดเป็นประเทศที่เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมเหล่าประเทศมหาอำนาจในขณะนั้น การเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นในครั้งนี้ ได้ส่งผลสะท้อนอย่างใหญ่หลวงต่อจีน จีนรับรู้ความสำคัญของการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง

¹⁸ (日)《明治维新史研究》,北京:中华书局1988年版,第436页。

ความคิดที่จะเอาญี่ปุ่นเป็นครูหรือเลียนแบบญี่ปุ่นเป็นที่ยอมรับ ดังเช่น ถานซื่อตง (譚嗣同) ได้เสนอไว้ว่า “ชาติที่อยู่ใกล้จีนที่สุดและควรจะเลียนแบบมากที่สุด ไม่มีชาติใดเทียบญี่ปุ่นได้”¹⁹ นอกจากนี้คังโหย่วเหวย (康有为) ยังได้เรียบเรียงเรื่องราวการปฏิรูปเมจิ (日本变政考) ถวายจักรพรรดิ กวงซิว เพื่อให้เลียนแบบการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่น และการปฏิรูปเมจิได้กลายเป็นแม่แบบของการปฏิรูปร้อยวันของจีนในเวลาต่อมา

ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 จนถึงการปฏิวัติซินไฮ่ในปี ค.ศ. 1911 เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว มีนักศึกษาจีนเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก ญี่ปุ่นจึงกลายเป็นฐานในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคณะปฏิวัติและคณะปฏิรูปกลุ่มต่าง ๆ ซุนยัตเซ็น (孙中山) และหวงซิง (黄兴) ต่างก็ได้อาศัยญี่ปุ่นเป็นฐานการเคลื่อนไหวและรับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1905 ได้ก่อตั้งสมาคมถงเหมิงฮุย (同盟会) ที่ญี่ปุ่น มีสำนักงานใหญ่ที่โตเกียว นอกจากนี้ยังมีการตั้งสำนักพิมพ์จัดการชุมนุม แสดงปาฐกถาปลุกกระตมให้เกิดความรักชาติและโค่นล้มระบอบศักดินา นับแต่ ค.ศ. 1896-1911 ได้มีการแปลหนังสือจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีนจำนวนมาก หนังสือแปลเหล่านี้มีเนื้อหาครอบคลุมศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ทางด้านสังคมศาสตร์จะเน้นงานแปลเกี่ยวกับการปฏิรูปเมจิ แนวคิดปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ของตะวันตก เช่น เสรีนิยม ประชาธิปไตย และสังคมนิยม ตลอดจนศาสตร์อื่น ๆ เช่น ตรีภระวิทยา จิตวิทยา การศึกษา เป็นต้น งานเขียนของนักคิดนักเขียนแนวเสรีนิยมชาวญี่ปุ่น ได้แก่ งานเขียนของนะกะเอะ โชนิน (Nakae Chomin) และงานเขียนของนักคิดนักเขียนแนวสังคมนิยม ได้แก่ งานเขียนของอูซุซึกิ โคโตะกุ (Shusui Kotoku) ได้รับความนิยมจากนักศึกษาจีนอย่างกว้างขวาง

กล่าวโดยสรุปแล้ว การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่โดยเฉพาะในช่วงนับแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนถึงก่อน-หลังการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคมขอบเขตและเนื้อหาได้มีการพัฒนามากกว่ายุคโบราณ และซึมซับไปสู่ประชาชนทั้งสองประเทศ เนื่องจากจีนในขณะนั้นตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลังและอ่อนแอ แต่ญี่ปุ่นหลังผ่านการปฏิรูปเมจิกลับเจริญก้าวหน้าเดินเข้าสู่สังคมยุคสมัยใหม่ การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกลับกลายเป็นว่าจีนได้ศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่นมากกว่า โดยเฉพาะการปฏิวัติซินไฮ่ (辛亥革命) และการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมใหม่หรือการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม (五四运动) ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากญี่ปุ่นหรือมีความเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในช่วงดังกล่าวอย่างลึกซึ้งซึ่งรายละเอียดดังกล่าวจะขอกกล่าวในบทที่ 3 และบทที่ 4 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

¹⁹Tan Sitong 譚嗣同 《譚嗣同全集》(下), 北京: 北京人民出版社 1988 年版, 第 344 页。

บทที่ 3

สภาพการณ์ของจีนก่อน-หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1

บทนี้จะกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในจีนช่วงก่อน-หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้แก่ การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง (自强运动) ซึ่งเป็นพยายามของจีนในการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก และสาเหตุแห่งความล้มเหลว ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันญี่ปุ่นก็มีการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก ที่เรียกกันว่า “การปฏิรูปเมจิ” ซึ่งประสบความสำเร็จจนญี่ปุ่นสามารถผงาดขึ้นขึ้นเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาติตะวันตก และทัศนะของชนชั้นนำจีนที่มองการปฏิรูปเมจิด้วยทัศนะที่หลากหลาย ทั้งต่อต้าน สนับสนุน และเห็นด้วยบางส่วน ประเด็นหลักในบทนี้จะกล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังจากที่จีนพ่ายแพ้ในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ซึ่งทำให้ชนชั้นปกครองจีน ปัญญาชน นักศึกษา และผู้รักชาติเกิดความตื่นตัว นำไปสู่การเอา “ญี่ปุ่นเป็นครู” นักศึกษาจีนหลังไหลมุ่งไปศึกษาที่ญี่ปุ่นมากเป็นประวัติการณ์ คังโฮ่วเหวยและเหลียงฉีเซานำการปฏิรูปร้อยวัน ชุนยัตเซินเคลื่อนไหวปฏิวัติจนเกิดการปฏิวัติซินไฮ่เปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมใหม่หรือความคิดใหม่

3.1 การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง (自强运动)

หลังจากจีนพ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1839-1942) เว่ยหยวน (魏源) ที่ปรึกษาของหลินเจ้อสวี (林则徐) ได้เสนอเมื่อ ค.ศ. 1842 ว่า จีนควรเรียนรู้วิทยาการจากตะวันตก ซึ่งจีนเรียกว่าคนป่าเถื่อน แต่ราชสำนักราชวงศ์ชิงมิได้ตระหนักในเรื่องดังกล่าว ปล่อยให้เวลาล่วงเลยไปราว 20 ปี กระทั่งอังกฤษและฝรั่งเศสบุกยึดกรุงปักกิ่ง ในปี ค.ศ. 1860 หรือที่เรียกกันว่าสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ราชสำนักราชวงศ์ชิงจึงเริ่มตระหนักถึงภัยร้ายแรงจากวิกฤตการณ์ครั้งยิ่งใหญ่อ่างที่ไม่เคยพบมาก่อนนับแต่การก่อตั้งราชวงศ์ชิง ซึ่งนำโดยชาติตะวันตก จึงเห็นความจำเป็นในการเรียนรู้วิทยาการจากคนเถื่อน เพื่อต่อสู้กับคนเถื่อนโดยมีแนวคิดที่ว่า “การเรียนรู้เทคนิคที่เหนือกว่าของพวกอนารยชนเพื่อเอาไว้ใช้ควบคุมพวกนั้น”¹ โดยเริ่มต้นมองหาและนำเข้าวิทยาการสมัยใหม่ด้านการทหารจากตะวันตก เพื่อสร้างกองกำลังทหารให้เข้มแข็งในการป้องกันประเทศ และเห็นความ

¹จอห์น เค.แพร์แบงก์, เอ็ดวิน โอ.โรเซาเออร์, แอลเบิร์ต เอ็ม.แครก, *เอเชียตะวันออกยุคใหม่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ได้หวน*, แปลจาก East Asia The Modern Transformation, โดย เพ็ชรี สุมิตร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550), น. 346.

จำเป็นในการปรับปรุงประเทศ เพื่อจะได้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติตะวันตก ที่เรียกขานกันในนามว่า “การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง” (自强运动) หรือ “การเคลื่อนไหวให้เป็นแบบตะวันตก” (洋务运动) โดยเริ่มจากการก่อตั้งสำนักวิเทศสัมพันธ์ (忠理各国事务衙门) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1861 โดยมี เฉิงกั๋วฟาน (曾国藩) หลี่หงจาง (李鸿章) และจางจื่อตัง (张之洞) เป็นผู้ริบบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวนี้²

การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะแรก ค.ศ. 1861-1872 เป็นช่วงของการสร้างบุคคลากรและหน่วยงานที่จะติดต่อกับตะวันตก ได้แก่ จัดตั้งสำนักงานผู้แทนการค้าที่เมืองเทียนจินและเซี่ยงไฮ้ ตั้งโรงเรียนภาษาต่างประเทศ กองภาษีท่าเรือ แพลตาราคตะวันตก ตั้งโรงงานสรรพาวุธที่เซี่ยงไฮ้ และส่งนักเรียนชุดแรก 13 คนไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 1872

ระยะที่ 2 ค.ศ. 1872-1885 เป็นช่วงของการก่อสร้างสาธารณูปโภคและพัฒนาอุตสาหกรรม ตั้งเหมืองถ่านหินที่เมืองถังซาน (唐山) และสำนักงานโทรเลข เป็นต้น

ระยะที่ 3 ค.ศ. 1885-1894 เป็นช่วงของการเสริมสร้างแสนยานุภาพทางการทหาร ตั้งกระทรวงทหารเรือ โรงเรียนฝึกทหารเรือที่เทียนจิน และสร้างกองทัพเรือเป่ย์หยัง

แม้ว่าชนชั้นปกครองจีนบางส่วนจะตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนโดยการรับวิทยาการจากตะวันตก แต่ก็มิอุปสรรคหลายประการที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็งประสบกับความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีสาเหตุหลัก ๆ ดังนี้

1. แนวคิดอนุรักษนิยมของจีน

ในอดีต จีนเป็นชาติที่ประสบความสำเร็จในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองจาก “เกษตรกรรม” ซึ่งได้ก่อตัวและสะสมวัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรกรรมมาอย่างยาวนานนับพันปี การจะปรับเปลี่ยนแนวคิดไปรับวิทยาการสมัยใหม่ที่ก่อตัวมาจากสังคม “อุตสาหกรรม” อย่างเช่น การสร้างโรงงานอุตสาหกรรม การสร้างสถานศึกษาแบบตะวันตก และ การสร้างทางรถไฟ เป็นต้น จึงถูกต่อต้าน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นในสายตาของพวกอนุรักษนิยม

นอกจากนี้ วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมของชาวจีนยังได้สร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของจริยธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง ให้ความสำคัญกับการทำให้กายและจิตมีความสมดุล และเน้นการเสริมสร้างคุณธรรม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว แนวคิดเช่นนี้ของสำนักขงจื้อหรือขงจื้อได้สืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน ในขณะที่แนวคิดแบบตะวันตก ให้ความสำคัญกับ

²Yu Yibin 余宜斌 《晚清政府的自强运动-现代延的制度分析》，南京社会科学 2000 年第 6 期, Social Science in Nanjing, Editorial E-mail, 2000 (06), 第 37 页。

“ความมั่งคั่งและเข้มแข็ง” ให้ความสำคัญกับ “ปัจเจกชน” และ “ความพึงพอใจส่วนบุคคล” ซึ่งขัดกับแนวคิดแบบจีน³

2. โครงสร้างทางการเมืองไม่ปรับเปลี่ยน

โครงสร้างทางการเมืองหรือการปกครองของจีนเหมือนรูปปิรามิด กล่าวคือ ยอดบนสุดคือจักรพรรดิและเหล่าเชื้อพระวงศ์ ตรงกลางปิรามิดคือเหล่าขุนนาง ซึ่งผ่านการสอบคัดเลือกจากเหล่าปัญญาชนที่ศึกษาเรียนรู้ตำราในลัทธิขงจื๊อ ส่วนล่างของปิรามิดคือเหล่านายทุนเจ้าที่ดิน ซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วทุกหัวระแหงบนแผ่นดินจีน หลังจากที่ชาวแมนจูเข้ายึดและปกครองประเทศได้สำเร็จ ก็ยังรับรูปแบบโครงสร้างการปกครองดังกล่าวมาใช้ แต่ในขณะเดียวกันก็ควบคุมเหล่าขุนนางซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวยุทธ์ให้มีอิสระในการสร้างสรรค์ เนื่องจากหวาดระแวงว่าหากให้อิสระแก่ขุนนางชาวยุทธ์ ก็จะก่อการเป็นปฏิปักษ์ต่อราชวงศ์ชิง ทำให้ระบบขุนนางอ่อนแอ เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 19 จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น แต่ทรัพยากรกลับขาดแคลน ปัญหาความวุ่นวายจากการก่อกบฏเกิดขึ้นตามท้องที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนราชสำนักราชวงศ์ชิงยากที่จะควบคุมไว้ได้ ก่อให้เกิดอำนาจท้องถิ่น แม้ว่ามีความพยายามเสริมสร้างความสมัยใหม่แบบตะวันตก แต่ก็ยากที่จะขยายตัวพัฒนาไปได้ทั่วถึง เนื่องจากขาดความเป็นเอกภาพระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น และในขณะเดียวกันก็ไม่มีกฎหมายที่สามารถบังคับใช้มารองรับ

เมื่อทั้งแนวคิดและโครงสร้างทางการเมืองของจีนไม่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามแบบตะวันตก การรับวิทยาการตะวันตกเพียงเฉพาะด้านเทคโนโลยีจึงไม่อาจประสบความสำเร็จในการทำให้ตนเองเข้มแข็งได้ ในขณะที่ญี่ปุ่นรับวิทยาการทุกอย่างทุกด้านที่เป็นของตะวันตก ทั้งแนวคิดเสรีนิยม โครงสร้างการเมืองแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภา มีรัฐบาล และวิทยาการด้านเทคโนโลยีจึงประสบความสำเร็จในการปฏิรูปเมจิ ก้าวขึ้นเป็นประเทศที่เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติตะวันตก

3.2 การปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นส่งผลกระทบต่อการศึกษาของจีน

ในช่วงระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับที่จีนมีการเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง (自强运动) นั้นที่ญี่ปุ่นก็มีการปฏิรูปสังคมครั้งใหญ่ที่เรียกกันว่า การปฏิรูปเมจิ (明治维新) แต่เนื่องจากความคิดคร่ำครึและความเสื่อมโทรมของระบอบศักดินาในสมัยราชวงศ์ชิง ที่ยังคงหลงงมงายอยู่กับอารยธรรมโบราณ โดยหลงคิดว่าตนเองคือชาติที่มีวัฒนธรรมดีเด่นที่สุด หลังจากพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่น จึงมี

³Yu Yibin 余宜斌 《晚清政府的自强运动-现代延的制度分析》南京社会科学 2000 年第 6 期, Social Science in Nanjing, Editorial E-mail, 2000 (06), 第 38 页。

กลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักและข้าราชการที่เริ่มต้นตัว เริ่มมองความก้าวหน้าและการพัฒนาของชนชาติอื่น ๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วพวกเขาจะมองไปที่ตะวันตก หากได้มีความสนใจต่อญี่ปุ่นไม่เกี่ยวกับญี่ปุ่นแล้ว ยังไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจน แม้กระทั่งพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ของญี่ปุ่นว่าตั้งอยู่ที่ไหน นักประวัติศาสตร์จีนที่เขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โลก ยังคงสำคัญผิดว่าญี่ปุ่นมีเพียง 3 เกาะสำคัญ ที่รวมกันเป็นประเทศญี่ปุ่น นั่นแสดงให้เห็นว่ามีความเข้าใจในภูมิศาสตร์ของญี่ปุ่นเพียงน้อยนิดเท่านั้น ในสายตาและความรู้สึกของเหล่าขุนนางจีน ญี่ปุ่นเป็นเพียง “แคว้นแคว้นเล็ก ๆ แห่งคนเถื่อนตะวันออก” (东夷小国) แม้กระทั่งการปฏิรูปเมจิที่เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1868 ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าอย่างใหญ่หลวง ยังไม่อาจก่อให้เกิดความสนใจต่อชนชั้นปกครองในราชวงศ์ชิงแต่ประการใด

เมื่อเริ่มแรกในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ชาวจีนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความเข้าใจต่อการปฏิรูปเมจิ มีหน้าที่ยังมีความรู้สึกที่ไม่ดี หลังจากได้ผ่านการศึกษาย่างจริงจังแล้ว จึงเริ่มมีความเข้าใจและเปลี่ยนแปลงทัศนคติและมีมุมมองใหม่เกิดขึ้น โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ฝ่าย ดังนี้

3.2.1 ฝ่ายก้าวหน้า

ใน ค.ศ. 1876 (รัชสมัยจักรพรรดิฉางซวี่ปีที่ 2) ขุนนางจีนชื่อ หลี่กุย (李圭) ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปเข้าร่วมงานฉลองวันชาติครบรอบ 100 ปี ของสหรัฐอเมริกา ระหว่างทางได้แวะเยือนญี่ปุ่น นับเป็นขุนนางจีนคนแรก que เดินทางไปญี่ปุ่นหลังจากที่ญี่ปุ่นมีการปฏิรูปเมจิ สภาพการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นและบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความมีชีวิตชีวา เป็นความทรงจำที่ฝังลึกลงในความรู้สึกของเขา เขาได้เขียนบันทึกเรื่องราวที่เขาได้พบเห็นชื่อ “บันทึกใหม่ในการท่องโลก” (环游地球新录) ไว้ว่า “มีบ้านทรงสูงน้อยใหญ่ ที่ทำการไปรษณีย์และโทรเลข ที่ทำการเหมือนแร่ บริษัทเดินเรือ ล้วนแต่เลียนแบบตะวันตกทั้งสิ้น โดยเฉพาะที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขมีดาษดื่นทั่วไป ดังจะแข่งกับตะวันตกก็ไม่ปาน”⁴ พร้อมกับให้ความเห็นว่า การปฏิรูปเมจิ คือการหักเหจากความอ่อนแอให้ เป็นความเข้มแข็งในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

ในปี ค.ศ. 1877 (รัชสมัยจักรพรรดิฉางซวี่ปีที่ 3) ราชสำนักราชวงศ์ชิงได้แต่งตั้งคณะผู้แทนเป็นทางการเดินทางไปญี่ปุ่น ขุนนางคนแรกที่ถูกคัดเลือกให้เป็นราชทูตมาจากกองอำนวยการของจักรพรรดิ ชื่อ เหอหฺรูจิง (何如章) เขาได้เขียนไว้ในบันทึก “สื่อตง” (使东述略) เกี่ยวกับการปฏิรูปเมจิพร้อมกับการวิเคราะห์สาเหตุไว้ว่า “ในยี่สิบปีที่ผ่านมาถูกเพื่อนบ้านที่เข้มแข็งกว่าบีบบังคับให้เปิดตลาดการค้า ผู้ที่หวังสภาวะการณ์กล่าวว่า ระเบียบการปกครองไร้เหตุผลไม่พอ

⁴Wang Xiaojie 王晓秋 《近代中国与日本互动与影响》，北京：昆仑出版社 2007 年版，第 92 页。

สร้างความเป็นปึกแผ่น ป้องกันภัยภายนอกควรร่วมกันต่อต้าน กลุ่มชนเผ่าผิงจางรวมตัวกันร่ายล้อมเมือง ทำให้โชกุนสูญเสียอำนาจการควบคุม กำลังชาโมโรเริ่มอ่อนล้า เริ่มมีผู้ที่มีความสามารถเข้าควบคุมการเปลี่ยนแปลง” เหนือจรจางยอมรับผลของการปฏิรูปเมจิ แต่ในขณะเดียวกันเขาก็เชื่อว่ายังมีพลังที่ต่อต้าน ซึ่งยังสงสัยและไม่แน่ใจว่าการปฏิรูปนี้จะทำสำเร็จหรือไม่⁵

นอกจากนี้ยังมีขุนนางจีนที่เดินทางไปญี่ปุ่นในช่วงการปฏิรูปเมจิได้กล่าวชื่นชมสรรเสริญญี่ปุ่น ดังเช่น หวังเต้าเหอ (王道河) และหวังจื่อชุน (王知春) ที่เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “ท่องแดนญี่ปุ่น” (扶桑游记) และเรื่อง “บันทึกแดนตะวันออก” (东游日记) ได้บรรยายไว้ว่า หลังการปฏิรูปเมจิมีการก่อสร้างทางรถไฟ โทรเลข ไฟฟ้า และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งนำความสะดวกสบายมาให้กับชาวญี่ปุ่น ดูแล้วหลากหลายเสียจริง พร้อมทั้งชื่นชมด้านการศึกษาแบบใหม่ว่าเป็นวิธีที่เลิศ

บุคคลสำคัญที่เดินทางไปญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวและได้สร้างผลงานสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความคิดของชาวจีนในภายหลังก็คือ หวงจุนเซี่ยน (黄遵宪) เป็นขุนนางจีนที่ติดตามเหนือจรจาง ซึ่งเป็นราชทูตจีนคนแรกประจำญี่ปุ่น ในระหว่างที่ทำงานอยู่ในญี่ปุ่น 5 ปี เขาได้ติดต่อคบหาสมาคมกับชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก ได้ศึกษาอย่างเจาะลึกถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ได้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิรูปเมจิ รวมทั้งเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากมาย โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานการปกครอง ราชการส่วนท้องถิ่น ประกาศระเบียบต่าง ๆ กฎหมาย และสถิติที่เป็นข้อมูลขั้นต้นที่สำคัญ เขาเริ่มลงมือเขียนหนังสือเรื่อง “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” (日本国志) ในปี ค.ศ. 1879 และสำเร็จเรียบร้อยในปี ค.ศ. 1887 รวมเป็นเวลา 8 ปี มีเนื้อหาทั้งหมด 40 บท มีตัวอักษรทั้งสิ้น 500,000 คำ โดยแบ่งเป็น บันทึกการรวมชาติ บันทึกประเทศข้างเคียงที่เกี่ยวข้อง บันทึกดาราศาสตร์ บันทึกภูมิศาสตร์ บันทึกตำแหน่งข้าราชการ บันทึกอาหารการบริโภค บันทึกการทหาร บันทึกกฎหมายอาญา บันทึกทางวิชาการ บันทึกวัฒนธรรมประเพณี บันทึกผลผลิต บันทึกอุตสาหกรรมและศิลปะ รวม 12 หัวเรื่อง การวิเคราะห์ญี่ปุ่นของเขามีเป้าหมายเพื่อเสาะหาแนวทางปฏิบัติในการนำจีนสู่การปฏิรูปเพื่อความมั่งคั่งและเข้มแข็ง ดังนั้น การเขียน “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” จึงเน้นการวิเคราะห์และประสบการณ์ของญี่ปุ่นที่นำมาใช้ในการปฏิรูปจนนำไปสู่ความสำเร็จ เขาเล่าว่า “จำต้องเลือกบันทึกเรื่องในปัจจุบันอย่างละเอียด เขียนพอสังเขปสำหรับเรื่องในอดีต ละเอียดส่วนที่ใกล้ สังเขปส่วนที่ไกล แต่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับตะวันตกแล้ว ยิ่งจำต้องเขียนให้ละเอียด โดยหวังว่า

⁵Wang Xiaojie 王晓秋 《近代中国与日本互动与影响》，北京：昆仑出版社 2007 年版，第 92 页。

สามารถนำมาก่อประโยชน์ได้”⁶ ความจริงแล้ว เขาตั้งใจจะให้เป็นกระจกเงาเพื่อให้เงินนำไปสู่การปฏิรูปนั่นเอง

ความเข้าใจการปฏิรูปเมจิของหวงจุนเซียนนั้น มีจุดหักเหตามที่เขาได้กล่าวไว้เมื่อเริ่มมาถึงญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1877 “ขณะนั้นการปฏิรูปเมจิเพิ่งเริ่มต้น ทุกสิ่งยังไม่เป็นระบบ มีคนมองว่าข้างนอกดูแข็งแต่ข้างในกลวง วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานา หาข้อสรุปไม่ได้” ชาวญี่ปุ่นที่เขาคบหาสมาคมด้วยในขณะนั้นส่วนมากเป็นผู้ที่ไม่สนับสนุนการปฏิรูปและเป็นกลุ่มหัวเก่า ทำให้หวงจุนเซียนเริ่มเล็งเลตต่อการปฏิรูปเมจิ แต่หลังจากที่เขาได้สำรวจเจาะลึก เขาเริ่มเปลี่ยนมุมมองใหม่ เขากล่าวว่า “เมื่อเวลาผ่านไปนานขึ้น ได้รู้ได้เห็นมากขึ้น เริ่มเข้าใจเหตุผลที่ว่า เมื่อถึงทางตันย่อมหาทางออก และเชื่อการเลียนแบบตะวันตก ปรับเปลี่ยนเก่า รับเอาใหม่ ย่อมสามารถยืนได้ด้วยตนเอง” หลังจากได้เดินทางไปยุโรปและสหรัฐอเมริกาแล้ว เขาพบว่า “การเมืองและวิชาการเหมือนกับญี่ปุ่น มิผิดแปลกประการใด” ทำให้เขายอมรับความสำเร็จของการปฏิรูปเมจิ พร้อมยกย่องว่า “ความเจริญรุดหน้าเช่นนี้ ไม่เคยปรากฏในประเทศใดมาก่อน”⁷

หวงจุนเซียนเชื่อว่าการปฏิรูปเมจิมีสาเหตุมาจาก “ความกดดันของอำนาจไม่เป็นธรรมต่อสังคม ประชาชนเปื้อน่าย ภายนอกกรุมเร้า ภายในขัดแย้งกัน” ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นมีการปฏิรูป หวงจุนเซียนยังชี้ให้เห็นว่า “ความจริงแล้วญี่ปุ่นก็เป็นเช่นเดียวกับจีน ที่ปิดประตูเฝ้าอยู่ภายในจนกระทั่งมีเรือเหล็กปืนใหญ่มาจ่อที่ประตูบ้าน จึงเพิ่งตื่นจากความฝัน สร้างจากเหล่า” “แต่ญี่ปุ่นสามารถรวมคนทั้งชาติร่วมแรงร่วมใจผ่านการเรียนรู้จากตะวันตก เปลี่ยนกฎระเบียบ และทำการปฏิรูป ไม่เพียงแต่สามารถรักษาอธิปไตยไว้ได้ ซ้ำยังสามารถแข่งขันกับประเทศที่แข็งแกร่งได้อีก เช่นนี้แล้วยังไม่พอที่จะให้ชาวจีนที่มีใจรักชาติครุ่นคิดบ้างหรือ ญี่ปุ่นทำได้ แล้วจีนจะทำไม่ได้หรือ” เขายังเน้นถึงการที่ผู้นำในการปฏิรูปของญี่ปุ่นที่พร้อมสละชีพในการปฏิรูป ยกย่องความกล้าหาญของเขาเหล่านั้น เพราะมีการปฏิรูปเมจินี่เอง จึงทำให้ญี่ปุ่นมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร จนทัดเทียมกับชาติตะวันตกได้ และเขายังมีความเห็นคล้อยตามในการให้ประชาชนมีอำนาจจัดทำรัฐธรรมนูญ ประชุมรัฐสภา พร้อมทั้งทำนายว่า “ภายในสิบปีนี้ ญี่ปุ่นจะต้องมีการประชุมรัฐสภา”⁸ กล่าวโดยสรุปแล้ว การบันทึกของเขาใน “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” เขาต้องการ

⁶Huang Zhunxian 黄遵宪《日本国志》凡列, อ้างจาก Wang Xiaohu 王晓秋《近代中国与日本互动与影响》, 北京: 昆仑出版社 2007 年版, 第 97 页。

⁷Huang Zhunxian 黄遵宪《日本杂事诗定稿本自序》, อ้างจาก Wang Xiaohu 王晓秋《近代中国与日本互动与影响》, 北京: 昆仑出版社 2007 年版, 第 97 页。

⁸Wang Xiaohu 王晓秋《近代中国与日本互动与影响》, 北京: 昆仑出版社 2007 年版, 第 98 页。

ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่น เพื่อชี้แนะและเป็นแนวทางให้ก่อเกิดความคิดใหม่ในการมองปัญหาและทางออกของประเทศชาติแก่ปัญญาชนจีนนั่นเอง

ผลงาน “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” ได้รับการยกย่องว่าเป็น “อัญมณีแห่งทะเลภายใน”(海内奉为瑰宝) เขาเขียนโดยใช้รูปแบบเอาประสบการณ์ในการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นมาเปรียบเทียบกับสภาพสังคมจีนในขณะนั้น แล้วนำมาวิเคราะห์ ทำให้ผู้อ่านมีจุดเริ่มต้นในการคิดหาแนวทางการปฏิรูปจีนต่อไป

“บันทึกประเทศญี่ปุ่น” ได้ส่งผลกระทบต่อปัญญาชนจีนในยุคนั้นเป็นอย่างยิ่งอย่างสูง ได้แก่ เจิ้งกวนอิง (郑观应) หวังเทา (王韬) และคังโหย่วเหวย (康有为) เป็นต้น ซึ่งคนรุ่นหลังที่ได้ศึกษางานเขียนดังกล่าวของหวงจุนเซี่ยน ล้วนแต่เรียกร้องให้จีนเลียนแบบการปฏิรูปเมจิทั้งสิ้น⁹

การได้เรียนรู้เรื่องราวการปฏิรูปเมจิของปัญญาชนจีนจาก “บันทึกประเทศญี่ปุ่น” ของหวงจุนเซี่ยนมีผลกระทบต่อระบบการปกครองของจีนในเวลาต่อมาอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ มีการเคลื่อนไหว “การปฏิรูปร้อยวัน” ในรัชสมัยของจักรพรรดิฉางชี่วี่ในปี ค.ศ. 1898 ซึ่งนำโดยคังโหย่วเหวยและกลุ่มขุนนางผู้รักชาติ

3.2.2 ฝ่ายอนุรักษ์นิยม

มีขุนนางจีนบางกลุ่มที่ยืนอยู่กับความเก่าโบราณ มองทุกสิ่งในญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นหลังการปฏิรูปเมจิด้วยความรู้สึกที่ขัดหูขัดตาไปหมด พวกเขา รู้สึกว่าตนเองมาจากวัฒนธรรมที่เหนือกว่าไม่ชื่นชมที่ญี่ปุ่นเลียนแบบตะวันตก แม้กระทั่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของมณฑลเจียงซี (江西省) ชื่อ หลี่เสี่ยวผู่ (李筱圃) ก็ยังวิพากษ์วิจารณ์การปฏิรูปเมจิว่า “ไม่เพียงแต่ไม่ปฏิเสธคนแดนไกล ยังทุ่มตัวลอกเลียนแบบตะวันตก ซาติบ้านเมืองเริ่มจนยาก ประชาชนรำลึกถึงความกรุณาของยุคโชกุนที่ปกครองในอดีต”¹⁰ นอกจากนี้ยังมีบทความเขียนว่า “ญี่ปุ่นก่อนยุคปฏิรูปเมจิถือได้ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ หลังจากเปิดตลาดการค้า ชื่นชมตะวันตกที่เข้มแข็ง เดินตามแนวทางตะวันตก เลียนแบบเครื่องแต่งกาย ปรับแก้ปฏิทิน แม้กระทั่งใช้มีดกับอาหารการกิน ล้วนเลียนแบบตะวันตกทั้งสิ้น” และยิ่งเยาะเย้ยถากถางอีกว่า “ประชาชนเฝ้าจะยอมรับเครื่องนุ่งห่มได้ทั้งหมด โดยเฉพาะมีบางคนตัดผมสั้น สวมสูทแต่ใส่รองเท้าแตะไม้ บางคนไม่ตัดผม สวมใส่เสื้อผ้าญี่ปุ่นแบบเดิม แต่สวมรองเท้าหนังแบบฝรั่ง” บ้างก็เยาะว่า “หัวตะวันออก เท้าตะวันตก หัวตะวันตก เท้าตะวันออก ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร” ยัง

⁹Wang Xiaojie 王晓秋 《近代中国与日本互动与影响》，北京：昆仑出版社，2007 年，第 98 页。

¹⁰Li Xiaopu 李筱圃 《日本纪游》，见《小方壶斋舆地丛钞》，杭州：杭州古籍书店 1985 年版，第十帙。

มีการวิพากษ์วิจารณ์การเปลี่ยนปฏิทินไปใช้แบบตะวันตกอย่างหนักว่า “ปฏิทินญี่ปุ่นใช้เหมือนกับจีน รัฐบาลเมจิปรับเปลี่ยนปฏิทินเหมือนกับตะวันตกโดยไม่มีวันอธิกสุรทิน แม้ระเบียบใหม่จะประกาศใช้แล้ว แต่ประชาชนไม่สะดวกในการใช้ ...คนโบราณกล่าวว่า แบบแผนไม่ควรทิ้ง ไม่ควรแก้อย่างลวก ๆ โดยไม่รู้ว่าปฏิทินที่ใช้มากกว่า 2,000 ปี มีข้อบกพร่องตรงไหน แล้วแก้ไขปรับใช้อย่างลวก ๆ” แม้กระทั่งการที่ญี่ปุ่นพยายามเลียนแบบในเรื่องอุตสาหกรรม เครื่องจักรกล การทหาร ผู้เขียนยังไม่เห็นด้วย และถากถางว่า “ปัจจุบันภายในประเทศเร่งสร้างอยู่ต่อเรือ โรงงานอาวุธ โรงงานปั่นฝ้าย โรงงานกระดาษ โรงงานถลุงเหล็ก เมืองถ่านหิน และโรงงานอื่น ๆ อีกมากมาย ล้วนแล้วแต่ต้องสั่งซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์จากต่างประเทศทั้งสิ้น แล้วนำมาลอกเลียนทำตาม” “แม้กระทั่งการฝึกทหาร ล้วนเลียนแบบตะวันตก โดยนึกว่าสามารถนำความเข้มแข็งก้าวหน้ามาพัฒนาตัวเองได้ โดยไม่รู้ว่าการเลียนแบบตะวันตกนั้นไม่ใช่วิธีสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองได้ นอกจากจะสูญเสียเงินทองของตัวเอง วันนี้ได้เดินตามฝรั่ง การเงินการคลังเริ่มไม่เพียงพอ จำต้องขูดรีดจากประชาชน” “ชาวตะวันตกเห็นเข้าก็สรรเสริญเยินยอ โดยตัวเองไม่รู้ว่า นี่คือการทำให้ยากจน สิ่งที่ชื่นชมเป็นเพียงเปลือกนอกเท่านั้น คำว่า มั่งคั่ง เข้มแข็ง คงยากที่จะได้มา”¹¹

3.2.3 ฝ่ายที่เป็นกลาง

แต่ก็ยังมีขุนนางจีนที่ถูกส่งไปทำงานที่สถานทูตจีนในญี่ปุ่นที่มองการปฏิรูปด้วยสายตาที่ค่อนข้างเป็นกลาง เช่น เฉินจยาหลิน (陈家麟) ได้เขียนบันทึกไว้ว่า “การปฏิรูปเมจิมีทั้งคุณให้ทั้งโทษ เราควรแบ่งแยกให้ชัดเจน เช่น การตั้งโรงเรียนให้การศึกษา การสร้างทางรถไฟ การก่อตั้งธนาคาร สร้างโรงงานผลิตเครื่องจักรกล สายไฟฟ้า การคมนาคม สะพาน การเกษตร การพาณิชย์ เหล่านี้เป็นประโยชน์” ส่วน “การเปลี่ยนเครื่องแต่งกายตามแบบตะวันตก การบังคับใช้กฎหมายยกเลิกการเรียนแบบจีนโบราณ (汉学) การใช้ธนบัตร เพิ่มภาษี การใช้คนรู้ภาษาต่างประเทศโดยคัดเลือกกว่าเป็นคนดีหรือเลว ซึ่งทำให้ข้าราชการที่รับมาขาดความสามารถที่แท้จริง การเลียนแบบบ้านพักอาศัยตามตะวันตก รวมถึงพระราชวังขององค์จักรพรรดิ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นข้อเสีย”¹²

ก่อนเกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 เหล่าชนชั้นปกครองและชนชั้นนำของจีนไม่เคยให้ความสนใจญี่ปุ่นแม้แต่น้อย เข้าใจญี่ปุ่นแต่เพียงว่าเป็นประเทศเล็ก ๆ ที่ประกอบกันขึ้นจากเกาะไม่กี่เกาะ แต่หารู้ไม่ว่าในยุคปฏิรูปเมจินั้น ญี่ปุ่นได้พลิกฟื้นต้นขึ้นแล้ว เมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติตะวันตก จ้องมองจีนพร้อมที่จะกระโจนเข้า

¹¹Li Xiaopu 李筱圃《日本纪游》，见《小方壶斋舆地丛钞》，杭州：杭州古籍书店 1985 年版，第十帙。

¹²Wang Xiaoqiu 王晓秋《近代中国与日本互动与影响》，北京：昆仑出版社 2007 年版，第 95 页。

ตระครุบทุกขณะ ในที่สุดเมื่อถึงปี ค.ศ. 1894-1895 ก็เกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ญี่ปุ่นอย่างยับเยินในสนามรบทั้งกองทัพเรือและกองทัพบก หลังความพ่ายแพ้ทำให้ชาวจีนทั้งชาติ ตื่นตระหนกและคิดไม่ถึงว่า จีนจะพ่ายแพ้ให้แก่ “แว่นแคว้นเล็ก ๆ แห่งคนเถื่อนตะวันออก” (东夷小国) ที่จีนเคยหมิ่นแคลน

เหลียงฉีเซา (梁启超) กล่าวไว้ว่า “สงครามจีน-ญี่ปุ่น (甲午战争) เป็นสงครามที่เริ่มปลุกคนในชาติให้ตื่นจากความฝันอันยาวนานมา 4000 ปี” และยังคงกล่าวอีกว่า “ก่อนสงครามเหล่าขุนนางราชบัณฑิตที่ถกเถียงกันเกี่ยวกับชาติบ้านเมืองมีน้อยนัก หลังสงคราม กองทัพพ่ายแพ้ ต้องเสียดินแดน ต้องชดใช้ค่าปฏิกรรมสงครามมหาศาล ความปวดร้าวลึกนัก ผู้ที่มีความรักชาติ พร้อมกอบกู้ชาติบ้านเมืองมีมากมายเหลือคณานับ”¹³ เป็นดังที่เหลียงฉีเซากล่าวไว้ สงครามจีน-ญี่ปุ่นทำให้บรรดาชนชั้นปกครองและปัญญาชนจีนเริ่มตื่นตระหนกถึงภัยที่จะเกิดความเดือดร้อนต่อประชาชนและความเสียหายแก่ชาติบ้านเมือง เพื่อกู้ภัยพิบัติดังกล่าว พวกเขาเริ่มเสาะแสวงหาหนทางในการเยียวยา และเพิ่มพูนศักยภาพในการสร้างความเข้มแข็งและความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติบ้านเมืองต่างทอดสายตาไปมองประเทศเล็ก ๆ อย่างญี่ปุ่นที่เพิ่งชนะสงครามกับจีน

คังโหย่วเหวย กล่าวว่า “แผ่นดินจีนกว้างใหญ่ ประชากรสี่ร้อยล้าน เทียบกับญี่ปุ่นแล้วมากกว่าสิบเท่า กลับถูกข่มเหงรังแกจากประเทศเล็ก ๆ โดนแล่นเนื้อเถื่อนหนัง หยามเหยียดความอัปยศครั้งนี้บาดลึกยิ่งนัก ยากจะหาเหตุผลอธิบายได้”¹⁴ เพื่อเสาะหาสาเหตุแห่งความพ่ายแพ้ ปัญญาชนจีนเริ่มเคลื่อนความสนใจไปที่ญี่ปุ่น จากบันทึกของคังโหย่วเหวย เขาเริ่มศึกษาเกี่ยวกับญี่ปุ่นอย่างจริงจังในปีที่ 12 รัชสมัยของจักรพรรดิกวงซิว เขาค้นพบความจริงว่า “การที่ญี่ปุ่นเข้มแข็งขึ้นล้วนมาจากการปฏิรูปทางการเมือง ไม่ใช่อยู่ที่ประเทศใหญ่หรือประเทศเล็ก”¹⁵ ดังนั้น จีนจำต้องปรับเปลี่ยนความคิดที่เคยมองญี่ปุ่นเป็นเพียง “แว่นแคว้นเล็ก ๆ แห่งคนเถื่อนตะวันออก”

ในมุมมองของคังโหย่วเหวย ประเทศไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ประชากรจะมีมากหรือน้อย ขอเพียงแต่ให้มีการปรับเปลี่ยนและการปฏิรูปให้ทันโลก จึงจะก้าวสู่ความเข้มแข็ง สามารถปกป้องประเทศชาติให้อยู่รอดปลอดภัยได้ ในจิตใจของเขามีความมุ่งมั่นที่จะสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้า เขามีความหวังว่า “เมื่อมีการปฏิรูปแล้ว สามารถสร้างกองทัพที่มีทหารกล้าสี่สิบล้าน

¹³Liang Qichao 梁启超《爱国论》，《饮冰室合集·文集之三》，北京：中华书局 1989 年版，第 67 页。

¹⁴Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第 2 册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社 2004 年版，第 167 页。

¹⁵Zheng Kuangmin 郑匡民《西学的中介：清末民初的中日文化交流》，成都：四川人民出版社 2008 年版，第 31 页。

คน มีเรือรบหลายร้อยลำทะยานอยู่กลางทะเล ใครหน้าไหนจะมากล้าหมิ่นแคลน และแผ่นดินจีนกว้างใหญ่ไพศาลบริบูรณ์ไปด้วยสรรพสิ่ง หากฝึกทหารทั้งทางบกและทางน้ำ เราสามารถนำม้าไปกินน้ำที่เอเชียอาคเนย์ (南洋) นำทหารไปกินข้าวที่ยุโรป นับประสาอะไรกับญี่ปุ่น”¹⁶ แต่จีนช่างโศคร้าย เพราะราชสำนักราชวงศ์ชิงกลับโง่งมคับแคบ หาได้มองดูโลกรอบข้างที่ก้าวไปไกลกว่า ความคิดปฏิรูปของคังไฮ๋วเหว่ยถูกกลุ่มหัวเก่าอนุรักษนิยมต่อต้านคัดค้านจนไม่สามารถดำเนินการได้

หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ราชสำนักราชวงศ์ชิง ขุนนาง และปัญญาชนที่รักชาติ ต่างให้ความสำคัญต่อญี่ปุ่น จนเกิดเป็นกระแสนักศึกษาจีนไปศึกษาที่ญี่ปุ่นในอดีตกาลส่งนักศึกษาไปศึกษาต่างประเทศเป็นวิธีที่สำคัญยิ่งในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม นักศึกษาเหล่านี้ส่วนมากจะกลายเป็นเสาหลักและสะพานเชื่อมในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ นับแต่สมัยโบราณในยุคราชวงศ์สุย-ถัง เป็นต้นมา จนถึงราชวงศ์ซ่ง-หยวน-หมิง ที่ผ่านมา เคยมีนักศึกษาและพระสงฆ์ญี่ปุ่นจำนวนมากฝ่าน้ำข้ามทะเล โดยไม่หวาดหวั่นภัยอันตรายมุ่งสู่จีนเพื่อศึกษาหาความรู้ จนถึงสมัยใหม่ในต้นศตวรรษที่ 20 ทิศทางของนักศึกษาจีน-ญี่ปุ่นกลับเปลี่ยนตาลปัตร กลับกลายเป็นนักศึกษาจีนจำนวนมากข้ามน้ำข้ามทะเลไปศึกษาที่ญี่ปุ่น จนกลายเป็นกระแสที่ร้อนแรง

ในช่วงขณะนั้น มีปัญญาชนชาวญี่ปุ่นชื่อ อะโอะยะยะจิ อะทซุทซุเนะ (Aoyagi Atsutsune) ได้เขียนบันทึกกระแสนักศึกษาจีนไปศึกษาที่ญี่ปุ่นไว้ว่า “นักศึกษาทุกคนพร้อมกันร้องตะโกนขว้าง และก้าวเท้าอย่างพร้อมเพรียงกันอำลาห้องเรียนของตนเอง ซ้อมตัวเรือมุ่งสู่ตะวันออก แม้ระยะทางนับพันลี้ เหนือจากเทียนจิน ไต่จากเซียงไฮ้ ถึงโถมตั้งกระแสน้ำ ทุกครั้งที่มีเรือญี่ปุ่นมา จะต้องแย่งกันซื้อตั๋ว เรือทุกลำล้วนมีผู้โดยสารเต็มไปหมด...แน่นอน เป็นการแข่งกับเวลา เพื่อที่จะไปถึงโตเกียวให้เร็วที่สุด”¹⁷ ชาวจีนเฮโลกรูกันไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น ส่วนมากเป็นคนหนุ่มสาว รวมถึงลูกท่านหลานเธอ ซิวไฉ (秀才) และขุนนาง นอกจากนี้ยังมีสตรีรัดเท้า คนชราผมหงอกขาวที่ไม่ยอมตกกระแส รวมทั้งคู่สามีภรรยา พ่อลูก พี่น้องตามกันไป มีทั้งไปทั้งครอบครัวทั้งตระกูล ส่วนค่าใช้จ่ายมีทั้งการส่งเสริมจากภาครัฐและออกกันเอง ต่างพากันข้ามทะเลมุ่งสู่ตะวันออก จนเป็นกระแสปรากฏการณ์ใหม่ในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

อะไรเป็นเหตุให้เกิดปรากฏการณ์ร้อนแรงเช่นนี้ สาเหตุพื้นฐานที่สุด คือ ความหวาดหวั่นของปัญญาชนจีนที่เห็นภัยคุกคามของชาติบ้านเมือง พวกเขามีความหวังอย่างแรงกล้าที่จะเรียนรู้จากญี่ปุ่นเพื่อกลับไปช่วยชาติให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะในปี ค.ศ. 1895 หลังจีนพ่ายแพ้ในสงคราม

¹⁶Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第2册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社2004年版，第171页。

¹⁷Wang Xiaoqiu 王晓秋《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆1996年版，第206页。

จีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ปัญญาชนจีนจำนวนมากที่มองเห็นการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในญี่ปุ่นด้วยการปฏิรูปเมจิ โดยการศึกษาเลียนแบบจากตะวันตก ผ่านการย่อยสลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเอง สามารถสร้างความเข้มแข็งเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว การไปศึกษาที่ญี่ปุ่นจึงเป็นหนทางที่นักศึกษาปัญญาชนจีนที่รักชาติใช้ในการเสาะแสวงหาหนทางช่วยชาติบ้านเมืองของตน

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ก็คือราชสำนักราชวงศ์ชิงก็มีนโยบายสนับสนุนส่งนักศึกษาไปศึกษาที่ญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1903 รัฐบาลได้ออกกฏระเบียบสนับสนุนนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหรือมัธยมญี่ปุ่น เมื่อผ่านการสอบคัดเลือกแล้ว จะได้รับตำแหน่งจิ้นชื้อ (进士) และจี้ว์เหริน (举人) ถัดมาอีกสองปี ในปี ค.ศ. 1905 รัฐบาลราชวงศ์ชิงประกาศยกเลิกการสอบคัดเลือกขุนนางระบบเคอจี้ว์ (科举制度) ฉะนั้นการออกไปศึกษาต่างประเทศจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญ จนกลายเป็นกระแสให้คนหนุ่มสาวมุ่งสู่ตะวันออก เพื่อไปศึกษาหาหนทางช่วยชาติและเพื่ออนาคตของตนเอง

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นก็มองว่า การเปิดกว้างให้นักศึกษาจีนมาศึกษาที่ญี่ปุ่น จะทำให้ญี่ปุ่นได้รับประโยชน์มากมาย รัฐบาลญี่ปุ่นเห็นว่าสามารถสร้างสัมพันธไมตรีกับจีนให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้รับเงินตราต่างประเทศเพิ่มขึ้น ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ สามารถขยายอิทธิพลในจีนได้สะดวกขึ้น พร้อมทั้งจะเข้าไปมีอำนาจควบคุมตะวันออกเฉียงเหนือของจีนแทนรัสเซีย กระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นมองเห็นความสำคัญในการรับนักศึกษาจีนเป็นอย่างมาก จึงมีนโยบายเปิดโรงเรียนเพื่อรับนักศึกษาจีนโดยเฉพาะ ราชสำนักราชวงศ์ชิงเองก็ร่วมมือกับวิทยาลัยครูในญี่ปุ่น ส่งนักศึกษาหญิงไปฝึกหัดการสอนในหลักสูตรเร่งรัด เพื่อที่จะได้กลับมาเป็นครูสอนหนังสือให้ทั่วถึง สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกไปศึกษาที่ญี่ปุ่นก็คือ หากนักศึกษาจีนเลือกไปศึกษาที่ยุโรปหรือสหรัฐอเมริกาจะมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่าใช้จ่ายในการศึกษาสูงกว่าญี่ปุ่นหลายเท่า ในขณะเดียวกันภาษาและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นซึ่งไม่ได้แตกต่างจากจีนมากนัก การเรียนรู้และการเข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ศึกษาจะง่ายกว่ามาก จึงทำให้นิยมไปศึกษาที่ตะวันออกมากกว่าตะวันตก

ครั้งแรกราชสำนักราชวงศ์ชิงเลือกนักศึกษาไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น เมื่อปี ค.ศ. 1896 จำนวน 13 คน และต่อมาในปี ค.ศ. 1899 ส่งไปอีกร้อยกว่าคน ส่วนใหญ่ไปศึกษาด้านการทหาร เมื่อถึง ค.ศ. 1903 เพิ่มขึ้นถึงกว่า 1,300 คน ในปี ค.ศ. 1905-1906 เป็นช่วงที่นักศึกษาจีนไปศึกษาที่ญี่ปุ่นพุ่งสูงเป็นอย่างมากจนกลายเป็นกระแส โดยเฉพาะเมื่อราชสำนักราชวงศ์ชิงยกเลิกการสอบคัดเลือกขุนนางระบบเคอจี้ว์ และญี่ปุ่นได้รับชัยชนะจากสงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย ในชานตงของจีน นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นก็มีจำนวนพุ่งสูงขึ้นจนถึง 8,000 กว่าคน หลังจากนั้นกระแสไปศึกษาที่ญี่ปุ่นก็ลดลง ซึ่งมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่ รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศกฏระเบียบรับนักศึกษาโดยมีเงื่อนไขมากขึ้น ประกอบกับการถูกเหยียดหยามที่จีนแพ้สงคราม ทำให้นักศึกษาจีนอึดอัดเกลียดชังพากันกลับจีนก็มีมากขึ้น ทั้งภายในประเทศเอง นักเรียนนักศึกษาที่วางแผนจะมาเรียนต่อที่ญี่ปุ่นก็ล้มเลิกความคิด และ

ราชสำนักราชวงศ์ชิงก็เพิ่มข้อกำหนดแก่นักศึกษาที่จะไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น จะต้องสอบผ่านมัธยมต้นขึ้นไปจึงจะได้รับอนุญาต และยุติการให้ทุนแก่นักศึกษาที่ไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น การศึกษาในระดับทั่วไปจึงไม่จำเป็นต้องไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซ้ำยังได้เชิญอาจารย์จากญี่ปุ่นมาสอนในจีน ในขณะเดียวกันทางด้านยุโรปและสหรัฐอเมริกา ก็เริ่มมีการรับนักศึกษาจากจีนอย่างขะมักเขม้นมากขึ้น จึงทำให้นักศึกษาจีนที่ญี่ปุ่นลดลงเหลือ 5,000 คน ในปี ค.ศ. 1908-1909 และในปี ค.ศ. 1910 เหลือประมาณ 4,000 คน เมื่อถึง ค.ศ. 1911 เกิดการปฏิวัติที่อู่ซัง (武昌起义) ทำให้นักศึกษาจีนในญี่ปุ่น ที่มีจิตสำนึกกอบกู้ชาติให้พ้นจากการเหยียบย่ำจากต่างชาติ ต่างพากันกลับบ้านเกิดร่วมขบวนการกู้ชาติของซุนยัตเซ็น (孙中山) เป็นจำนวนมาก จึงเหลือนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นเพียง 1,000 กว่าคนเท่านั้น¹⁸

ในกลางศตวรรษที่ 19 ราชสำนักราชวงศ์ชิงส่งนักศึกษาจีนไปยุโรป นักศึกษาจีนส่วนใหญ่จะศึกษาทางด้านเทคโนโลยีและการทหาร แต่ในต้นศตวรรษที่ 20 นักศึกษาจีนที่ไปศึกษาในญี่ปุ่น มีการศึกษาสาขาวิชาหลากหลาย ตั้งแต่การเมือง อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ การศึกษา การทหาร และเทคโนโลยี การเกษตร การแพทย์ การค้า จนถึงดนตรี ศิลปะ และการกีฬา แทบจะกล่าวได้ว่ามีทุกสาขาวิชา สามารถเลือกเรียนได้ตั้งใจ ส่วนใหญ่แล้ว นักศึกษาจีนจะเลือกศึกษาสายอาชีพที่ใช้เวลาศึกษาระยะสั้น เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อพัฒนาประเทศชาติต่อไป

นักศึกษาที่มาจากประเทศที่ล่าหลังอย่างจีน เมื่อมาถึงญี่ปุ่น ขณะนั้นสังคมญี่ปุ่นกำลังพัฒนาในระบอบทุนนิยมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทุกสิ่งที่เห็นล้วนแปลกใหม่ตื่นตาตื่นใจ นักศึกษาส่วนมากเมื่อมาถึงญี่ปุ่นก็เริ่มเสาะแสวงหาสิ่งที่ตนสนใจ โดยเข้าร้านหนังสือ อ่านหนังสือพิมพ์ทั้งรายวันและรายสัปดาห์ ไปฟังปาฐกถารับความรู้ใหม่ ๆ ความคิดใหม่ ๆ จนทำให้เกิดความคิดที่จะปฏิวัติสังคมเก่าและเกิดความสำนึกในชาตินิยม โดยเฉพาะความรู้สึกที่คับแค้นจนสุดที่จะทนทานได้ คือการเหยียบย่ำข่มเหงของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน บางครั้งนักศึกษาจีนที่ใส่ชุดจีนและไว้ผมเปียเดินบนท้องถนน แม้กระทั่งเด็กเล็กก็ยังหัวเราะเยาะ โดยเฉพาะเมื่อเห็นสิ่งของต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่นบังคับให้จีนต้องใช้ในฐานะผู้แพ้สงครามจีน-ญี่ปุ่น และนำมาอวดในที่สาธารณะ เหล่านักศึกษาจีนมองดูด้วยความคับแค้นใจ ถึงกับน้ำตานองหน้า มันคือความอับยศของชนชาติจีนที่ต้องถูกชาวญี่ปุ่นเหยียบย่ำ จนกลายเป็นความชิงชังต่อราชสำนักราชวงศ์ชิง นับวันยิ่งเพิ่มความรู้สึกที่จะโค่นล้มราชวงศ์ชิงให้ได้ เพื่อสร้างชาติจีนใหม่

¹⁸Wang Xiaoqiu 王晓秋 《中日文化交流史话》，北京：商务印书馆 1996 年版，第 208-209 页。

เคยมีสถิติว่า นักเรียนนักศึกษาจีนที่เข้าเรียนในสถานศึกษาญี่ปุ่น (ระดับมัธยม และวิทยาลัย) รวม 139 แห่ง¹⁹ พวกเขาได้เรียนรู้การใช้ชีวิตและศึกษาจากอาจารย์ที่เป็นชาวญี่ปุ่น โดยตรง ไม่เพียงแต่เรียนตามแบบเรียนของโรงเรียน ซ้ำยังเรียนรู้การใช้ชีวิตของนักเรียนนักศึกษาญี่ปุ่นด้วย นักเรียนนักศึกษาเหล่านี้เมื่อกลับมายังประเทศจีน บางคนก็ตั้งปณิธานในเรื่องการศึกษา โดยอาศัยการศึกษาช่วยชาติบ้านเมือง เอาโรงเรียนและสถาบันการศึกษาเผยแพร่แนวความคิด ประชาธิปไตย ยกกระตือรือร้นของประชาชนให้สูงขึ้น ดังเช่น หูหยวนถาน (湖元俓) หลังสำเร็จการศึกษาจากญี่ปุ่นก็กลับมาก่อตั้งโรงเรียนมัธยมหญิงที่มณฑลหูหนาน (湖南省) โดยมีนักธุรกิจ สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และเป็นการสร้างโอกาสให้นักปฏิวัติแทรกตัวอยู่ในสถานศึกษา สามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและแนวความคิดอุดมการณ์ทางการเมืองให้กับนักเรียนนักศึกษา ดังเช่น นักปฏิวัติหญิงชื่อจิง (秋瑾) จังไท่เหียน (章太炎) และอีกมากมาย ล้วนแฝงตัวเป็นครู ส่งเสริมความคิดและอุดมการณ์เพื่อทำการปฏิวัติ ล้วนมาจากเกาะเล็ก ๆ ทางทะเลตะวันออกที่จีนเคยดูแลจน มาก่อน นั่นคือญี่ปุ่นที่ผ่านการปฏิรูปเมจินั่นเอง

หลังการปฏิรูปเมจิผ่านไปแล้ว 30 ปี จีนก็มีการปฏิรูปร้อยวันในปี ค.ศ. 1898 ซึ่งเป็นผลสะท้อนจากความพ่ายแพ้ของจีนในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ทำให้จีนจำต้องปฏิรูปตนเอง โดยจีนได้ใช้การปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นเป็นแม่แบบ นับแต่โบราณกาลนานนับพันปีที่ผ่านมา ชาวญี่ปุ่น ล้วนมีความชื่นชมและถือเอาจีนเป็นครูผู้ประสาทวิชาความรู้ ญี่ปุ่นศึกษาและเลียนแบบจีนทุกอย่าง แต่ในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ ทุกอย่างกลับตาลปัตรหักเหจากเดิม จีนกลับต้อง มาศึกษาและเลียนแบบญี่ปุ่น เอาญี่ปุ่นเป็นครู เหตุเพราะการปฏิรูปเมจิทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ อย่างใหญ่หลวงในการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรือง จุดเปลี่ยนอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1894-1895 ของ สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 นั่นเอง

ก่อนที่เกิดสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นในสายตาของชนชั้นปกครองจีน เป็นเพียง “เกาะเล็ก ๆ แคบ ๆ เพียง 3 เกาะ” และเป็นแค่ “แวนแคว้นเล็ก ๆ แห่งคนเถื่อนตะวันออก” ส่วนการปฏิรูปเมจิก็ดูไม่ได้ให้ความสำคัญ ซ้ำยังเยาะเย้ยเสียดสีด้วยความขบขัน ในขณะเดียวกันนั้น ชาวญี่ปุ่น ส่วนใหญ่ยังคงให้ความเคารพยำเกรงจีน แม้กระทั่งเมื่อเกิดสงครามสู้รบกันแล้ว ญี่ปุ่นก็ยังหัวนเกรงว่า จะรบชนะจีนหรือไม่

หลังสงครามสงบลงด้วยความพ่ายแพ้อย่างยับเยินของจีน กองเรือเปี่ยหยางที่สร้างขึ้นมาด้วยเงินจำนวนมหาศาล เพียงแค่ปะทะครั้งแรกก็ถูกกองเรือญี่ปุ่นทำลายย่อยยับทั้งกองทัพ ทหารบกนับแสนถูกญี่ปุ่นโอบล้อมโจมตีแตกพ่ายถอยร่นไม่เป็นขบวน จนในที่สุดราชสำนักกรางวงศ์จึง

¹⁹[日]Saneto Keishu 实腾惠秀《中国人留学日本史》Tan Ruqian 谭汝谦等译, 北京: 三联书店 1983 年版, 第 113 页校名统计。

ต้องส่งหนังสือไปเจรจาสงบศึกอย่างอดสู และทำสนธิสัญญาชิโมโนเซกิ เมื่อวันที่ 17 เมษายน ค.ศ. 1895 โดยจีนต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงินจำนวน 200 ล้านตำลึง จีนสละอำนาจอธิปไตยเหนือเกาหลีให้เกาหลีเป็นเอกราช ต้องยกเกาะไต้หวัน หมู่เกาะเผิงหู และแหลมเหลียวตงให้ญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังยกเลิกสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่เคยทำกับญี่ปุ่นไว้ และทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่นใหม่ โดยให้ญี่ปุ่นมีสิทธิเท่าเทียมกับชาติตะวันตกทุกประการ

จากสภาพการณ์ดังกล่าวที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะอันตราย ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์จีน ได้ก่อให้เกิดกระแสการตื่นตัวและเคลื่อนไหวของชาวจีนทั่วประเทศ เพื่อช่วยชาติให้รอดพ้นจากการล่มสลาย ปัญญาชนจีนที่รักชาติมากมายเห็นว่าสนธิสัญญาชิโมโนเซกิ คือความอับอายอันเจ็บปวดรวดร้าว ในวันที่ 2 พฤษภาคม ค.ศ. 1895 คังโหย่วเหวยได้รวบรวมบัณฑิตที่มาจากทั่วประเทศเพื่อสอบคัดเลือกเข้ารับราชการตามระบบเคอจิวที่ปักกิ่ง รวมจำนวนกว่า 1,300 คน ทำฎีกาคัดค้านการทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่น พร้อมทั้งเสนอให้มีการปฏิรูป ที่เรียกขานกันว่า “การถวายฎีกาบนรถสาธารณะ” (公车上书) คังโหย่วเหวยได้กล่าวในฎีกาว่า “ญี่ปุ่นรุกรานเรา จนต้องตัดแผ่นดิน ชาติใช้เงินทอง นี่คือการอับอายสุดสุดแห่งราชวงศ์ชิงที่ไม่เคยมีมาก่อน ทั่วใต้หล้าประชาราษฎร์และเหล่าขุนนางล้วนโศกสลดอดสู”²⁰

คังโหย่วเหวยรวบรวมข้อมูลและศึกษาถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ญี่ปุ่นสามารถชนะจีนในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้พบว่าเหตุปัจจัยดังกล่าวก็คือ การปฏิรูปเมจิที่ประสบความสำเร็จนั่นเอง ที่ทำให้ชาติเข้มแข็งทั่วทุกด้าน ทั้งอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การศึกษา การทหาร ล้วนปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยนำเอาวิทยาการตะวันตกเป็นแม่แบบ และได้นำเสนอไว้ว่า “วันนี้ท่ามกลางการแข่งขันของเหล่าประเทศมหาอำนาจ หากจะปกป้องเพื่อความอยู่รอด นอกจากการปฏิรูปแล้ว หากมีวิธีอื่นไม่” คังโหย่วเหวยยังสรุปในตอนท้ายว่า “จะช่วยชาติก็มีเพียงการเปลี่ยนแปลงปฏิรูป และการปฏิรูปจำต้องเรียนรู้จากตะวันตก ในเมื่อญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการปฏิรูปจากการเรียนรู้จากตะวันตก แล้วชาวจีนจะเรียนรู้จากญี่ปุ่นไม่ได้หรือ” เขาจึงได้เสนอคำขวัญว่า “ทำไมไม่เอาศัตรูเป็นครูเล่า” กลุ่มปฏิรูปเข้าใจว่า การเอาญี่ปุ่นเป็นครูคือทางลัด คังโหย่วเหวยกล่าวว่า “อักษรภาษาเดียวกัน เข้าใจเหตุและผลกระจ่างชัด เปรียบเทียบการแปลจากภาษายุโรปซึ่งยากกว่า ไม่มีผู้นำทางตั้งคนตาบอด นั้นมิใช่ทางไกลเป็นหมื่นลี้หรือ” เขายังเปรียบเปรยเป็นรูปธรรมอย่างมี

²⁰Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第2册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社2004年版，第166页。

ชีวิตชีวาว่า “ตั้งการสร้างบ้าน ยุโรปอเมริกาเขียนแบบ ญี่ปุ่นเป็นช่าง แล้วเราเข้าไปอาศัย ตั้งการทำนา ยุโรปอเมริกาเมล็ดพันธุ์เพาะปลูก ญี่ปุ่นดูแลให้เจริญงอกงาม แล้วเราเอามากิน”²¹

ส่วนเหลียงฉีเซาเสนอว่า นำเอาผลพวงที่ญี่ปุ่นเรียนรู้จากตะวันตกมาปรับใช้ให้เต็มที่ “หนังสือความรู้ศาสตร์ล้าลึกของตะวันตกนั้น ญี่ปุ่นได้แปลไว้พอสมควร เราเพียงแต่นำสิ่งที่เหมาะสมมาใช้ กล่าวคือ เราถือเอาตะวันตกเป็นดั่งวัว ญี่ปุ่นเป็นชวานา แล้วเรามานั่งเสพ มีต้องเสียเงินเป็นพันเป็นหมื่นตำลึง แล้วเราได้หนังสือที่เป็นภาษาจีนแล”²²

คังโหย่วเหวยทูลถวายต่อหน้าพระพักตร์จักรพรรดิกวงซี้ว่า “ตะวันตกใช้เวลา 300 ปี จึงปรับเปลี่ยนได้ ญี่ปุ่นใช้เวลาเพียง 30 ปี สร้างความเข้มแข็ง เราแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล มวลประชาล้นหลาม ใช้เวลาปรับเปลี่ยนเพียง 3 ปี ก็ยืนบนลำแข้งตนเองได้ หลังจากนั้นก็จะเจริญรุ่งเรือง สามารถควบคุมหมื่นประเทศได้”²³ นอกจากนี้เขายังมีความเห็นว่า “การที่เราเอาญี่ปุ่นเป็นครูยังมีเงื่อนไขที่เป็นประโยชน์หลายประการ แผ่นดินจีนกับญี่ปุ่นไม่ห่างไกลกัน การคมนาคมสะดวก วัฒนธรรมใกล้เคียงกัน ภาษาหนังสือเข้าใจง่าย ทั้งสองประเทศล้วนถูกชาติตะวันตกกดดัน วัฒนธรรมและการเมืองเหมือนกับเรา ดังนั้น การที่จะปรับเปลี่ยนจึงควรตามแบบญี่ปุ่น ไม่ควรเลือกแบบอื่น”²⁴

ย่อมเป็นที่ชัดเจนว่า การปฏิรูปร้อยวันเป็นผลสะท้อนที่เกิดจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 และการปฏิรูปเมจิเป็นแม่แบบของการปฏิรูปร้อยวัน ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างมีพักต้องสงสัยแต่ประการใด ซึ่งในอดีตจีนเองก็เคยมีความพยายามศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกโดยตรง ดังเช่นการเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง หรือเลียนแบบตะวันตก แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ การศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ผ่านญี่ปุ่น ซึ่งเป็นชาติในเอเชียด้วยกัน มีวัฒนธรรมร่วมกัน จึงเป็นหนทางการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ทางลัดที่ประสบความสำเร็จได้ง่ายและรวดเร็ว

²¹Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第2册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社2004年版，第167页。

²²Liang Qichao 梁启超《饮冰室合集·文集之三》第二卷，北京：中华书局1989年版，第54页。

²³Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第2册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社2004年版，第195页。

²⁴Kang Youwei 康有为《上清帝第三书》，《戊戌变法》第2册，载《康有为全集》，北京：人民文学出版社2004年版，第196页。

3.3 อิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นต่อการปฏิวัติซินไฮ่

การปฏิวัติซินไฮ่ นำโดยซุนยัตเซ็นมีเป้าหมายที่ชัดเจนแต่แรกว่าต้องการล้มเลิกระบอบศักดินาที่มีจักรพรรดิเป็นศูนย์กลาง และสถาปนาระบอบ “สาธารณรัฐ” ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย คณะปฏิวัติก่อการจับอาวุธขึ้นต่อสู้ในเมือง แต่ก็ประสบกับความล้มเหลวนับครั้งไม่ถ้วน กระทั่งซุนยัตเซ็นและแกนนำต้องลี้ภัยไปที่ญี่ปุ่นเพื่อหนีการจับกุม นำไปสู่การมีความสัมพันธ์กับชาวญี่ปุ่นซึ่งให้การสนับสนุนการปฏิวัติในหลาย ๆ ลักษณะ ได้แก่ เงินทอง อาวุธ ที่อยู่ และกำลังคน ตลอดจนการช่วยวางแผน เป็นต้น ซึ่งมีทั้งที่จริงจัง และเจตนาชั่วร้ายแฝงเร้น นำไปสู่อิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นที่มีการต่อการปฏิวัติซินไฮ่

ญี่ปุ่นมีอิทธิพลหรือบทบาทต่อการปฏิวัติซินไฮ่อย่างกว้างขวางและลุ่มลึกสามารถแยกออกเป็นปัจจัยต่าง ๆ ได้ 3 ประการ กล่าวคือ 1. ผ่านทางนักศึกษาจีนที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น 2. กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ของญี่ปุ่นโดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง และ 3. นโยบายตีสองหน้าของรัฐบาลญี่ปุ่น

3.3.1 ผ่านทางนักศึกษาจีนที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น

หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 เพื่อต้องการศึกษาความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่น ได้เกิดกระแสนักศึกษาจีนหลั่งไหลไปศึกษาที่ญี่ปุ่นมากเป็นประวัติการณ์ การได้ไปศึกษาที่ญี่ปุ่นทำให้พวกเขาได้เรียนรู้แนวคิดใหม่ ๆ อย่างกว้างขวาง ได้แก่ แนวคิดลัทธิชาตินิยม สิทธิของพลเมือง ประชาธิปไตย ทุนนิยม ตลอดจนสังคมนิยม ได้กระตุ้นให้นักศึกษาจีนเหล่านี้มีความตื่นตัวเกิดความรู้สึกรักชาติและความรับผิดชอบในการกอบกู้และพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมชาติอื่น ๆ

นับจากปี ค.ศ. 1907 เป็นต้นมา นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นเริ่มทยอยเดินทางกลับจีน และร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับคณะปฏิวัติของซุนยัตเซ็น ก่อตั้งกลุ่มปฏิวัติอย่างลับ ๆ ได้แก่ สมาคมกั๊กจินฮุ่ย (共进会) ที่มีมณฑลหูเป่ย์และหูหนาน นอกจากนี้ในการลุกขึ้นสู้ด้วยอาวุธของคณะปฏิวัติก็ล้วนแล้วแต่มีนักศึกษาจีนที่กลับจากญี่ปุ่นเป็นแกนนำหลัก ได้แก่ การก่อการที่เสฉวน ยูนนาน กว่างตง และกวางซี ระหว่างปี ค.ศ. 1907-1908 ก็ล้วนมีนักศึกษาจีนที่กลับจากญี่ปุ่นร่วมขบวนด้วย และในการก่อการปฏิวัติที่กวางโจว มีนักศึกษาเสียชีวิตถึง 9 คน

หลังจากลุกขึ้นก่อการปฏิวัติที่อู่ชัง (武昌) มีมณฑลต่าง ๆ ประกาศเข้าร่วมกับคณะปฏิวัติ 22 มณฑล มีผู้นำคนสำคัญถึง 17 มณฑลที่เป็นนักศึกษาที่สำเร็จจากต่างประเทศ และในการก่อการลุกขึ้นสู้ที่มณฑลยูนนาน ในบรรดาผู้นำการปฏิวัติ 40 คน มีอยู่ถึง 31 คนที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ และหลังจากการปฏิวัติซินไฮ่สำเร็จ ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ จำนวน 9 กระทรวง สำเร็จการศึกษาจากญี่ปุ่น 3 กระทรวง อังกฤษ 2 กระทรวง

เยอรมัน 1 กระทรวง และประเทศอื่น ๆ อีก 3 กระทรวง ในบรรดารัฐมนตรีช่วยว่าการ 9 คน สำเร็จการศึกษาจากญี่ปุ่น 7 คน และจากฝรั่งเศส 2 คน²⁵ และการจัดตั้งรัฐบาลในขณะนั้น รัฐมนตรีว่าการเป็นเพียงตำแหน่งในนาม แต่การบริหารงานอยู่ในการรับผิดชอบของรัฐมนตรีช่วยว่าการ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าอำนาจการบริหารงานของรัฐบาลชั่วคราวหลังการปฏิวัติซินไฮ่อยู่ในมือของนักศึกษาจากญี่ปุ่นเป็นหลัก²⁶

3.3.2 กลุ่มบุคคลต่าง ๆ ของญี่ปุ่นโดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง

หลังจากที่เงินพ่ายแพ้สงครามต่อญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1895 ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ชุนยัตเซ็นได้ก่อตั้งสมาคมฟื้นฟูจีน (兴中会) ขึ้นที่ฮอนโนลูลู สหรัฐอเมริกา และต่อมาได้เดินทางมาเคลื่อนไหวที่ฮ่องกง เพื่อเตรียมก่อการลุกขึ้นต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในการโค่นล้มราชวงศ์ชิงในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1895 ชุนยัตเซ็นได้นำกำลังโค่นล้มราชวงศ์ชิงครั้งแรกที่กวางโจว แต่การก่อการครั้งนี้ล้มเหลว ไม่ประสบความสำเร็จ แต่อย่างไรก็ตาม การลุกขึ้นต่อสู้ในครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นสัญญาณเริ่มต้นของการโค่นล้มอำนาจของระบอบศักดินาจีนด้วยกำลังอาวุธของนักปฏิวัติที่มีแนวคิดสมัยใหม่ มิใช่การเคลื่อนไหวของกบฏชาวนาที่โค่นล้มราชวงศ์หนึ่งเพื่อสร้างราชวงศ์ใหม่ดังเช่นในอดีตที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์จีน

หลังจากการลุกขึ้นสู้ด้วยกำลังอาวุธครั้งแรกล้มเหลว ชุนยัตเซ็น ฉินช่าวไป (陈少白) เจิ้งชื้อเหลียง (郑士良) และพรรคพวกได้หลบการจับกุมของราชสำนักราชวงศ์ชิง เดินทางไปลี้ภัยที่เมืองโยโกฮามะ ประเทศญี่ปุ่น ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1895 และเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างชุนยัตเซ็นกับชาวญี่ปุ่นหลากหลายกลุ่มในเวลาต่อมา นับตั้งแต่การลุกขึ้นสู้ด้วยกำลังอาวุธครั้งแรกที่กวางโจวในปี ค.ศ. 1895 จนถึงการปฏิวัติซินไฮ่ในปี ค.ศ. 1911 รวมระยะเวลา 15 ปี ชุนยัตเซ็นลี้ภัยไปตามประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เขาพักอาศัยอยู่ที่ญี่ปุ่นนานที่สุดเป็นเวลากว่า 5 ปี และเดินทางเข้า-ออกญี่ปุ่นนับ 10 ครั้ง²⁷

เมื่อมาถึงญี่ปุ่น ชุนยัตเซ็นได้นำหนังสือต่อต้านราชวงศ์ชิง ชื่อ “บันทึก 10 วัน ที่ หยางโจว” (扬州十日记) “ปฐมกษัตริย์” (原君) และ “กษัตริย์กับขุนนาง” (君臣) มาเผยแพร่

²⁵Dong Shouyi 董守义 《清代留学运动史》，沈阳：辽宁人民出版社 1986 年版，第 287 页。

²⁶Dong Shouyi 董守义 《日本对辛亥革命的影响》，日本研究 1992 年第 2 期，Japan Studies, Editorial E-mail, 1992 (02)，第 42 页。

²⁷据《孙中山年谱长编》《孙文与日本史事编年》等资料统计，อ้างอิง Wang Xiaoqi 王晓秋 《辛亥前孙中山在日本和南洋革命活动的比较》载《再读孙中山、南洋与辛亥革命》，新加坡：华商馆 2011 年版，第 21 页。

โดยมอบให้ชาวจีนในญี่ปุ่นจัดพิมพ์เผยแพร่ และก่อตั้งสำนักงานสาขาของสมาคมพื้นฟูจีนชั้นที่ญี่ปุ่น เพื่อติดต่อชักชวนให้ชาวจีนในญี่ปุ่น ซึ่งมีทั้งนักศึกษาจีนที่มาศึกษา พ่อค้าและประชาชนทั่วไปที่มาอาศัยอยู่ในญี่ปุ่น สนับสนุนหรือเข้าร่วมการปฏิวัติ ญี่ปุ่นจึงกลายเป็นฐานที่มั่นสำคัญของคณะปฏิวัติที่ใช้ในการดำเนินการโค่นล้มระบอบศักดินาจีน ซึ่งส่งผลสะท้อนต่อการปฏิวัติจีนได้อย่างใหญ่หลวง ในขณะเดียวกันนั้นญี่ปุ่นก็เริ่มให้ความสนใจการเคลื่อนไหวของชนชั้น

หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ยุติลง ญี่ปุ่นได้ดำเนินการโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับลัทธิร่วมวงศ์ไพบูลย์แห่งเอเชีย (兴亚主义) แนวคิดนี้ส่งผลสะท้อนต่อราชสำนักราชวงศ์ชิงตลอดจนปัญญาชนจีนที่มีแนวคิดทั้งปฏิรูปและปฏิวัติอย่างชนชั้น ล้วนแต่ได้รับผลสะท้อนไม่มากนักน้อย รัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนให้นักการเมืองและประชาชนญี่ปุ่นทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง (จีนเรียกว่า 浪人) ร่วมกับประชาชนและข้าราชการญี่ปุ่นก่อตั้งองค์กรต่าง ๆ เพื่อแทรกแซงเศรษฐกิจจีน และสร้างความสัมพันธ์กับชาวจีนในระดับต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มบุคคลในคณะปฏิรูปและคณะปฏิวัติ ในช่วงเวลาขณะนั้นได้ก่อตั้งองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ สหภาพบูรพา (东协会), สมาคมร่วมวงศ์ไพบูลย์แห่งเอเชีย (兴亚会), สหภาพแห่งเอเชีย (亚协会), สมาคมวัฒนธรรมแห่งเอเชียตะวันออก (东亚同文会), สำนักนิคมตะวันตก (玄洋社), สมาคมมังกรดำ (黑龙会) และองค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ อีกมากมาย บุคคลที่เป็นแกนนำคนสำคัญขององค์กรข้างต้น ก็ได้แก่ ทซุโยะชิ อินุกะอิ (Tsuyoshi Inukai) โอกูมะ ชิเงะโนะบุ (Okuma Shigenobu) โทยะมะ มิทซึรุ (Toyama Mitsuru) โคะมุชิ โทะโมะทซึเนะ (Komuchi Tomotsune) มาโกะโตะ ฟุกุโมะโตะ (Makoto Fukumoto) โฌอุน โซะเนะ (Shoun Sone) ฮิระโอะกะ โคะตะโร (Hiraoka Kotaro) และฮิระยะมะ ฌู (Hirayama Shu) เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้วางแผนการในการเข้ายึดครองจีน และเป็นทีปรึกษาของกระทรวงการต่างประเทศ ฮิระโอะกะ โคะตะโร เคยเสนอแนวคิดให้แก่โอกูมะ ชิเงะโนะบุ ว่า

“เหตุที่งานด้านการต่างประเทศของประเทศเราอ่อนแอ เพราะรัฐบาลสนับสนุนงบประมาณน้อยเกินไป หากรัฐบาลเพิ่มงบประมาณในด้านนี้มากขึ้น เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม จะทำให้งานด้านการต่างประเทศของเราเข้มแข็งยิ่งขึ้น”²⁸

โอกูมะ ชิเงะโนะบุ เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว จึงได้สนับสนุนงบประมาณด้านการต่างประเทศเพิ่มขึ้น พร้อมส่งเจ้าหน้าที่เดินทางไปจีนเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวจีนหลายระดับพร้อมกันนั้นก็จะได้ศึกษาเรียนรู้สังคมจีนไปด้วย และรวบรวมข้อมูลให้แก่รัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อใช้ในการกำหนดนโยบายด้านการต่างประเทศ ภายหลังจากชนชั้นก่อกองการด้วยกำลังอาวุธที่กว้างไกลล้มเหลวในปี ค.ศ. 1896 กระทรวงการต่างประเทศได้ส่งเจ้าหน้าที่ 3 คน ได้แก่ ฮิระยะมะ ฌู (Hirayama Shu) คะนิ ซะอิโสะ (Kani Saizo) และ มิยะซะซะกิ โทะเต็น (Miyazaki Toten) เป็นหน่วยสืบราชการลับ

²⁸Miyazaki Toten (日)宫崎滔天《三十三年梦》日本文, 第 115 页。

เดินทางไปที่จีน เพื่อจัดตั้งองค์กรสืบราชการลับ และร่วมมือกับชาวจีนจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ เพื่อสื่อสารทำความเข้าใจกับองค์กรต่าง ๆ ของชาวจีน หลังจากฮิระยะมะ ฌู ได้รับคำสั่งดังกล่าว จึงได้ไปพบนายทหารฝ่ายเสนาธิการคนหนึ่ง ซึ่งได้บอกกับเขาว่า “ที่จีนมีซุนยัตเซ็น ควรหาโอกาสไปพบปะทำความรู้จักด้วย”²⁹ ในขณะนั้นซุนยัตเซ็นพักอาศัยอยู่ที่อังกฤษ กำลังศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับลัทธิไตรราษฎร์ (三民主义) เมื่อเขาเดินทางไปถึงจีน ในช่วงแรกจึงยังไม่ได้พบซุนยัตเซ็น ต่อมาเขาและมิยะสะกิ โทเต็น ได้รู้จักกับชาวจีนชื่อ เฉินเซ้าไป ที่ญี่ปุ่น ประจวบเหมาะกันในขณะนั้น ซุนยัตเซ็นเดินทางไปญี่ปุ่นเพื่อพบกับเฉินเซ้าไปพอดี เขาจึงได้ถือโอกาสทำความรู้จักกับซุนยัตเซ็นโดยการแนะนำของเฉินเซ้าไป หลังจากได้พูดคุยและรับฟังแนวคิดของซุนยัตเซ็นในการโค่นล้มระบอบศักดินาจีน โดยจะนำแนวคิดลัทธิไตรราษฎร์ไปประยุกต์ใช้กับสังคมจีนแล้ว หลังจากนั้นเขาได้นำเรื่องราวทั้งหมดที่พูดคุยกับซุนยัตเซ็นไปรายงานแก่ทซุโยะมิ อินุกะอิ ทราบ และเสนอแนะให้ทซุโยะมิ อินุกะอิ พบปะเจรจากับซุนยัตเซ็น หลังจากได้พบปะเจรจาแล้ว ซุนยัตเซ็นจึงตัดสินใจพักอาศัยอยู่ในโตเกียวเพื่อดำเนินการปฏิวัติ ฮิระยะมะ ฌู ได้พาซุนยัตเซ็นไปพักที่โรงแรมแห่งหนึ่ง ระหว่างทางนั่งรถผ่านหน้าคฤหาสน์ของตระกูลนะกะยะมะ (Nakayama) ซึ่งเขียนเป็นอักษรจีนว่า “中山” (จงซาน) และเมื่อเดินทางไปถึงโรงแรมและต้องลงชื่อเข้าพัก ซุนยัตเซ็นจึงใช้ชื่อสกุลว่า นะกะยะมะ หรือ 中山 ในภาษาจีน เพื่อปิดลับตัวตนที่แท้จริง ซึ่งต่อมาคนทั่วไปจึงเรียกชื่อซุนยัตเซ็นว่า ซุนจงซาน (孫中山)

หลังจากนั้นไม่นานฮิระยะมะ ฌู ได้เข้าพบและรายงานต่อโคะมุระ จุทะโร (Komura Jutarō) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เขากล่าวว่า “ได้พาคคนของสมาคมลับมาพบ ขอให้ท่านเจรจาด้วย”³⁰ แต่โคะมุระ จุทะโร ไม่พร้อมจะพบ เพราะภายในรัฐบาลญี่ปุ่นมีกลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยมและนิยมทหารซึ่งให้การสนับสนุนราชสำนักราชวงศ์ชิง ส่วนการติดต่อกับคณะปฏิวัติอย่างลับ ๆ ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนอย่างจริงจัง เพียงมุ่งหวังจะได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของจีน โดยใช้คณะปฏิวัติเป็นเครื่องมือเท่านั้น แต่ก็มีส่วนช่วยให้คณะปฏิวัติจีนมีพื้นที่ในการทำงานลับในญี่ปุ่นได้ง่ายขึ้น ซุนยัตเซ็นอาศัยสถานะเป็นครูสอนภาษาจีนให้แก่ฮิระยะมะ ฌูจึงสามารถอยู่ในญี่ปุ่นได้เป็นการชั่วคราว กลุ่มบุคคลในญี่ปุ่นที่เข้าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคณะปฏิวัติของจีน มีทั้งนักการเมือง ทหาร ปัญญาชน พ่อค้า และกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง (浪人) ซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากกว่าบุคคลกลุ่มอื่น ๆ สามารถแบ่งเป็นกลุ่มตามแนวคิดได้ดังนี้

(1) กลุ่มลัทธิชาตินิยม (国权主义) ได้แก่ สมาคมนิยมตะวันตก (玄洋社) โดยมีโทยะมะ มิทซึรุ (Toyama Mitsuru) เป็นผู้นำกลุ่ม สมาคมมังกรดำ (黑龙会) มีอุซึตะ เรียวเฮะอิ

²⁹Miyazaki Toten (日) 宫崎滔天《三十三年梦》日本文, 第 101-104 页。

³⁰Miyazaki Toten (日) 宫崎滔天《三十三年梦》日本文, 第 115 页。

(Uchida Ryohei) เป็นผู้นำ องค์กรเหล่านี้ล้วนได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทหารและกลุ่มอนุรักษนิยม การเข้ามาติดต่อกับคณะกรรมการปฏิวัติจีนในญี่ปุ่น ก็เพื่อจะใช้เป็นช่องทางในการแผ่อิทธิพลในจีน ตามแนวนโยบายของญี่ปุ่นที่ต้องการยึดครองจีน

(2) กลุ่มฝ่ายขวาของกลุ่มเคลื่อนไหวสิทธิประชาชน ภายหลังจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองเกี่ยวกับสิทธิประชาชนในญี่ปุ่นสงบลง กลุ่มนี้ก็เบนเป้าหมายออกนอกประเทศ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากการลงทุนทางอุตสาหกรรมและการค้าของญี่ปุ่นในจีน ตลอดจนแหล่งวัตถุดิบและเขตอิทธิพล กลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มนิยมทหาร

(3) กลุ่มที่จริงจังต่อการปฏิวัติของซุนยัตเซ็น ได้แก่ มียะสะสะกิ โทเต็น พวกเขาไม่ยอมรับอิทธิพลของพวกนิยมทหารและกลุ่มอนุรักษนิยม ให้การช่วยเหลือสนับสนุนการปฏิวัติของซุนยัตเซ็นด้วยความจริงใจ

ในช่วงแรกที่ลี้ภัยอยู่ที่ญี่ปุ่น ซุนยัตเซ็นได้ก่อตั้งสมาคมฟื้นฟูฮั่น (兴汉会) ขึ้น เพื่อเป็นฐานกำลังในการปฏิวัติโค่นล้มระบอบศักดินาจีน ในปี ค.ศ. 1900 ซุนยัตเซ็นได้เดินทางไปที่เกาะไต้หวัน เจรจากับโคดะมะ เก็นตะโร (Kodama Gentaro) ซึ่งเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการกองทัพบกญี่ปุ่น และ โกะโต ชิเมเปอิ (Goto Shinpei) ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบฝ่ายพลเรือน โดยซุนยัตเซ็นเสนอว่าจะขอให้นำเอาฝ่ายประสานงานและกองบัญชาการของคณะปฏิวัติมาตั้งที่ไต้หวัน ประจวบกับในขณะนั้นเกิดกรณีกบฏนักมวยต่อต้านชาติตะวันตกและญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงคิดจะถือโอกาสที่นำกำลังทหารเข้ายึดเมืองเซี่ยเหอเหมิน มณฑลฝูเจี้ยน โคดะมะ เก็นตะโรไม่เพียงแต่ยอมรับแนวคิดของซุนยัตเซ็น ยังได้เสนอให้คณะปฏิวัติของซุนยัตเซ็นจากกวางโจวเข้าโจมตีฝูเจี้ยนและเซี่ยเหอเหมิน เมื่อกองกำลังของคณะปฏิวัติรุกเข้ามาถึงฝูเจี้ยน ญี่ปุ่นจะให้การสนับสนุนเสบียงและอาวุธ พร้อมทั้งปรึกษาระดับนายพลและนายพันอีกหลายคน มีหน้าข้ายังออกอุบายให้กองกำลังปฏิวัติบุกปล้นธนาคารญี่ปุ่นที่เซี่ยเหอเหมินเพื่อนำเงินไปเป็นทุนในการปฏิวัติ โดยญี่ปุ่นจะไม่เข้าไปขัดขวาง เพียงแต่ภายหลังปฏิวัติสำเร็จ ซุนยัตเซ็นจะต้องตอบแทนญี่ปุ่นอย่างมี “จรรยาบรรณ” (道义) แท้ที่จริงแล้วญี่ปุ่นต้องการให้คณะปฏิวัติปล้นธนาคารญี่ปุ่นเพื่อที่ญี่ปุ่นจะได้อ้างเป็นเหตุในการโจมตีฝูเจี้ยน แต่อีกด้านหนึ่ง หากซุนยัตเซ็นปฏิวัติสำเร็จ ก็จะได้ถือโอกาสเรียกร้องให้ซุนยัตเซ็นจ่าย “ค่าตอบแทน” (报偿)

ในระหว่างที่ซุนยัตเซ็นกำลังหาทุนจากชาวจีนในญี่ปุ่นเพื่อก่อการปฏิวัตินั้น นายกสมาคมสุภาพสตรีคนหนึ่งชื่อ ไฮงุชิ อิชิโย (Higuchi Ichiyo) ลูกขี้ถามซุนยัตเซ็นว่า “หากปฏิวัติสำเร็จ จะยกแมนจูเรียให้ญี่ปุ่นใช่หรือไม่”³¹ คำถามลักษณะนี้ย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงเจตนาของชาวญี่ปุ่นบางกลุ่มที่เข้ามาสัมพันธ์กับการปฏิวัติของจีน

³¹(日) 黑龙会编《东亚先觉志记传》上, 第 673 页。

หลังจากที่โคะตะมะ เก็นตะโรยอมรับแนวคิดของซุนยัตเซ็นในการปฏิวัติแล้ว ซุนยัตเซ็นจึงได้ดำเนินการ ดังนี้

- (1) เคลื่อนกองกำลังจากฮุ่ยโจว (惠州) บุกเข้าโจมตีเซี่ยเหมิน
- (2) โทรเลขบอกให้มิยะสะกิ โทเต็น รับผิดชอบอาวุธที่กลุ่มเคลื่อนไหวปฏิวัติในฟิลิปปินส์มอบให้แก่กองกำลังปฏิวัติจีน
- (3) โทรเลขบอกให้อูซิตะ เรียวเฮะอิ และสมัครพรรคพวกของเขาช่วยรวบรวมกำลังพล

หลังจากนั้นซุนยัตเซ็นก็ลงมือเตรียมการก่อการปฏิวัติที่ฮุ่ยโจวทันที ในขณะที่เดียวกันมิยะสะกิ โทเต็นและอูซิตะ เรียวเฮะอิ ก็ได้ทำตามแผนของซุนยัตเซ็น โดยได้รวบรวมอาวุธและกำลังพลจากกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรงที่ซ่อนตัวอยู่ในจีน ได้ประมาณ 300 คน ก่อตั้งเป็นกองทัพธรรม (义军) “เป็นแกนกลางของกองกำลังคณะปฏิวัติ ก่อกระแสนการปฏิวัติไปทั่ว 400 เมือง”³² อูซิตะ เรียวเฮะอิ และพวกมีความคิดว่า หลังจากปฏิวัติสำเร็จ ราชสำนักราชวงศ์ชิงกลับไปอยู่ที่แมนจูเรียถิ่นเดิมของตน ญี่ปุ่นจะรีบใช้คำขวัญของซุนยัตเซ็นที่ว่า “ขับไล่พวกแมนจู” ฉวยโอกาสบุกเข้ายึดอีสาน 3 มณฑลของจีน หากสามารถทำได้สำเร็จ ก็จะสามารถควบคุมสถานการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรงของญี่ปุ่นจึงร่วมมือกับคณะปฏิวัติตามแนวคิดดังกล่าว³³ ในขณะที่อูซิตะ เรียวเฮะอิกำลังดำเนินการรวบรวมกำลังพลอยู่นั้น อีกด้านหนึ่งอูซิตะ เรียวเฮะอิ ก็ไปดำเนินการรับอาวุธ แต่กลุ่มที่ขายอาวุธบอกว่าเงินที่ส่งมาซื้ออาวุธถูกยกออกไป 1.5 หมื่นเยน และอาวุธที่ซื้อไว้ก็ไม่สามารถใช้งานได้ไม่เท่าไร แทบจะเป็นเศษเหล็ก³⁴ ในเวลาเดียวกันนั้นการเมืองในญี่ปุ่นก็มีการเปลี่ยนแปลงขึ้น รัฐบาลที่มีโอกูมะ มิเงะโนะบุ เป็นนายกรัฐมนตรีต้องพ้นจากตำแหน่ง ยะมะงะตะ อะริโตะโมะ (Yamagata Aritomo) จอมพลแห่งกองทัพญี่ปุ่นขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน นอกจากนี้อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ล่วงรู้แผนการของญี่ปุ่นที่จะใช้กองกำลังเข้ายึดเซี่ยเหมิน มณฑลฝูเจี้ยน จึงออกมาคัดค้าน ในเวลาเดียวกันรัสเซียก็เคลื่อนกำลังพลเข้าแผ่นดินอีสาน 3 มณฑลของจีน แสดงเจตจำนงที่แย่งยึดแผ่นดินจีน เพียงรอจังหวะที่ญี่ปุ่นเคลื่อนไหวทางใต้ รัสเซียก็จะเข้ายึดภาคอีสานของจีน ญี่ปุ่นเกรงว่าหากดำเนินการต่อตามแผน จะทำให้หมดโอกาสยึดครองอีสาน 3 มณฑล จึงยกเลิกสัญญาลับที่ทำไว้กับซุนยัตเซ็น และยุติการช่วยเหลือสนับสนุน พร้อมทั้งมีคำสั่งถึงกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรงที่ก่อตั้งกองทัพธรรม ไม่ให้เข้าร่วมกับคณะปฏิวัติ รวมทั้งยกเลิกสัญญาที่ให้ซุนยัตเซ็นใช้เกาะไต้หวันเป็นฐานที่มั่นในการปฏิวัติทั้งหมด เนื่องจากญี่ปุ่นยกเลิกสัญญาดังกล่าว

³²(日)黑龙会编《东亚先觉志记传》上, 第 650 页。

³³(日)黑龙会编《东亚先觉志记传》上, 第 652 页。

³⁴Miyazaki Toten (日)宫崎滔天《三十三年梦》日本文, 第 211-212 页。

กลางคัน เป็นเหตุสำคัญให้การปฏิวัติครั้งนี้ต้องล้มเหลว ประกอบกับราชสำนักราชวงศ์ชิงล่วงรู้แผนก่อการของคณะปฏิวัติ จึงส่งทหารเข้าล้อมปราบ ทำให้กองกำลังปฏิวัติต้องจับอาวุธขึ้นต่อสู้ ในช่วงระยะแรกกองกำลังปฏิวัติสามารถต่อสู้ได้ตามแผนที่วางไว้ แต่เนื่องจากขาดแคลนอาวุธและกระสุนปืน ซุนยัตเซ็นจึงมีคำสั่งให้ถอนกำลังกลับไปตั้งหลักใหม่ การก่อการปฏิวัติในครั้งนี้มีชาวญี่ปุ่นที่มาร่วมรบด้วยเสียชีวิต ชื่อ ยะมะดะ โยะชิมะซะ (Yamada Yoshimasa) นับเป็นชาวญี่ปุ่นคนแรกที่ได้เสียชีวิตในการโค่นล้มระบอบศักดินาจีน

การก่อการปฏิวัติที่อยู่ใจแม้ว่าจะล้มเหลว แต่กระแสการปฏิวัติกลับทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เฉินเทียนหวา (陈天华) และโจวหรง (邹容) ได้เขียนบทความเผยแพร่การปฏิวัติในหัวข้อ “กลับหลังหันทันที” (猛回头) และ “สัญญาณเตือนชาวโลก” (警世钟) ตลอดจนเหตุการณ์การต่อต้านรัสเซียและญี่ปุ่นของนักเรียนนักศึกษาจีน ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์การปฏิวัติได้ขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ ได้ก่อเกิดกลุ่มปฏิวัติใต้ดินขึ้นหลายกลุ่ม ได้แก่ สมาคมหาซิงฮุย (华兴会) แห่งหูหนาน สถาบันวิทยาศาสตร์ที่หูเป่ย์ และสมาคมเจียงเจ้อกวงฟูฮุย (江浙光复会)

ในฤดูร้อน ค.ศ. 1905 ซุนยัตเซ็นเดินทางไปญี่ปุ่น เขาได้แสดงปาฐกถาแก่นักเรียนนักศึกษาจีนในโตเกียว ซึ่งได้ส่งผลสะท้อนต่อชาวจีนในญี่ปุ่นเป็นอย่างสูง นอกจากนี้เขายังได้เสนอให้กลุ่มปฏิวัติกลุ่มต่าง ๆ รวมเป็นหนึ่งเดียว และได้รับการเห็นชอบ ในวันที่ 30 กรกฎาคม ค.ศ. 1905 ซุนยัตเซ็นจึงได้ก่อตั้งแนวร่วมเอกภาพที่โตเกียวในเดือนสิงหาคม โดยมีชื่อเรียกว่า สมาคมถงเหมิงฮุย แห่งประเทศจีน (中国同盟会) ถือได้ว่าเป็นพรรคปฏิวัติพรรคแรกของจีน ซึ่งจะเป็นศูนย์กลางนำการปฏิวัติขึ้นไต่ในเวลาต่อมา แกนนำประกอบด้วย ซุนยัตเซ็น ฮวงซิง (黄兴) และซ่งเจียวเหริน (宋教仁) เป็นต้น ส่วนชาวญี่ปุ่นที่เข้าร่วมกับคณะปฏิวัติของซุนยัตเซ็นแต่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ได้แก่ อุซิดะ เรียวเฮะอิ แห่งสมาคมมังกรดำ ซุเอะนะซะ มิเซโอะ (Suenaga Misao), โทยะมะ มิทซุรุ (Toyama Mitsuru), ทซุโยะมิ อินุกะอิ, อิระยะมะ ญูและมิยะสะสะกิ โทเต็น นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นที่มาจาก 17 มณฑลทั่วประเทศ รวมกันได้ทั้งหมดกว่า 70 คน มีคำขวัญขึ้นว่าการปฏิวัติว่า “ขับไล่แมนจู ฟื้นฟูการปกครองของชาวจีน สถาปนาสาธารณรัฐ แบ่งสรรที่ดินอย่างเท่าเทียม” (驱除鞑虏，恢复中华，建立民国，平均地权) ทั้งหมดได้สาบานตนเข้าร่วมการปฏิวัติ ซุนยัตเซ็นได้รับเลือกให้เป็นนายกสมาคม ได้มีการร่างแนวนโยบายการปฏิวัติ และข้อบังคับของสมาคม

ในวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1906 ซึ่งเป็นวันเฉลิมฉลองครบรอบปีของหนังสือพิมพ์หมินเป่า (民报) ซุนยัตเซ็นได้แสดงปาฐกถาเกี่ยวกับเนื้อหาในลัทธิไตรราชฎ³⁵ ได้รับการสนับสนุน

³⁵Sun Zhongshan 孙中山《在东京《民报》创刊周年庆祝大会的演说》，《孙中山全集》第一卷，北京：中华书局 1981 年版，第 324-325 页。

จากชาวจีนในญี่ปุ่นอย่างล้นหลาม จนกลายเป็นฐานกำลังสำคัญในการเคลื่อนไหวโค่นล้มระบอบศักดินาจีนในเวลาต่อมา ในช่วงปี ค.ศ. 1900 จนถึงปี ค.ศ. 1905-1906 มีนักศึกษาจีนเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่นแล้วประมาณ 2-3 หมื่นคน นักศึกษาจีนเหล่านี้มีความต้องการเรียนรู้วิทยาการของตะวันตกที่ญี่ปุ่นรับมาพัฒนาตนเองจนมีความเจริญก้าวหน้ากว่าจีน กลุ่มนักศึกษาจีนเหล่านี้ขณะศึกษาอยู่ในญี่ปุ่นถูกชาวญี่ปุ่นดูหมิ่นถ่มถ้ำโคลน ซึ่งกระทบจิตใจเป็นอย่างมาก จนรู้สึกเกลียดชังราชสำนักกรางวงศ์ซิงที่เสื่อมโทรมอย่างรุนแรง ชุนยัตเซ็นจึงได้ไหมโซฆะมาแนวคิดลัทธิไตรราษฎร์สามารถสร้างกลุ่มแกนนำได้มากมายเพื่อการเคลื่อนไหวการปฏิวัติ

ในขณะที่ชุนยัตเซ็นอาศัยอยู่ที่ญี่ปุ่น นอกจากการเคลื่อนไหวสร้างแกนนำนักปฏิวัติดังกล่าวข้างต้นแล้ว เขายังร่วมมือกับรัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อให้จีนและญี่ปุ่นร่วมมือกันต่อต้านแนวคิด “ฟื้นฟูเอเชีย” (興亞) ของเหล่านักล่าอาณานิคมตะวันตก ซึ่งมีกลุ่มทะอิริกุ โรนิน (Tairiku Ronin) คือกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรงเป็นแกนนำเขาจึงตั้งความหวังในการได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างสูงจากนักการเมือง นายธนาคาร ทหาร และนักวิชาการต่าง ๆ รวมถึงผู้นำสตรี

ในทางความคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติสังคมนิยม ชุนยัตเซ็นยอมรับการปฏิรูปเมจิที่ส่งผลให้ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งและเจริญก้าวหน้า เขาเคยนำเสนอแนวคิดนี้แก่หลี่หงจิ้ง ว่า “จงมองไปที่ญี่ปุ่น ดิตต่อการค้ากับตะวันตกข้ากว่าเรา เรียนรู้จากตะวันตกข้ากว่าเรา ปฏิรูปใหม่ใช้เวลาอันสั้นแต่วันนี้ความสำเร็จกลับมีมากมาย”³⁶และเขายังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “การปฏิรูปเมจิคือก้าวแรกของการปฏิวัติจีน การปฏิวัติจีน คือก้าวที่สองของการปฏิรูปเมจิ”³⁷

การก่อตั้งสมาคมลงเหมิงฮู่ยู่ถือได้ว่าเป็นก้าวสำคัญของการปฏิวัติประชาธิปไตยของจีน แม้ว่านับแต่การก่อตั้งสมาคมลงเหมิงฮู่ยู่จนถึงการปฏิวัติซินไฮ่ การก่อการปฏิวัติจะประสบความสำเร็จล้มเหลวหลายครั้ง แต่ก็ได้สร้างเงื่อนไขไปสู่การปฏิวัติซินไฮ่ ในเวลานั้นราชสำนักกรางวงศ์ซิงรู้ถึงการเคลื่อนไหวของชุนยัตเซ็นในญี่ปุ่น จึงเรียกร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นขับไล่ชุนยัตเซ็นออกนอกประเทศ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นในขณะนั้นคือ ซะอิจิโนจิ คิมโมะชิ (Saionji Kinmochi) เห็นว่าแนวคิดการก่อตั้งสาธารณรัฐของชุนยัตเซ็นขัดแย้งกับระบอบจักรพรรดิของญี่ปุ่น จึงได้ทำตามคำเรียกร้องของราชสำนักกรางวงศ์ซิง ขับไล่ชุนยัตเซ็นออกจากญี่ปุ่น หลังจากที่ชุนยัตเซ็นต้องเดินทางออกจากญี่ปุ่น ผู้ที่ร่วมงานในสมาคมลงเหมิงฮู่ยู่ ได้แก่ ฮิระยะมะฉู เห็นว่าชุนยัตเซ็นไม่ยอมรับเงื่อนไขที่พวกเขาเสนอ จึงเริ่มใส่ร้ายโจมตีชุนยัตเซ็นต่าง ๆ นานา และกล่าวว่า แนวคิดของชุนยัตเซ็น “เป็นเพียงฟองที่กระเส

³⁶Sun Zhongshan 孙中山《上李鸿章书》，《孙中山全集》第一卷，北京：中华书局 1981 年版，第 15 页。

³⁷Sun Zhongshan 孙中山《与长崎新闻记者的谈话》，《孙中山全集》第十一卷，北京：中华书局 1981 年版，第 365 页。

คลื่นแห่งการปฏิวัติซัดสาดขึ้นมาเท่านั้น” และพยายามเคลื่อนไหวที่จะปลดซุนยัตเซ็นออกจากตำแหน่งในสมาคมกงเหมิงฮุย มียะสะกะกิ โทเต็นเป็นผู้นำเรื่องดังกล่าวมาแจ้งแก่ซุนยัตเซ็น ซุนยัตเซ็นจึงได้ยุติการติดต่อคบหากับบุคคลดังกล่าว และกล่าวถึงพวกเขาว่า “พวกเขาล้วนเป็นหนอนชอนไชสังหาร” (大义之害虫) หลังจากนั้นการติดต่อกับสมาชิกกงเหมิงฮุยในญี่ปุ่นล้วนแต่มอบหมายให้มียะสะกะกิ โทเต็นเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้น

จะเห็นได้ว่า ชาวญี่ปุ่นได้เข้าเกี่ยวข้องกับปฏิวัติซินไฮ่มีหลายกลุ่มหลากหลายความคิด ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

(1) กลุ่มที่สนับสนุนการปฏิวัติจีนอย่างจริงจัง ได้แก่ มียะสะกะกิ โทเต็น และมินะกะตะ คุมะงุซุ (Minakata Kumagusu) เป็นต้น ให้การสนับสนุนทางการเงิน จัดหาอาวุธ แม้กระทั่งเสียสละชีวิต (ดังเช่น ยะมะตะ โยะมิยะซะ เสียชีวิตในการปฏิวัติที่ฮุ่ยโจว)

(2) กลุ่มที่ต้องการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นด้วยแนวคิดรวมวงศ์ไพบูลย์แห่งเอเชีย ได้แก่ กลุ่มมังกรดำ ซึ่งมีอูซิดะ เรียวเฮะอิ เป็นผู้นำกลุ่ม

(3) กลุ่มพวกนักการเมือง และพวกทหาร จะมองที่ผลประโยชน์ของญี่ปุ่นเป็นหลัก บางโอกาสใช้ซุนยัตเซ็นและคณะปฏิวัติต่อรองบีบบังคับราชสำนักราชวงศ์ชิง เพื่อเข้ายึดครองดินแดนทางตอนใต้ของจีน บางโอกาสก็ปฏิบัติตามที่ราชสำนักราชวงศ์ชิงเรียกร้อง เช่นการขับไล่ซุนยัตเซ็นออกจากญี่ปุ่น เพื่อแลกเปลี่ยนกับข้อเรียกร้องของญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตาม ต้องถือว่าญี่ปุ่นเป็นฐานที่มั่นสำคัญของซุนยัตเซ็นในการปฏิวัติโค่นล้มระบอบศักดินาจีนจนประสบความสำเร็จ

บุคคลสำคัญในกลุ่มที่สนับสนุนการปฏิวัติของซุนยัตเซ็นอย่างจริงจัง ที่จะขอนำมาประวัติมากล่าวถึงโดยสังเขป คือ **มียะสะกะกิ โทเต็น** (ค.ศ. 1871-1922) เกิดที่เกาะคิวชู ในครอบครัวชาวนาไร่ขั้นต่ำ บิดาของเขาเคยตั้งโรงเรียนฝึกดาบชามูโร พี่ชายของเขาก็เป็นผู้สนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย และสนับสนุนช่วยเหลือคณะปฏิวัติจีน ซึ่งได้ส่งสะเทือนทางความคิดต่อเขา เขาได้พบกับซุนยัตเซ็นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1897 มีความชื่นชมในความมุ่งมั่นและอุดมการณ์ในการปฏิวัติของซุนยัตเซ็น ในปี ค.ศ. 1898 เขาได้แปลบันทึกภาษาอังกฤษของซุนยัตเซ็นลงเป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์คิวชู ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกในการแนะนำให้ชาวญี่ปุ่นได้รับรู้การเคลื่อนไหวของคณะปฏิวัติจีน ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1898 เขาได้เชิญซุนยัตเซ็นไปพักที่บ้านเกิดของเขาเป็นเวลา 10 วัน ในปี ค.ศ. 1900 เขาได้เข้าร่วมการปฏิวัติกับซุนยัตเซ็นที่ฮุ่ยโจว โดยสนับสนุนทั้งด้านการเงินและอาวุธ นอกจากนี้เขายังเป็นตัวแทนของซุนยัตเซ็นไปเจรจากับหลี่หงจิ้งที่กวางโจว หลังจากการปฏิวัติที่ฮุ่ยโจวล้มเหลว เขาได้พาซุนยัตเซ็นหลบหนี และได้หาเลี้ยงชีพโดยเป็นวนิพก ในปี ค.ศ. 1902 เขาได้เขียนชีวประวัติของตนเอง ตั้งชื่อหนังสือว่า “สามสิบสามปีแห่งความฝัน” (三十三年之梦) โดยได้เล่าเรื่องราวความสัมพันธ์กับกลุ่มปฏิวัติจีน และเรื่องราวการเคลื่อนไหวของซุนยัตเซ็น ซึ่งได้รับ

การตอบรับจากคนหนุ่มสาวทั้งจีนและญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง ชุนยัตเซ็นได้เขียนในคำนำหนังสือ “สามสิบสามปีแห่งความฝัน” (三十三年之梦) ไว้ว่า “วีรชนแห่งยุคสมัย ความคิดกว้างไกล ปณิธานใหญ่ยิ่ง”

ในวันที่ 20 สิงหาคม ค.ศ. 1905 เขาได้ร่วมกับคณะปฏิวัติจีนก่อตั้งสมาคมถงเหมิงฮ่วย และเป็นสมาชิกของสมาคมด้วย นอกจากนี้ยังให้ใช้บ้านพักของตนเองเป็นที่ตั้งสำนักพิมพ์หมิงเป่า ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1906 เขาได้ร่วมกับเพื่อนชาวญี่ปุ่นก่อตั้งนิตยสารรายปักษ์ชื่อ วิจารณ์การปฏิวัติ (革命评论) เนื้อหาส่วนใหญ่จะสนับสนุนการปฏิวัติจีน แนวคิดของเขาได้ปลุกกระแสความรักชาติของนักศึกษาจีนให้ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมจากระบอบศักดินาเป็นประชาธิปไตย นอกจากนี้เขายังเป็นผู้ให้ที่พักพิงแก่นักปฏิวัติจีนที่หลบหนีการจับกุมของราชสำนักราชวงศ์ชิงด้วย

3.3.3 นโยบายติสองหน้าของรัฐบาลญี่ปุ่น

ก่อนการปฏิวัติซินไฮ่ โดยหน้าฉากแล้วรัฐบาลญี่ปุ่นให้ความร่วมมือกับราชสำนักราชวงศ์ชิงในการควบคุมการเคลื่อนไหวปฏิวัติของคณะปฏิวัติจีนในญี่ปุ่น แต่เดิมในปี ค.ศ. 1900 ชุนยัตเซ็นได้รับอนุญาตจากญี่ปุ่นให้ตั้งกองบัญชาการปฏิวัติที่ไต้หวัน ในขณะที่การเตรียมการก่อการปฏิวัติที่ฮุ่ยโจวกำลังเริ่มต้นและดำเนินการไปได้ดี รัฐบาลชุดใหม่ของญี่ปุ่นมีคำสั่งถึงผู้บัญชาการทหารญี่ปุ่นที่ไต้หวันมิให้ช่วยเหลืออาวุธแก่คณะปฏิวัติทำให้การปฏิวัติในครั้งนั้นต้องล้มเลิกไป ต่อมาในปี ค.ศ. 1910 ชุนยัตเซ็นเดินทางจากฮอนโนลูลูลูไปญี่ปุ่นเพื่อรวบรวมสรรพกำลังของคณะปฏิวัติในญี่ปุ่น แต่ถูกรัฐบาลญี่ปุ่นบีบบังคับให้ออกเดินทางจากญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน ชุนยัตเซ็นจึงจำต้องเดินทางไปฮ่องกง จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติซินไฮ่ก็ยังไม่สามารถเดินทางกลับไปญี่ปุ่นได้

แต่ในทางลับ รัฐบาลญี่ปุ่นแอบให้ความช่วยเหลือแก่คณะปฏิวัติโดยผ่านกลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรงในสมาคมมังกรดำ

ในปี ค.ศ. 1910 เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักราชวงศ์ชิง ญี่ปุ่นได้ส่งมอบอาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ระเบิด ปืนกล และกระสุน เป็นต้น รวมมูลค่ากว่า 270 ล้านบาท ให้แก่ราชสำนักราชวงศ์ชิงในขณะเดียวกันก็ได้ให้ความช่วยเหลือคณะปฏิวัติในด้านอาวุธและให้เงินกู้ยืมผ่านทางกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง การกระทำดังกล่าวของรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงก่อนการปฏิวัติซินไฮ่ ย่อมเห็นได้ว่า หน้าฉากให้ความร่วมมือกับราชสำนักราชวงศ์ชิงเป็นอย่างดี แต่หลังฉากแอบให้ความช่วยเหลือแก่คณะปฏิวัติจีน เป้าหมายของญี่ปุ่นก็คือ ต้องการเข้ามายึดครองจีน ซึ่งต่างจากอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่ต้องการคุ้มครองระบอบการปกครองของราชวงศ์ชิง เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเองในจีน

การกระทำของญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอิทธิพลทางความคิดที่มีต่อนักศึกษาจีนที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่นให้กลับมาปฏิวัติจีน หรือมีบทบาทในการสนับสนุนผ่านกลุ่มบุคคลต่าง ๆ

ของญี่ปุ่นอย่างลับ ๆ โดยเฉพาะพวกกลุ่มเคลื่อนไหวหัวรุนแรง และนโยบายตีสองหน้าของรัฐบาล ในช่วงก่อนการปฏิวัติซินไฮ่ ได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ก่อให้เกิดการปฏิวัติซินไฮ่ จนสามารถโค่นล้มระบอบศักดินาจีนที่ปกครองจีนมายาวนานกว่า 2,000 ปี ได้สำเร็จ

ภายหลังการโค่นล้มการปกครองระบอบศักดินาของราชวงศ์ชิง และสถาปนา “สาธารณรัฐ” ขึ้นแทนที่ “ราชวงศ์” แล้ว สภาพสังคมจีนก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คณะปฏิวัติของซุนยัตเซ็นไม่สามารถดำเนินการตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ได้แก่ ทางด้านการเมือง ไม่สามารถสร้างสังคมประชาธิปไตยขึ้นได้ อำนาจรัฐกลับตกไปอยู่ในกลุ่มขุนศึกที่มีหยวนซือไค (袁世凯) เป็นผู้นำ ซึ่งมีความคิดและการกระทำเป็นเผด็จการ ส่วนในทางเศรษฐกิจที่จะสร้างเงินใหม่ให้มีความเจริญรุ่งเรืองเยี่ยงชาติตะวันตกและญี่ปุ่น ก็ไม่อาจเป็นจริงได้ จีนยังคงอ่อนแอและล้าหลังเช่นเดียวกับยุคสมัยที่ปกครองโดยราชวงศ์ชิง และถูกชาติตะวันตกรวมทั้งญี่ปุ่นแย่งยึดช่วงชิงผลประโยชน์กันแม้ว่าการปฏิวัติซินไฮ่จะมีความหมายและคุณค่าต่อพัฒนาการของสังคมจีนเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธถึงความล้มเหลวของการปฏิวัติ ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะสรุปหาสาเหตุแห่งความล้มเหลวของการปฏิวัติซินไฮ่ ซึ่งสรุปสาเหตุได้ดังนี้

1. ในขณะนั้นประชาชนทั่วไปมีความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยน้อยมาก ทำให้การรวมตัวเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองไม่กว้างขวาง มีเพียงกลุ่มเคลื่อนไหวการเมืองเล็ก ๆ ในเมืองใหญ่ที่นำโดยกลุ่มนักศึกษาที่ผ่านการศึกษาจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ประชาชนทั่วไปยังไม่ค่อยได้มีส่วนร่วม

2. ไม่มีผู้นำที่เป็นเอกภาพ ภายหลังการก่อการปฏิวัติที่อุ่ซังแล้ว ภายในคณะปฏิวัติเกิดความแตกแยกทางความคิดอย่างรุนแรง ระหว่างกลุ่มที่ต้องการประนีประนอม ซึ่งนำโดย วังจิงเว่ย (汪精卫) กับกลุ่มปฏิวัติที่นำโดยซุนยัตเซ็น³⁸

3. คณะปฏิวัติไม่เข้าใจสภาพสังคมจีนว่าเป็นสังคมกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา อิทธิพลที่กดทับสังคมจีนมีทั้งมาจากภายในและภายนอก ภายในก็ได้แก่อิทธิพลของระบอบศักดินา ส่วนภายนอกก็มาจากนักล่าอาณานิคมชาติตะวันตกและญี่ปุ่น ซึ่งเรียกรวม ๆ กันว่า จักรพรรดินิยม แม้ว่าจะได้กำหนดเป้าหมายในการโค่นล้มราชวงศ์ชิง ซึ่งเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของระบอบศักดินา แต่มิได้มีเป้าหมายในการขจัดอิทธิพลของชาติตะวันตกให้หมดไปจากจีน หากู้ไม่ว่าอิทธิพลทั้งสองนี้ร่วมมือกัน เพราะชาติตะวันตกเห็นว่าราชวงศ์ชิงที่อ่อนแอจะเรียกร้องหาผลประโยชน์ในจีนได้ง่ายกว่า จึงสนับสนุนราชวงศ์ชิง ไม่สนับสนุนฝ่ายปฏิวัติ

³⁸Ding Rui 丁睿 《辛亥革命失败的原因探究》，文学教育(下) 2017 年第 3 期, Literature Education, Editorial E-mail, 2017 (03), 第 96 页。

4. คณะปฏิวัติขาดการสนับสนุนจากชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ในอดีตการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ล้วนแต่มีชาวนาเป็นกำลังสำคัญในการเคลื่อนไหว ดังที่เรียกกันติดปากว่า “กบฏชาวนา” การปฏิวัติที่ไม่มีการเข้าร่วมของชาวนา จึงไม่สามารถประสบความสำเร็จได้

สุดท้ายดอกผลของการปฏิวัติก็ตกอยู่ในมือของกลุ่มขุนศึกที่ไม่นิยมความเป็นประชาธิปไตย แต่ชื่นชอบอำนาจเผด็จการ เพราะทหารเป็นกลุ่มพลังที่เข้มแข็งที่สุด มีการบังคับบัญชาเป็นระบบ จึงสามารถควบคุมกลุ่มอื่น ๆ ที่อ่อนแอกว่าได้ สังคมจีนหลังการปฏิวัติซินไฮ่จึงตกอยู่ในยุคขุนศึกครองเมืองอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง

หลังการปฏิวัติซินไฮ่ ชุนยัตเซินได้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีชั่วคราวเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1912 แต่ดำรงตำแหน่งได้ไม่นานก็ต้องลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1912 เพื่อเปิดทางให้ขุนศึกใหญ่หยวนซื่อไช่ (袁世凯) ขึ้นดำรงตำแหน่งแทน เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1912 หลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ไม่นาน บรรดากลุ่มการเมืองต่าง ๆ ของญี่ปุ่นที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อสัมพันธ์กับจีน ได้แก่ สมาคมมังกรดำ สหภาพบูรพา เป็นต้น ได้หารือขอความเห็นจากคะโต ทะกะอะกิ (Kato Takaaki) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ในการเข้ายึดครองจีน ในวันที่ 7 สิงหาคม ค.ศ. 1914 พลตรีฟูกุตะ มะซะทะโระ (Fukuda Masataro) เสนาธิการกองพลที่ 2 ได้เสนอให้กระทรวงการต่างประเทศจัดทำ “ข้อตกลงระหว่างจีน-ญี่ปุ่น” (日华协约要领) ซึ่งมีสาระสำคัญว่า จีนต้องยอมรับให้แมนจูเรียใต้และมองโกลเรียในปกครองตนเอง ให้ญี่ปุ่นเข้าปรับปรุงกองทัพจีนและบริหารราชการฝ่ายพลเรือนและการคลัง การให้สิทธิพิเศษหรือการกู้เงินจากต่างชาติ จะต้องได้รับการเห็นชอบจากญี่ปุ่นก่อนจึงจะดำเนินการได้ต่อมาวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ. 1914 ฮิโอะกิ เอะกิ (Hioki Eki) ทูตญี่ปุ่นประจำจีน ได้ยื่นข้อเสนอกับรัฐบาลขุนศึกหยวนซื่อไช่ให้ยกอ่าวเจียวโจวแก่ญี่ปุ่นและเพิ่มเติมข้อเรียกร้องอีกหลายข้อ เช่น ขยายระยะเวลาเช่าพื้นที่ที่เคยเช่าเพิ่มจากเดิมเป็น 99 ปี และชาวญี่ปุ่นจะต้องได้รับความสะดวกทุกด้านในพื้นที่ดังกล่าว เป็นต้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่ญี่ปุ่นจะขับไล่กลุ่มปฏิวัติของจีนที่เคลื่อนไหวอยู่ในญี่ปุ่นออกจากญี่ปุ่นคะโต ทะกะอะกิ ไม่เพียงแต่เห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของฮิโอะกิ เอะกิเขายังสั่งการให้ โคมุระ คินิจิ (Komura Kinichi) และ ฮิโรตะ โคกิ (Hirota Koki) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับจีน จัดตั้งคณะทำงานเพื่อจัดทำข้อเรียกร้อง 21 ข้อ (二十一条)³⁹ แล้วให้ทูตญี่ปุ่นประจำจีนนำไปมอบให้หยวนซื่อไช่ พร้อมทั้งกล่าวว่า “รัฐบาลญี่ปุ่นมีความจริงใจต่อท่านประธานาธิบดี พร้อมทั้งจะแก้ไขปัญหาคั้งค้างมานานเพื่อบรรลุถึงความปรองดอง ได้รับคำสั่งให้นำข้อเรียกร้องมาเสนอให้ท่าน หวังว่าท่านจะพิจารณาโดย

³⁹(日)外务省百年史编。委员会编《外务省。百年》上, 原书房,1969 出版, 第 610 页。

เร่งด่วนและขอให้ปิดเป็นความลับ ถือว่าเป็นความโชคดีของเราทั้งสองประเทศ”⁴⁰ หยวนซื่อไข่เห็นข้อเรียกร้องดังกล่าวแล้วเกรงว่าประชาชนรับไม่ได้จะเกิดการต่อต้าน จึงไม่อาจรับข้อเสนอดังกล่าวได้ทันที ญี่ปุ่นจึงได้เสริมกำลังทหารเข้าที่แมนจูเรียเพื่อกดดันและยื่นคำขาดให้หยวนซื่อไข่ตอบตกลงภายในเวลาเที่ยงของวันที่ 9 พฤษภาคม ค.ศ. 1915 ในที่สุดหยวนซื่อไข่ต้องยอมตกลงในข้อเรียกร้อง 21 ข้อของญี่ปุ่น

หลังจากที่ชาวจีนได้รับรู้ข่าวการทำข้อตกลง 21 ข้อดังกล่าว ก็เกิดการประท้วงต่อต้านทั่วประเทศ นักศึกษาทั้งในประเทศและที่ศึกษาอยู่ในต่างประเทศนัดหยุดเรียน กรรมการนัดหยุดงาน ร้านค้าปิดร้าน โรงเรียนและครูปิดการสอน ชาวจีนโพ้นทะเล लेकरรวบรวมสิ่งของและเงินทองสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อสู้ในครั้งนี้เป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันแม้แต่กองกำลังทหารใน 19 มณฑล ยังรวบรวมรายชื่อคัดค้านการขายชาติของหยวนซื่อไข่ และต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น พร้อมทั้งถือว่า วันที่ 9 พฤษภาคม เป็น “วันอภัยแห่งชาติ” ผลจากการต่อสู้คัดค้านของชาวจีนทุกหมู่เหล่า ในที่สุด ข้อเรียกร้อง 21 ข้อ ก็ถูกยกเลิก⁴¹

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1915 หยวนซื่อไข่เตรียมการฟื้นฟูการปกครองระบอบจักรพรรดิ โดยสั่งการให้ผู้บัญชาการทหารในแต่ละมณฑลเดินทางมาปักกิ่งเพื่อเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากประชาธิปไตยกลับไปเป็นระบอบจักรพรรดิ พร้อมทั้งสร้างข่าวเท็จว่าเป็นความเรียกร้องต้องการของประชาชน มีการเปิดประชุมสภาเพื่อพิจารณาเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง สภาได้ลงมติเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นระบอบจักรพรรดิในวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1915 ในที่สุดหยวนซื่อไข่ก็ตั้งตนเองเป็นจักรพรรดิในวันที่ 12 ธันวาคม ค.ศ. 1915 ประกาศให้ศักราชของสาธารณรัฐจีนปีที่ 5 (ค.ศ. 1916) เปลี่ยนเป็นรัชสมัยหงเซี่ยน (洪宪) ปีที่ 1 การกระทำดังกล่าวของหยวนซื่อไข่ก่อให้เกิดกระแสการประท้วงคัดค้านไปทั่วประเทศ มณฑลยูนนาน ประกาศแยกตัวเป็นอิสระเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1915 มณฑลกุ้ยโจวประกาศแยกตัวเป็นอิสระเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1916 และมณฑลกว่างซีประกาศไม่ยอมขึ้นกับรัฐบาลกลาง ในที่สุดหยวนซื่อไข่ถูกบีบบังคับให้ล้มเลิกระบอบจักรพรรดิเมื่อวันที่ 22 มีนาคม ค.ศ. 1916 และเสียชีวิตท่ามกลางเสียงสาปแช่งเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน ค.ศ. 1916

⁴⁰Wang Yunsheng 王芸生 《六十年来中国与日本》第 6 卷, 北京: 生活·读书·新知三联书店 2005 年版, 第 73 页。

⁴¹《黑龙会备忘录》อ้างอิง Goā Shuquān 高书全, Sun Jiwu 孙继武, Gu Min 顾民 《中日关系史》第二卷, 北京: 中国社会科学文献出版社 2006 年版, 第 29 页。

หลังจากหยวนซื่อไช่เสียชีวิตแล้ว หลี่หยวนหง (黎元洪) ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานาธิบดี และต้วนฉีรู่ย (段祺瑞) เป็นนายกรัฐมนตรี โดยญี่ปุ่นให้การสนับสนุนต้วนฉีรู่ย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าแสวงหาผลประโยชน์และยึดครองจีน โดยญี่ปุ่นพยายามบีบบังคับให้จีนทำสนธิสัญญาความร่วมมือทางทหารเพื่อป้องกันศัตรู และได้มีการลงนามเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 1918 ซึ่งมีสาระสำคัญว่า รัฐบาลจีนต้องพยายามช่วยเหลือทหารญี่ปุ่นที่อยู่ในจีนไม่ให้เกิดอุปสรรคใด ๆ ทหารจีนและทหารญี่ปุ่นต้องแลกเปลี่ยนแผนที่และข้อมูลทางทหาร การขนส่งทางบกและทางน้ำต้องช่วยเหลือกัน เพื่อความต้องการทางยุทธศาสตร์สามารถสร้างทางรถไฟด้านการทหาร รวมทั้งการติดตั้งโทรศัพท์และโทรเลข ตลอดจนด้านอื่น ๆ ที่จำเป็น จากข้อตกลงดังกล่าว ทำให้ทหารญี่ปุ่นสามารถเข้าไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนอย่างถูกกฎหมาย จีนต้องให้แผนที่และข้อมูลทางทหารและอื่น ๆ แก่ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจัดส่งอาวุธและเจ้าหน้าที่เทคนิคแก่จีน พร้อมทั้งให้ทหารญี่ปุ่นฝึกสอนทหารจีน ทหารจีนต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาของญี่ปุ่นในเวลาสู้รบ ในวันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 1918 กองทัพบกจีนได้ทำข้อตกลงกับญี่ปุ่นตามสนธิสัญญาดังกล่าว และในวันที่ 19 พฤษภาคม ค.ศ. 1918 กองทัพเรือจีนก็ได้ทำข้อตกลงแบบเดียวกันกับญี่ปุ่น

เมื่อข่าวการทำสนธิสัญญาและข้อตกลงดังกล่าวเผยแพร่ออกไป เกิดกระแสต่อต้านญี่ปุ่นทั่วประเทศ ทั้งนักศึกษา กรรมกร และประชาชนพร้อมใจกันคัดค้านการทำสนธิสัญญา และข้อตกลงดังกล่าว นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นก็พากันเดินทางกลับจีนเป็นจำนวนมาก เพื่อร่วมกันประท้วงต่อต้านรัฐบาลขุนศึก

ในระหว่างที่จีนถูกปกครองด้วยระบอบขุนศึกเงินตุ๋นเดินทางกลับจีนในเดือน พฤษภาคม ค.ศ. 1915 และก่อตั้งนิตยสารชื่อ “คนหนุ่มสาว” (青年杂志) ที่เซี่ยงไฮ้ ฉบับปฐมฤกษ์พิมพ์เผยแพร่ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1915 มีนักคิดนักเขียนหลายคน ได้แก่ หลี่ต้าเจา หลู่ชวี่น และ หูชื่อ (胡适) เป็นต้นได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ลงในนิตยสารฉบับนี้ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ปักกิ่ง และเปลี่ยนชื่อเป็นนิตยสาร “เยาวชนใหม่” (新青年) เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1916 ในช่วงระยะแรกจนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 ได้ชูคำขวัญและเผยแพร่แนวคิด “ประชาธิปไตย” และ “วิทยาศาสตร์” ต่อสู้กับแนวคิดศักดินาซึ่งยังครอบงำสังคมจีนอย่างหนาแน่น

เงินตุ๋นได้เขียนบทความเรื่อง “ฝากบอกคนหนุ่มสาว” (敬告青年) เขาเสนอคำขวัญ “ประชาธิปไตย” และ “วิทยาศาสตร์” ว่า คือหลักการชี้นำความคิดอันดับแรกของนิตยสารฉบับนี้ ประกาศการต่อสู้ทางความคิดกับความคิดศักดินาอย่างไม่ประนีประนอมโดยเสนอว่าระบอบประชาธิปไตยกับระบอบศักดินาอยู่ร่วมกันไม่ได้ ในปลายปี ค.ศ. 1916 คังโหย่วเหวยได้ร่างหนังสือเสนอรัฐบาลขุนศึกเป่ย์หยาง (北洋军国) โดยเสนอให้กำหนด “หลักคำสอนของขงจื้อ” (孔教) เป็น “ศาสนาประจำชาติ” (国教) ไว้ในรัฐธรรมนูญ เงินตุ๋น หลี่ต้าเจา หลู่ชวี่น และอู๋เหวี่ (吴虞) เป็นต้น ได้เขียนบทความตอบโต้คัดค้านอย่างรุนแรง เงินตุ๋นให้ความเห็นว่า ขงจื้อคือฝ้ายนั้ดกตัวของ

ระบอบศักดินาตลอดเวลาอันยาวนาน หลักคำสอนของขงจื้อกับประชาธิปไตยเปรียบเทียบหน้ากับไฟ ไม่สามารถรวมกันได้ จึงต้องเลือกสิ่งหนึ่ง ทั้งสิ่งหนึ่ง พวกเขาโจมตีข้อเสนอของคังโหย่วเหว่ยว่าเป็น “เภทภัยของประเทศจีน” (为祸中国)⁴²

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1917 หูชื้อ (胡适) ได้เขียนบทความเรื่อง “ข้อคิดเห็นในการปฏิรูปวรรณกรรม” (文学改良刍议) ลงในนิตยสารเยาวชนใหม่ ถือได้ว่าเป็นการเปิดม่านการปฏิวัติด้านวรรณกรรมเป็นครั้งแรก⁴³ เขาเสนอให้เปลี่ยนแปลงการเขียนหนังสือเสียใหม่ โดยใช้ภาษาธรรมดา (ภาษาพูด) มาเขียนแทนการใช้ภาษาหนังสือ (ภาษาเขียน) ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ เฉินตูซิว ได้เขียนบทความเรื่อง “วิเคราะห์การปฏิวัติวรรณกรรม” (文学革命论) เขาเสนอให้ใช้ภาษาที่ประชาชนทั่วไปเข้าใจง่าย อย่าใช้คำโบราณที่เขียนในคัมภีร์ ต้องปรับปรุงการใช้ภาษาให้ผู้คนในสังคมเข้าถึงได้ง่าย ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1918 หลู่ชวินได้ใช้ภาษาธรรมดาเขียนนวนิยาย (白话小说) เรื่อง “บันทึกประจำวันของคนบ้า” (狂人日记) เปิดโปงสภาพสังคมเก่าว่าเป็นสังคมคนกินคน และเขียนต่อเนื่องมาอีกหลายเรื่อง ได้แก่ เรื่อง “ข่งอี้จี้” (孔乙己) และ เรื่อง “ยา” (药) เป็นต้น ล้วนแต่ใช้ภาษาธรรมดาเขียนทั้งสิ้นงานเขียนของหลู่ชวินถือได้ว่าเป็นตัวแทนของวรรณกรรมจีนที่ก้าวข้ามเข้าสู่วรรณกรรมร่วมสมัย ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการของวงการวรรณกรรมจีนยุคใหม่อย่างมาก

เพื่อที่จะรณรงค์ต่อต้านความเชื่อมงายเกี่ยวกับภูตผีปีศาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิตยสารเยาวชนใหม่จึงได้เผยแพร่ความคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1918 เฉินตูซิวได้เขียนบทความเรื่อง “ทฤษฎีไร้ภูตผีของปราชญ์” (诸子无鬼论) หลู่ชวินเขียนเรื่อง “บันทึกความรู้สึก” (随感录) และมีนักเขียนอีกหลายคนเขียนบทความนำเสนอในนิตยสารเยาวชนใหม่เพื่อสนับสนุนแนวคิดวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งเผยแพร่ทฤษฎีวิวัฒนิยมและทฤษฎีไร้เทพ ซึ่งเป็นแนวคิดสมัยใหม่ที่ประชาชนในยุคนั้นเริ่มให้ความสนใจ ต้องถือว่าการต่อต้านความมงายก็คือส่วนหนึ่งของการต่อต้านแนวคิดศักดินานั่นเอง

ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1918 หลีต้าเจาเขียนบทความลงในนิตยสารเยาวชนใหม่ เรื่อง “ชัยชนะของประชาชน” (庶民的胜利) และ “ชัยชนะของลัทธิบอลเชวิค” (布尔什维主义的胜利) ซึ่งให้เห็นว่าลัทธิจักรวรรดินิยมต้องพ่ายแพ้ ลัทธิคอมมิวนิสต์จักต้องได้รับชัยชนะ เขามีความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมที่จะประกาศให้ชาวจีนทั่วประเทศรู้ว่า “การปฏิวัติที่รัสเซียเป็นเพียงใบไม้

⁴²Chen Duxiu 陈独秀《驳康有为致总统总理书》，北京：新青年 1916 年版，第 2 号。

⁴³Du Wenjun 杜文君, Zhou Yuhe 周玉和《从（新青年）的战斗历程看他的历史贡献》，第 45 页。

ใบหนึ่งที่ว่าลงสู่ดินในฤดูใบไม้ร่วง” “คอยดูอนาคต ชงแดงจะปลิวไสวไปทั่วโลก”⁴⁴บทความทั้งสองบทนี้ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์และลัทธิเลนิน บัดนี้นิตยสารเยาวชนใหม่ได้ก้าวเข้าสู่ระยะใหม่ จากเดิมที่นำเสนอแนวคิดประชาธิปไตย มานำเสนอแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งเป็นการเตรียมการทางด้านความคิดให้แก่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนในเวลาต่อมา

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1919 ซึ่งอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม นิตยสารเยาวชนใหม่ ได้เพิ่มคอลัมน์พิเศษชื่อว่า “วิเคราะห์ลัทธิมาร์กซ์” (马克思主义研究专号) โดย หลี่ต้าเจาเป็นผู้รับผิดชอบ เขาได้นำเสนอบทความเรื่อง “ทัศนะของข้าพเจ้าที่มีต่อลัทธิมาร์กซ์” (我的马克思主义观) ถือเป็นครั้งแรกที่มีการแนะนำทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์อย่างค่อนข้างเป็นระบบ โดยเขาได้อธิบายว่า ลัทธิมาร์กซ์ประกอบขึ้นจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง ทฤษฎีสังคมนิยม และปรัชญาวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้⁴⁵

การเผยแพร่แนวความคิดสมัยใหม่ในนิตยสารเยาวชนใหม่ ทั้งแนวคิดประชาธิปไตย วิทยาศาสตร์ และสังคมนิยม ล้วนมีความสำคัญและบทบาทอย่างใหญ่หลวงในการเตรียมการเพื่อก้าวสู่การปฏิวัติใหญ่ครั้งใหม่ ซึ่งก็คือการปฏิวัติวัฒนธรรมใหม่ หรือการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม นั่นเอง

3.4 อิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นต่อการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม

แม้ว่าจีนจะมีการปฏิวัติซินไฮ่ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1911 และก่อตั้งสาธารณรัฐจีนในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1912 แล้วก็ตามรัฐบาลญี่ปุ่นก็ยังไม่ลดละความพยายามที่ยื้อแย่งผลประโยชน์กับชาติตะวันตกในจีน ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลง บรรดาประเทศที่ชนะสงครามได้ไปร่วมกันจัดทำข้อตกลงที่พระราชวังแวร์ซายส์ ซึ่งเรียกกันว่า “สนธิสัญญาแวร์ซายส์” (The Treaty of Versailles) โดยมีข้อความตอนหนึ่งในสนธิสัญญาระบุว่า ให้ยกสิทธิผลประโยชน์ทั้งหมดของเยอรมันในแหลมซันตงของจีนให้แก่ญี่ปุ่น เมื่อข่าวดังกล่าวแพร่มาถึงจีน ชาวจีนทั่วประเทศจึงเกิดความโกรธแค้นอย่างสุดขีด ในวันที่ 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 นักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ จำนวน 13 แห่งในกรุงปักกิ่งจำนวนกว่า 3,000 คน ได้เดินขบวน พร้อมทั้งได้แจกจ่ายใบปลิวชี้แจงเรื่องราวอันน่าอัปยศของจีนในที่ประชุมสันติภาพที่พระราชวังแวร์ซายส์แก่ประชาชน นอกจากนี้ยังถือป้ายประท้วงมีข้อความว่า

⁴⁴Li Dazhao 李大钊 《李大钊全集》，北京：人民出版社 2006 年版，第 117-118 页。

⁴⁵Li Dazhao 李大钊 《李大钊全集》，北京：人民出版社 1979 年版，第 177 页。

“ยกเลิก 21 ข้อตกลง” “ยอมตายเพื่อชาติ” “เอาอธิปไตยคืนมา ลงโทษพวกทรยศ” “ยกเลิกการลงนามสนธิสัญญา” “ไม่ใช่สินค้าญี่ปุ่น” เป็นต้น ป้ายประท้วงถูกชูไสวไปทั่วกรุงปักกิ่ง กลุ่มผู้เดินขบวนยังเรียกร้องให้ลงโทษเฉาหู่หลิน (曹汝霖) ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในขณะนั้น ลู่จงซิง (陆宗兴) ผู้แทนจีนที่ลงนามในข้อตกลง 21 ข้อกับญี่ปุ่น และจางจงเสียง (章宗祥) เอกอัครราชทูตจีนประจำญี่ปุ่นผู้ลงนามในสัญญากู้เงินกับญี่ปุ่น เมื่อขบวนประท้วงของนักศึกษาเดินผ่านหน้าบ้านพักของเฉาหู่หลิน ด้วยความโกรธแค้น จึงได้จุดไฟเผาเสียหาย รัฐบาลขุนศึกจึงได้ส่งตำรวจเข้าสลายการชุมนุม พร้อมทั้งจับนักศึกษาไปจำนวน 32 คน วันต่อมานักเรียนทั่วกรุงปักกิ่งก็หยุดเรียนประท้วง การประท้วงได้ขยายตัวไปทั่วประเทศ รัฐบาลขุนศึกได้ส่งตำรวจเข้าปราบปรามจับกุม เฉพาะที่กรุงปักกิ่งมีนักศึกษาถูกจับกุมไปกว่า 1,000 คน จนทำให้สถานการณ์ลุกลามบานปลาย คนงานในโรงงานปั่นด้ายของญี่ปุ่นที่เซี่ยงไฮ้ประมาณ 6,000 คน ได้ทำการนัดหยุดงาน เพื่อประท้วงรัฐบาลญี่ปุ่น ตามมาด้วยคนงานเหมืองแร่และอุตสาหกรรมสินแร่ต่าง ๆ ที่เซี่ยงไฮ้ ยังมีคนงานขนถ่ายสินค้า เจ้าหน้าที่รัฐอีก 6-7 หมื่นคนนัดหยุดงาน การประท้วงครั้งนี้ยังลามไปถึงร้านค้าปลีกตามถนนและตลาดทั่วเซี่ยงไฮ้ ต่างก็หยุดขายสินค้า ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการประท้วง จากที่ผ่านมามีแต่การชูป้ายประท้วงของนักศึกษาเท่านั้น แต่ในครั้งนี้นักการประท้วงได้แผ่ขยายไปถึงประชาชนทุกหมู่เหล่า ต่างร่วมใจกันลุกขึ้นคัดค้านการลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ โดยการกีดกันจากประชาชาติ รัฐบาลขุนศึกต้องยอมปล่อยนักศึกษาที่ถูกจับกุมไปในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1919 พร้อมทั้งกล่าวขอโทษเป็นทางการ ในขณะเดียวกันรัฐบาลขุนศึกที่ปักกิ่งก็ได้มีคำสั่งปลดเฉาหู่หลิน ลู่จงซิง และจางจงเสียง ออกจากตำแหน่ง แม้ว่าจะได้ปลดบุคคลทั้งสามดังกล่าวแล้ว แต่การชุมนุมประท้วงของนักศึกษาและประชาชนยังหาได้ยุติลงไม่ กรรมกรยังนัดหยุดงาน นักเรียนและนักศึกษายังหยุดเรียน และพ่อค้ายังหยุดขายสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ. 1919 รัฐบาลขุนศึกที่ปักกิ่งได้ส่งโทรเลขให้ผู้แทนจีนที่เข้าร่วมประชุมที่พระราชวังแวร์ซายส์ลงนามในสนธิสัญญา การเคลื่อนไหวของผู้ประท้วงยิ่งปะทุรุนแรงยิ่งขึ้นด้วยความโกรธแค้น วันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ. 1919 ตัวแทนประชาชนจากซานตงได้เดินทางมาปักกิ่ง เพื่อยื่นหนังสือคัดค้านการลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ ในวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1919 ซึ่งเป็นวันลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ กรรมกรจีนและชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงปารีสร่วมกับนักศึกษาจีน ได้ร่วมกันเดินขบวนประท้วงและเข้าปิดล้อมที่พักของผู้แทนจีน ภายใต้การกีดกันอย่างรุนแรงทำให้ผู้แทนจีนจำต้องปฏิเสธการลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ ชาวดังกล่าวได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ถือเป็นชัยชนะครั้งแรกของการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม

ในช่วงเวลาที่มีการเคลื่อนไหวประท้วงญี่ปุ่นในจีนดังกล่าวข้างต้น นักศึกษาจีนที่ญี่ปุ่นก็ได้รวมตัวกันประท้วงญี่ปุ่นในกรณีดังกล่าวอย่างรุนแรงเช่นกัน เมื่อวันที่ 11 เมษายน ค.ศ. 1919 รัฐบาลขุนศึกที่ปักกิ่งได้เรียกตัวทูตจีนประจำญี่ปุ่น คือ จางจงเสียงเดินทางกลับจีน นักศึกษาจีนกว่า

300 คน ได้รวมตัวกันที่สถานี ชุมชุมประท้วง โดยชูป้ายข้อความว่า “คนขายชาติ” ยกทางรถไฟและ
แร่ธาตุให้ต่างชาติ” “ทำลายชาติ” พร้อมทั้งขว้างปาธงสีขาวย้ำไร้อำนาจ⁴⁶

ต่อมาต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1919 นักศึกษาจีนร่วมกันกำหนดจัดงานรำลึก “วันอภัยศ
แห่งชาติ” ในวันที่ 7 พฤษภาคม แต่ถูกตำรวจญี่ปุ่นขัดขวาง จึงตั้งใจย้ายมาจัดงานที่สถานทูตจีน
แต่เจ้าหน้าที่สถานทูตจีนไม่ยินยอมให้เข้าไปจัดงานในสถานทูตจีน ในคืนวันที่ 6 พฤษภาคม ภายใน
สถานทูตเต็มไปด้วยทหารและตำรวจญี่ปุ่น เข้าวันที่ 7 พฤษภาคม จนถึงช่วงบ่าย นักศึกษาที่มาพร้อม
ชุมนุมก็มีมากยิ่งขึ้นรวมได้กว่า 1,000 คน ทางสถานทูตยืนยันไม่ยินยอมให้นักศึกษาเข้าไปจัดงาน
นักศึกษาจึงพากันเดินขบวนประท้วงไปตามสถานทูตต่างชาติในกรุงโตเกียว พร้อมชูป้ายข้อความว่า
“โค่นล้มลัทธิการทหาร” “รักษาสันติภาพถาวร” “เอาชิงเต่าคืนมา” รำลึก 7.5 วันอภัยศแห่งชาติ”
เมื่อขบวนหน้าของนักศึกษาเดินมาถึงหน้าสถานทูตเยอรมันก็ถูกตำรวจญี่ปุ่นใช้ดาบซามูไรไล่ฟัน
นักศึกษา แขนขาดคอขาดกระเด็น เป็นภาพที่น่าสยดสยองแทบทนดูไม่ได้ แล้วเข้าล้อมจับกุมนักศึกษา
เป็นจำนวนมาก⁴⁷

หลังจากนั้นการต่อสู้ของนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นก็เข้มข้นยิ่งขึ้น ได้โทรเลขให้รัฐบาลขุนศึกที่
ปักกิ่งสั่งให้ทูตจีนประจำญี่ปุ่นนำนักศึกษาจีนกลับประเทศ ในคืนวันที่ 21 พฤษภาคม นักศึกษาจีนใน
โตเกียวจำนวน 150 คน ได้ประชุมลับ ตกลงกันส่งตัวแทนเดินทางกลับจีนเพื่อนำเรื่องราวพร้อม
หลักฐานการถูกทรมานและตำรวจญี่ปุ่นปราบปรามไปเปิดเผยที่จีน

การประท้วงของนักศึกษาจีนกรณีการยกเลิกสิทธิประโยชน์ของเยอรมันในแคว้นชานตง
ให้แก่ญี่ปุ่นซึ่งเริ่มขึ้นในเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 รวมถึงการเคลื่อนไหวทั้งหมดของนักศึกษา
ปัญญาชน และประชาชน นับแต่ปี ค.ศ. 1917-1921 ถูกเรียกรวมกันว่า “การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม”
และต่อมามีผู้เรียกชื่อว่า “การเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่”⁴⁸

ในช่วงที่จีนมีการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ที่ญี่ปุ่นก็มีการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยอย่าง
ขนานใหญ่ในยุคไทโซ ผู้นำคนสำคัญ คือซะกุโซ โยะชิโนะ (Sakuzo Yoshino) ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของ
หลี่ต้าเจาสมาชิกที่ศึกษาอยู่วิทยาลัยเทียนจิน ในช่วงเวลาดังกล่าว การเคลื่อนไหวและแลกเปลี่ยนแนวคิด
ระหว่างจีนและญี่ปุ่นต่างส่งผลสะท้อนต่อกัน ซะกุโซ โยะชิโนะถือได้ว่าเป็นชาวญี่ปุ่นที่ให้

⁴⁶ 《每周评论》第 19 号, 1919 年 4 月 27 日。

⁴⁷ 《申报》1919 年 5 月 15 日。

⁴⁸ จอห์น เค. แพร์แบงก์, เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์, แอลเบิร์ต เอ็ม. แครก, *เอเชียตะวันออก
ยุคใหม่: จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ได้หวน*, แปลจาก East Asia The Modern Transformation, โดย
เพ็ชรี สุมิตร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
2550), น. 759.

การสนับสนุนการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ที่โดดเด่น ขอกกล่าวถึงประวัติของเขาที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ดังนี้

ชะกุโตะ โยะมิโนะ (ค.ศ. 1878-1933) สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยโตเกียวในปี ค.ศ. 1904 ในปี ค.ศ. 1907-1909 ได้รับเชิญให้ไปสอนที่วิทยาลัยเทียนจิน ได้ศึกษาวัฒนธรรมจีนและสังคมจีนอย่างกว้างขวาง ค.ศ. 1910-1913 เดินทางไปศึกษาต่อที่ยุโรปและสหรัฐอเมริกา เป็นผู้มีความทะเยอทะยานและสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย คัดค้านลัทธิการทหาร ปกป้องและสนับสนุนระบบการเลือกตั้ง เป็นบุคคลสำคัญในการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยยุคไทโซ (大正民主运动) ของญี่ปุ่น

ในปี ค.ศ. 1919 ในขณะที่จีนกำลังมีการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคมต่อต้านญี่ปุ่นที่จะยึดครองจีน หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นที่สนับสนุนลัทธิการทหารของรัฐบาลญี่ปุ่น ได้เขียนโจมตีดูหมิ่นเหยียดหยามชาวจีนที่คัดค้านการรุกรานของญี่ปุ่น แต่ชะกุโตะ โยะมิโนะและกลุ่มเพื่อนที่รักความเป็นธรรมได้ประกาศปกป้องและสนับสนุนการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคมที่ชอบธรรมของจีน ชาวการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม มาถึงญี่ปุ่น เขารับเขียนจดหมายให้การสนับสนุนถึงหลี่ต้าเจา โดยกล่าวว่า “ญี่ปุ่นผู้รุกรานถึงกาลล่มสลาย ในอนาคตชาวญี่ปุ่นที่มีมนุษยธรรมและใฝ่สันติ จะจับมือกับคนหนุ่มสาวจีนและเดินร่วมทางกันไป”

ในช่วงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ชะกุโตะ โยะมิโนะได้เขียนบทความแสดงความคิดเห็นทางการเมืองสนับสนุนการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม หลายครั้ง เช่น ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1919 แสดงความเห็นในนิตยสารชูโอโครอน (Chuokoron) ว่า “อย่าใช้คำหยาบคายหมิ่นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาจีน” พร้อมทั้งตอบโต้หนังสือพิมพ์บางฉบับที่โจมตีนักศึกษาจีนอย่างไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ยังได้นำการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคมไปรวมกับการเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่ โดยกล่าวว่า “นี่คือการเริ่มต้นของประชาชนจีนทั่วประเทศที่ก้าวเดินสู่ความศิวิไลซ์” พร้อมทั้งได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กลุ่มชายชาติของจีนที่กลุ่มนิยามลัทธิการทหารญี่ปุ่นให้การสนับสนุนคือศัตรูของทั้งประชาชนจีนและญี่ปุ่น ประชาชนทั้งสองประเทศจะต้องร่วมกันต่อต้านอย่างเต็มที่จึงจะได้มาซึ่งความสมานฉันท์และความเป็นมิตรต่อกัน

นอกจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับหลี่ต้าเจาแล้ว เขายังสนับสนุนให้นักศึกษาทั้งสองประเทศร่วมกันเสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้มีการเชิญอาจารย์ชาวญี่ปุ่นมาแสดงปาฐกถาที่มหาวิทยาลัยปักกิ่ง ให้มีการแลกเปลี่ยนนักศึกษาจีนกับญี่ปุ่น แต่ถูกรัฐบาลญี่ปุ่นขัดขวางจนไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ แต่อย่างไรก็ตามทั้ง หลี่ต้าเจาและชะกุโตะ โยะมิโนะก็ไม่ละความพยายาม ในที่สุดในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1920 คณาจารย์มหาวิทยาลัยปักกิ่งนำโดยศาสตราจารย์เกาอี้หวน (高一函) และนักศึกษาหวังรื่อชุย (黄日葵) ได้เดินทางไปญี่ปุ่นพบปะเสวนากับอาจารย์และนักศึกษาญี่ปุ่น รวมทั้งนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักข่าว และนักสังคมนิยม ได้แลกเปลี่ยนความ

คิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง การเดินทางของคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยปักกิ่งส่งผลสะท้อนต่อการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม เป็นอย่างสูง แสดงให้เห็นว่ายังมีชาวจีนและชาวญี่ปุ่นที่ต่อต้านรัฐบาลญี่ปุ่นที่นิยมลัทธิการทหาร และให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน หลังจากคณะอาจารย์และนักศึกษาเดินทางกลับจีนแล้ว ชะกุโส โยะฉิโนะได้เขียนบทความลงในนิตยสารชูโอโคโรน โดยให้คุณค่าเป็นอย่างสูงในการพบปะแลกเปลี่ยนคณะอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยปักกิ่งว่า “ปัจจุบันในด้านจิตใจ จีนกับญี่ปุ่นมีความห่างเหินกันมาก การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาคนหนุ่มสาวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในอันที่จะทำให้ประชาชนทั้งสองประเทศมีไมตรีจิตและมิตรภาพที่แท้จริงต่อกัน”

ประธานเหมาเจ๋อตงเคยชี้ให้เห็นว่า “การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ด้านหนึ่งได้สร้างแนวรบที่เกรียงไกรในการต่อต้านจักรวรรดินิยม ในขณะที่เดียวกันก็ได้สร้างแนวรบในการคัดค้านความคิดและวรรณกรรมหรือวัฒนธรรมแบบเก่า และได้ปูทางให้แก่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา เริ่มต้นก่อตัวโดยการนำของชนชั้นกรรมาชีพ ได้รับการยอมรับและขยายตัวจนกลายเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรมของลัทธิสังคมนิยมและบางส่วนของลัทธิประชาธิปไตย”⁴⁹

เสาหลักหรือแกนนำสำคัญในการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาหรือสำเร็จการศึกษาจากญี่ปุ่น ที่สำคัญได้แก่ เฉินตูฉิว หลี่ต้าเจา หลู่ชวิน โจวเอินไหล และกั๋วมั่วรั่ว เป็นต้น ที่นำการเคลื่อนไหวนักศึกษาและประชาชนอยู่ภายในประเทศจีน ในขณะเดียวกันก็ได้ร่วมมือประสานการเคลื่อนไหวกับนักศึกษาจีนในต่างประเทศ ในบรรดานักศึกษาจีนในต่างประเทศ นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวมากกว่านักศึกษาจีนในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ย่อมเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นอิทธิพลหรือบทบาทของญี่ปุ่นต่อจีนในช่วงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ซึ่งก็คืออิทธิพลทางความคิดสมัยใหม่หรือตะวันตกที่นักศึกษาจีนที่ศึกษาจากญี่ปุ่นรับมานั่นเอง

⁴⁹Mao Zedong 毛泽东《整风文献》，北京：解放出版社 1946 年版，第 546 页。อ้างอิง Cui Xinming 崔新明《留日学生在五四运动中的作用探析》，江汉大学学报(人文科学版)2004 年第 2 期, Journal of Jiangnan University (Humanities and Social Sciences), Editorial E-mail, 2004 (02), 第 76 页。

บทที่ 4

อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในประวัติศาสตร์

บทนี้จะกล่าวถึงอิทธิพลทางความคิดของญี่ปุ่นที่มีต่อจีน ผ่านนักศึกษาจีนที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น โดยเฉพาะแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตก ทั้งแนว “เสรีนิยม” และ “สังคมนิยม” ซึ่งญี่ปุ่นได้รับมาจากตะวันตกตั้งแต่ยุคการปฏิรูปเมจิ นอกจากนี้ยังจะกล่าวถึงการเลียนแบบระบบการศึกษาสมัยใหม่ หลักสูตร ตำราเรียน จากญี่ปุ่น และครูญี่ปุ่น รวมทั้งคำศัพท์ญี่ปุ่นที่ใช้อักษรจีน เพื่อรองรับวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก และการแปลวิทยาการสมัยใหม่ผ่านภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีนจำนวนมาก ตลอดจนบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดหรือแรงบันดาลใจจากญี่ปุ่น ทั้งที่เคยไปศึกษาหรือพักอาศัยอยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของจีนในประวัติศาสตร์สมัยใหม่

4.1 ด้านแนวคิดปรัชญาการเมือง

สังคมนิยมญี่ปุ่นภายหลังการปฏิรูปเมจิเป็นสังคมที่เปิดกว้าง ที่เปิดรับแนวคิดปรัชญาการเมืองหลากหลายจากยุโรปและสหรัฐอเมริกา ทั้งแนวคิด “เสรีนิยม” และ “สังคมนิยม” ซึ่งเป็นสิ่งใหม่สำหรับนักศึกษาจีนที่มาจากสังคมที่ค่อนข้างปิด

4.1.1 แนวคิดปรัชญาการเมือง “เสรีนิยม”

เป้าหมายของนักศึกษาจีนส่วนใหญ่ที่ไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่นก็คือ หวังว่าญี่ปุ่นจะเป็นตัวกลางในการสื่อเชื่อมกับวิทยาการตะวันตก ซึ่งจะช่วยให้จีนเข้มแข็งได้ ดังนั้นจึงมีความสนใจต่อแนวคิดใหม่ ๆ ที่เผยแพร่ในญี่ปุ่น แนวคิดปรัชญาการเมืองแนวเสรีนิยมที่หลากหลายเหล่านั้นมีแนวคิดที่สำคัญอยู่ 2 ทฤษฎีที่มีผลกระทบต่อนักศึกษาจีนที่ญี่ปุ่นในยุคนั้นเป็นอย่างมาก ได้แก่ 1. ทฤษฎีว่าด้วยการวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน และ 2. ทฤษฎีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน

4.1.1.1 ทฤษฎีว่าด้วยการวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน

ในปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 หนังสือที่มีแนวคิดจากทฤษฎีว่าด้วยการวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน ที่แปลจากหนังสือญี่ปุ่นมีเป็นจำนวนมาก ผู้ที่เขียนเกี่ยวกับแนวความคิดนี้มากที่สุดคือ ศาสตราจารย์คะโตะ ฮิโรยุกิ (Kato Hiroyuki) ได้แก่ เรื่อง ทฤษฎีว่าด้วยการวิวัฒนาการทางการเมือง (政治进化论) ทฤษฎีว่าด้วยการแข่งขันทางอำนาจ (权力竞争) และทฤษฎีว่าด้วยสิทธิอำนาจ (强权论) ซึ่งส่งผลกระทบต่อหรือมีอิทธิพลทางความคิดต่อนักศึกษาจีนเป็นอย่างมาก และยังมีหนังสือแนวคิดนี้อีกมากมาย

4.1.1.2 ทฤษฎีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน

งานเขียนที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ก็คือ เรื่อง “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ของ ฌ็อง-ฌักส์ รูสโซ (Jean-Jacque Rousseau) แปลโดย นะคะอะเอะ โชมิน (Nakae Chomin) ซึ่งแปลได้อย่างยอดเยี่ยม จนได้รับสมญานามว่า “รูสโซแห่งทะเลตะวันออก” (东洋的卢梭) สิ่งที่นักศึกษาจีนต้องการมากที่สุดก็คือต้องการใช้แนวคิดของทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (人民主权) มาต่อต้านแนวคิด “อำนาจกษัตริย์” (君权) เนื่องจากแนวคิดของรูสโซมีจิตวิญญาณของการปฏิวัติ นักศึกษาจีนจึงได้แปล “สัญญาประชาคม” เป็นภาษาจีน ลงในนิตยสารที่พิมพ์เผยแพร่ในญี่ปุ่น นับแต่นั้นมาแนวคิดของรูสโซก็กลายเป็นกระบอกเสียงโหมกระพือการปฏิวัติในจีน จนทำให้ทูตจีนประจำญี่ปุ่นถึงกับตกตลิ่งตื่นกลัว สภาพการณ์เช่นนี้ขยายวงกว้างออกไป การเคลื่อนไหวขับไล่ราชวงศ์ชิง ปฏิวัติโค่นล้มระบอบศักดินา กลายเป็นคำขวัญของเหล่านักศึกษาจีนในยุคนั้น หากใครไม่กล่าวถึงการปฏิวัติต้องถือว่าเป็นเรื่องน่าอับอาย¹

จะเห็นได้ว่า นักคิดนักเขียนชาวญี่ปุ่นเป็นดั่งตัวแทนองค์ความรู้จากตะวันตก นะคะอะเอะ โชมิน ผู้แปล “สัญญาประชาคม” ของรูสโซ กลายเป็นพลังผลักดันให้เกิดการปฏิวัติในจีน นักวิจารณ์ชาวญี่ปุ่นชื่อ ฮะซะมะ นะโอะกิ (Hazama Naoki) ได้ให้ความเห็นต่อแนวคิดของรูสโซที่มีต่อการโค่นล้มระบอบศักดินาจีนว่า “หากจะกล่าวถึงแนวคิดของรูสโซส่งผลสะท้อนที่ยิ่งใหญ่ต่อการปฏิวัติซินไฮ่ (辛亥革命) มากเกินจินตนาการของผู้คน ก็คงไม่เป็นการกล่าวเกินจริง”² “คำวิจารณ์ของเขาถูกต้อง แนวคิดอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนของรูสโซ ไม่เพียงแต่ก่อเกิดผลสะท้อนต่อการปฏิวัติจีนในปี ค.ศ. 1911 เท่านั้น ยังส่งผลสะท้อนถึงปัญญาชนจีนในการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม และภายหลังจากนั้น”³

เหลียงฉีเซาและกลุ่มนักศึกษาที่มีความกระตือรือร้นที่จะหาทางออกให้แก่บ้านเมือง ร่วมกันจัดตั้งสมาคมวิทยาการตะวันตกโดยศึกษาผ่านภาษาญี่ปุ่น ดังนั้นจึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลทางความคิดของญี่ปุ่น และการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของมวลชนญี่ปุ่นในยุคปฏิรูป

¹Zheng Kuangmin 郑匡民 《西学的中介：清末民初的中日文化交流》，成都：四川人民出版社，2008 年版，第 336 页。

²Shimada Kenji 岛田虔次 《中国での兆民受容》，第 3 页，《中江兆民全集》第 1 卷，月报 2，岩波书店 1983 年版。

³参阅 Gu Xin 顾昕 《德先生是谁五四民主思潮与中国知识分子的激进化》载《儒家与自由主义》，生活·读书·新知三联书店 2001 年版，อ้างอิง Zheng Kuangmin 郑匡民 《西学的中介：清末民初的中日文化交流》，成都：四川人民出版社 2008 年版，第 338 页。

เมจิ ยิ่งทำให้เหลียงฉีเขาคิดว่านี่คือยารักษาที่จะเยียวยาประเทศชาติได้ จึงทำให้เขามุ่งมั่นที่จะเผยแพร่แนวคิดนี้สุดชีวิต และปัญญาชนจีนจำนวนมากในยุคนั้น ก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกับเหลียงฉีเขา ไม่ว่าจะเป็กลุ่มที่มีแนวคิดปฏิรูป ได้แก่ กลุ่มของเหลียงฉีเขา หรือกลุ่มที่มีแนวคิดปฏิวัติ ได้แก่ กลุ่มของซุนยัตเซ็น ก็มีแนวคิดเช่นเดียวกัน แนวคิดลัทธิเสรีนิยมแบบญี่ปุ่นได้เผยแพร่เข้าสู่จีนอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ส่งผลสะท้อนต่อจีนสมัยใหม่อย่างลึกซึ้ง

4.1.2 แนวคิดปรัชญาการเมือง “สังคมนิยม”

ญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกในเอเชียตะวันออกที่ได้รับแนวคิดสังคมนิยม โดยนักศึกษาญี่ปุ่นที่เดินทางไปศึกษาขงยุโรปและสหรัฐอเมริกาในยุคปฏิรูปเมจิ และเมื่อเดินทางกลับญี่ปุ่น ก็ได้นำแนวคิดดังกล่าวกลับมาเผยแพร่ในญี่ปุ่น ต่อมาเมื่อนักศึกษาจีนได้เดินทางเข้ามาศึกษาในญี่ปุ่นภายหลังจากที่จีนพ่ายแพ้ในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 นักศึกษาจีนก็ได้รับแนวคิดสังคมนิยมผ่านงานเขียนและงานแปลของนักคิดนักเขียนชาวญี่ปุ่น นักคิดนักเขียนแนวสังคมนิยมที่มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อนักศึกษาจีนเป็นอย่างสูงก็คือ ฉูซุอิ โคโตะกุ (Shusui Kotoku) ซึ่งเคยกล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า “ญี่ปุ่นเปรียบได้กับแสงเทียนของการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพจีน และญี่ปุ่นเป็นฐานที่มั่นของพรรคปฏิวัติจีน”⁴ งานเขียนของเขาจำนวนมากและหนังสือแนวสังคมนิยมของเขาได้เป็นแรงบันดาลใจให้แก่บรรดานักศึกษาจีนหัวก้าวหน้าจำนวนมาก

ฉูซุอิ โคโตะกุ นอกจากจะมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับบรรดาคณนุ่่มสาวนักศึกษาจีนแล้ว เขายังมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับซุนยัตเซ็น เขายังได้พยากรณ์ไว้ว่า จีนจะกลายเป็นป็นรัสเซียแห่งที่สองในประวัติศาสตร์การปฏิวัติในอนาคตอันใกล้⁵ ซึ่งก็เป็นจริงตามคำทำนายของเขา

งานเขียนสำคัญของเขาที่มีอิทธิพลต่อความคิดของนักศึกษาจีน ได้แก่ หนังสือเรื่อง Spirit of Socialist (社会主义神髓) และเรื่อง Twentieth Century Monster, the Imperialism (二十世纪之怪物: 帝国主义)

หนังสือเรื่อง Spirit of Socialist (社会主义神髓) พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 1903 มีการพิมพ์ซ้ำถึง 7 ครั้ง นับเป็นหนังสือแนวคิดสังคมนิยมที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในหมู่นักศึกษาจีน เหลียงชู่หมิง (梁漱溟) นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นได้กล่าวถึง

⁴Meng Oi 孟琪, Liu Jiixin 刘家鑫 <On Shusui Kotoku's Socialist Ideology>, 语文学刊(外语教育教学)2013 年第 2 期, Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2013 (02), 第 95 页。

⁵Meng Oi 孟琪, Liu Jiixin 刘家鑫 <On Shusui Kotoku's Socialist Ideology>, 语文学刊(外语教育教学)2013 年第 2 期, Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2013 (02), 第 95 页。

หนังสือเล่มนี้ว่า “ได้รับผลกระทบทางความรู้สึกจากหนังสือเล่มนี้ ที่ต่อต้านระบอบทรัพย์สินส่วนบุคคล จึงมีความกระตือรือร้นต่อลัทธิสังคมนิยม”⁶

ในปี ค.ศ. 1904 ฌูซื่อ โคโตะกุ ร่วมกับ ชะกะอิริ ฮิโกะ (Sakairi Hiko) แปล “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์” (The Manifesto of the Communist Party) เป็นฉบับแรกในภาษาญี่ปุ่น คำว่า “Communist Party” หรือ “พรรคคอมมิวนิสต์” นั้น ฌูซื่อ โคโตะกุ และชะกะอิริ ฮิโกะ แปลเป็นภาษาญี่ปุ่น โดยใช้อักษรจีนว่า “共产党” อ่านว่า กัง-ฉาน-ตั้ง ต่อมานักศึกษาจีนในญี่ปุ่นซึ่งเป็นสมาชิกสมาคมลงเหมิงฮุยของพรรคกัวหมินตั้ง ชื่อ จูจื่อซิ่น (朱执信) ได้แปล “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์” จากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีนตีพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารจีน โดยใช้นามปากกาว่า เจอเชิน (蜚伸) เขาก็ได้นำคำว่า “共产党” มาใช้ในการแปลคำว่า “พรรคคอมมิวนิสต์” ในภาษาจีน คำว่า “共产党” ก็ได้ปรากฏขึ้นในภาษาจีนนับแต่บัดนั้น ประธานเหมาเจ๋อตงเคยกล่าวไว้ว่า “จูจื่อซิ่นเป็นสมาชิกพรรคกัวหมินตั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ที่กล่าวถึงแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ก่อนใครอื่น น่าจะเป็นพรรคกัวหมินตั้งนั่นเอง”⁷

ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนยุคแรกและผู้ตีพิมพ์แนวคิดสังคมนิยมในจีนล้วนแต่เคยไปศึกษาที่ญี่ปุ่น ได้แก่ หลี่ต้าเจา เฉินตูซิว และโจวเอินไหล เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลทางความคิดแนวสังคมนิยมจากฌูซื่อ โคโตะกุ ทั้งสิ้น

⁶Liang Shuming 梁漱溟《梁漱溟全集》，济南：山东人民出版社，1985 年版。อ้างอิงจาก Li Zhi 李智《幸德秋水的社会主义思想在中国传播的影响》2009 年第 4 期，湘潮(下半月)(理论)，Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2009 (04), 第 104 页。และ http://rufodao.qq.com/a/20161018/026362_all.htm เข้าถึงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2560.

⁷Mao Zedong 毛泽东《毛泽东选集》第 4 卷，北京：人民出版社，1991 年版。อ้างอิงจาก Li Zhi 李智《幸德秋水的社会主义思想在中国传播的影响》2009 年第 4 期，湘潮(下半月)(理论)，Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2009 (04), 第 105 页。

4.2 ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม

4.2.1 ด้านการศึกษา

นับแต่หลังสงครามฝิ่นเป็นต้นมา ขุนนางจีนที่หัวก้าวหน้าก็เริ่มมองและให้ความสนใจในวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก ก่อให้เกิด “การเคลื่อนไหวให้ตนเองเข้มแข็ง” (自强运动) ในเวลาต่อมา โดยส่งนักศึกษาไปศึกษาต่างประเทศด้านเทคนิคต่าง ๆ เช่น การต่อเรือ ไปรษณีย์ โทรเลข และการทหาร เป็นต้น แต่การศึกษาทั้งระบบยังเป็นแบบเก่าคือแบบสำนักครู กระทั่งหลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 คนชั้นปกครองและปัญญาชนจีนจึงได้หันมามองและศึกษาญี่ปุ่นอย่างจริงจัง พบว่า ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอย่างขนานใหญ่ ซึ่งแต่เดิมได้จัดการศึกษาเลียนแบบจีนตามแบบสำนักครู นับแต่เริ่มการปฏิรูปเมจิ ญี่ปุ่นก็หันไปหาแนวทางการศึกษาแบบตะวันตกและเดินตามระบบการศึกษาตะวันตกอย่างรวดเร็ว มีการจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการ และเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในขณะนั้นราชสำนักจึงได้ถือเอาญี่ปุ่นเป็นครู จึงได้มีการจัดส่งนักศึกษาไปศึกษาที่ญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งได้ขอให้ญี่ปุ่นจัดอบรมหลักสูตรเร่งรัดให้นักศึกษาหญิงเพื่อกลับมาเป็นครูโดยเร็ว

ประการสำคัญราชสำนักราชวงศ์ชิงได้สร้างระบบการศึกษาแบบใหม่ โดยนำระบบการศึกษาทั้งระบบของญี่ปุ่นมาเป็นแม่แบบ แบ่งการศึกษาเป็นแผนกทั่วไป วิทยาลัยครู และวิทยาลัยวิชาการ เป็นต้น เวลาที่ใช้ศึกษาและวิชาที่ศึกษาก็เหมือนกัน วิชาที่ศึกษาแตกต่างกันก็มี เฉพาะวิชาภาษาจีนและวิชาดนตรีเท่านั้น⁸

หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนถึงการปฏิวัติซินไฮ่ เป็นช่วงเวลาแห่งการตื่นน้ำผึ้งพระจันทร์ของจีนกับญี่ปุ่น ในช่วงขณะนั้นปัญญาชนจีนมีความต้องการศึกษาเรียนรู้หาหนทางกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นภัยพิบัติ จึงได้เอาญี่ปุ่นซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเองจนทัดเทียมชาติตะวันตกเป็นแม่แบบในการศึกษาเรียนรู้ ส่วนญี่ปุ่นเองก็ให้การสนับสนุนอย่างยิ่ง โดยต้อนรับผู้แทนการศึกษาของจีนที่มาศึกษาดูงานและรับนักศึกษาจีนเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่าการศึกษาของจีนปลายราชวงศ์ชิงที่สามารถก้าวไปสู่ความสมัยใหม่ได้อย่างเด่นชัดเป็นผลมาจากการที่จีนรับแบบอย่างระบบศึกษาจากญี่ปุ่นนั่นเอง

ส่วนในเรื่องตำราเรียนนั้น “สำนักรวบรวมหนังสือแปล” ของจีน เป็นสำนักพิมพ์ที่นำแบบเรียนในญี่ปุ่นมาทำการแปลเป็นภาษาจีนก่อนสำนักพิมพ์อื่น ๆ เมื่อถึง ค.ศ. 1902 เพื่อให้ทัน

⁸Chen Shuzhi 陈书智, Zhao Chengyan 赵胜岩, Xie Yinbo 谢寅波 《近代中日教育交流的回顾与反思》，中国冶金教育 2007 年第 2 期, China Metallurgical Education, Editorial E-mail, 2007 (02), 第 66 页。

กับความต้องการของสถานศึกษาระดับต่าง ๆ สำนักพิมพ์จึงรับแปลหนังสือที่ใช้สำหรับสอนในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยทั่วไป พร้อมแยกแปลแบบเรียนสำหรับระดับมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังได้ขยายสาขาของสำนักพิมพ์ไปยังที่ต่าง ๆ เช่น เซียงไฮ้ 4 แห่ง หูโจว (湖州) ชันโถว (山头) หนานจิง (南京) อานชิง (安庆) เป่าติ้ง (保定) เจิ่นเจียง (镇江) หนิงปัว (宁波) และยังมีร้านขายหนังสืออีก 27 แห่ง แบบเรียนที่ขายมี คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี สัตวศาสตร์ พฤกษศาสตร์ แร่ธาตุ กายภาพ ประวัติศาสตร์ (จีน ญี่ปุ่น และตะวันตก) ภูมิศาสตร์ และวรรณคดี กีฬา กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ วาดเขียน จริยธรรม และอื่น ๆ อีกหลายสาขา ความมั่วร้าย (郭沫若) เคยรำลึกถึงอดีตสมัยเด็กที่เรียนหนังสือที่บ้านเกิดในมณฑลเสฉวน (四川) ว่า วิชาเรขาคณิตเขียนและเรียบเรียงโดย คิกุชิ ยูริโกะ (Kikuchi Yuriko)

หลังจากได้ก่อตั้งสถานศึกษาระดับต่าง ๆ แล้ว ราชสำนักราชวงศ์ชิงได้จ้างครูชาวญี่ปุ่นซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า “ครูญี่ปุ่น” (日本教师) เข้ามาสอนนักเรียนนักศึกษาในจีน พวกเขาเหล่านั้นมาสอนประจำในโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วประเทศ และได้รับค่าตอบแทนค่อนข้างสูง วิชาที่สอนมีภาษาญี่ปุ่น กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ (ฟิสิกส์ เคมี ชีวะ คณิตศาสตร์) กลุ่มวิชาช่าง (อุตสาหกรรม กลสิกรรม วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ) ปรัชญา ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ และอื่น ๆ ที่ลอกเลียนแบบจากตะวันตก ในญี่ปุ่นมีสอนสาขาวิชาอะไร ก็เชิญครูสาขาวิชานั้นจากญี่ปุ่นมาสอนในจีน จีนศึกษาทั้งหมดที่คิดว่าเป็นสิ่งทันสมัย ทุกวิชาที่สอนจะเป็นครูชาวญี่ปุ่นเสียส่วนใหญ่ กล่าวได้ว่าใน 22 มณฑลและเมือง มี 223 สถานศึกษา มีครูชาวญี่ปุ่นจำนวน 678 คน เป็นอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา 201 คน มัธยมศึกษา 224 คน ระดับประถมศึกษา 49 คน เป็นอาจารย์สอนวิชาการทหาร 103 คน อาจารย์พิเศษ 65 คน (โรงเรียนตำรวจ การแพทย์ และรถไฟ) อาจารย์โรงเรียนเอกชน 16 คน หลัง ค.ศ. 1909 อาจารย์ชาวญี่ปุ่นเริ่มมีจำนวนลดลง ยังคงเหลือ 311 คน มากกว่าอาจารย์ชาวต่างชาติชาติอื่น ๆ คิดเป็นมากกว่า 84%⁹

4.2.2 ด้านภาษาและงานแปล

ในศตวรรษที่ 5 ชาวญี่ปุ่นเริ่มใช้ภาษาจีน หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่า คันจิ ในการออกเสียงเพื่อแสดงความหมายในภาษาของตน และบันทึกตำนานพื้นบ้าน รวมทั้งบทเพลงท้องถิ่น เมื่อถึงศตวรรษที่ 8 มีการส่งคณะทูตพระภิกษุ และนักศึกษามายังจีนในสมัยราชวงศ์สุยและถัง เมื่อมาถึงนครฉางอานต่างก็พากันศึกษาเรียนรู้วิทยาการด้านต่าง ๆ อย่างบากบั่น หลังจากกลับไปยังญี่ปุ่นแล้ว ก็นำวิทยาการจากจีนไปปรับเปลี่ยนระบบการเมืองการปกครอง พัฒนาด้านเทคนิคเครื่องมือเครื่องใช้อักษรศาสตร์ ตลอดจนศิลปะต่าง ๆ ล้วนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ก่อนสงคราม

⁹Saneto Keishu 实腾惠秀 《中国人留学日本史》 Tan Ruqian 谭汝谦等译, 北京: 三联书店 1983 年版, 第 70-74 页整理。

จีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นค่อนข้างลึกซึ้ง โดยเฉพาะภาษาจีน มีผลสะท้อนต่อภาษาญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นได้ยืมคำโดดของภาษาจีน มาสร้างคำศัพท์ให้กับภาษาตนเองเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้จีนมีการติดต่อและแปลหนังสือที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจากตะวันตกก่อนญี่ปุ่น ดังนั้นภาษาจีนคือภาษาที่ปัญญาชนญี่ปุ่นใช้เป็นเครื่องมือเรียนรู้วิทยาการจากตะวันตก หนังสือเล่มแรกที่ปัญญาชนญี่ปุ่นเรียนรู้จากตะวันตก คือ เรขาคณิตต้นฉบับ (几何原本) แปลโดย เสี่ยวกวงฉี (徐光启) ต่อมาในช่วงหลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ภาษาญี่ปุ่นกลับมามีผลสะท้อนต่อภาษาจีน

นับตั้งแต่การปฏิรูปเมจิเป็นต้นมา ปัญญาชนญี่ปุ่นขณะแปลหนังสือของนักคิดตะวันตกในยุคสว่างทางปัญญา โดยส่วนใหญ่แล้วได้ยืมคำศัพท์จากภาษาจีนซึ่งมีอยู่ในภาษาญี่ปุ่นแล้ว มาใช้ในการแปล หากไม่มีคำในภาษาจีนกรณีเช่นนี้ นักแปลญี่ปุ่นจะคิดคำภาษาจีนมาสร้างคำโดด แล้วนำคำนั้นมาสร้าง “เสียงตามตัวอักษร” (字音语) แล้วแปลงเป็นคำญี่ปุ่น ดังเช่นนักวิชาการญี่ปุ่น เมื่อแปลคำภาษาอังกฤษ เช่นคำว่า Right (สิทธิ) เป็น 权利 และ Duty (หน้าที่) เป็น 义务 โดยยืมคำในภาษาจีนจากหนังสือ “万国公法” มาใช้ โดยแปลงเป็น 权利 และ 义务 ถ้าหากไม่มีคำที่จะนำมาใช้ได้ ก็ยืมคำภาษาจีนมาสร้างคำใหม่ เช่น Literature ยืมคำภาษาจีนที่มีสำนวนเดิมว่า “文章博学” ได้ปรับแก้เป็น “文学” Revolution ยืมสำนวนจีนจาก “革天命” มาเป็น 革命 (ปฏิวัติ) ซึ่งหมายถึงประชาชนมีความคิดที่จะล้มล้างการปกครองระบอบเก่า คำเหล่านี้เป็นภาษาญี่ปุ่นแต่รากเดิมมาจากภาษาจีน และในความหมายของคำได้เพิ่มความง่ายต่อความเข้าใจในคำโดด ไม่ว่าจะภาษาจีนหรือภาษาญี่ปุ่น ก็ง่ายต่อการรับรู้และเข้าใจได้ไม่ยากนัก ดังนั้นเมื่อนักศึกษาจีนเดินทางไปศึกษาวิทยาการตะวันตกที่ญี่ปุ่นและปัญญาชนจีนเริ่มแปลหนังสือจากภาษาญี่ปุ่น ได้มีการนำคำภาษาญี่ปุ่นเหล่านี้มาใช้ในภาษาจีนโดยตรงโดยไม่ต้องคิดคำใหม่ เพราะสามารถเข้าใจความหมายได้โดยง่าย แต่กว่าที่คำในภาษาญี่ปุ่นเหล่านี้จะได้รับการยอมรับก็ต้องอาศัยเวลาเช่นกัน ดังเช่น คำว่า “science” ซึ่งแปลว่า “วิทยาศาสตร์” จีนเคยแปลทับเสียงว่า “赛因斯” (ไซอินซือ) “Democracy” ซึ่งแปลว่า “ประชาธิปไตย” จีนออกเสียงว่า “德谟克拉西” (เตอหมั่วเคอลาซี) แต่เนื่องจากไม่อาจใช้สื่อความหมายได้อย่างแจ่มชัดดังเช่นคำที่ยืมจากภาษาญี่ปุ่น ในที่สุด คำว่า 科学 (วิทยาศาสตร์) และ 民主 (ประชาธิปไตย) ซึ่งเป็นคำในภาษาญี่ปุ่นก็ถูกนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน

อีกด้านหนึ่ง เนื่องจากภาษาจีนมีคำศัพท์ใหม่เพิ่มขึ้น ได้ผลักดันให้ภาษาจีนมีพัฒนาการ เพราะนับแต่โบราณมาภาษาจีนมีลักษณะพิเศษ คือ แต่ละคำหรือแต่ละตัวอักษรจะมีความหมายของแต่ละคำ หรือที่เรียกว่า คำโดด ดังเช่นภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ “หลุนอี่วี่” (论语) ของจื๊อกล่าวว่า “见义勇为, 无勇也” (พบสัจธรรมแล้วไม่ปฏิบัติ หามิความกล้าไม่) เป็นแบบอย่างของคำโดด เมื่อกาลเวลาผ่านไป เสียงซ้ำของคำโดดก็มีเพิ่มมากขึ้น แต่โดยพื้นฐานแล้วก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเสียงในภาษาจีนที่มีลักษณะพิเศษ รวมถึงในช่วงสงครามฝิ่น จนถึงสงครามจีน-ญี่ปุ่น

ครั้งที่ 1 การแปลหนังสือจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีนของนักศึกษาจีนจำนวนมากที่ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น ก็มีใช้กันไปอย่างมีขั้นตอน คำโดดที่มีอยู่ในภาษาจีนไม่เหมาะที่จะใช้ในการสื่อความหมายใน วิทยาการสมัยใหม่ จึงต้องยืมคำในภาษาญี่ปุ่นที่สร้างคำขึ้นมาใหม่ นำมาปรับใช้ให้เข้ากับความต้องการของยุคสมัย ดังเช่นคำว่า 经济 - เศรษฐกิจ, 生产力 - กำลังการผลิต, 哲学 - ปรัชญา, 文学 - วรรณคดี, 唯心 - จิตนิยม, 唯物-วัตถุนิยม, 现金 - เงินสด, 理想-อุดมคติ, 教授- ศาสตราจารย์, 斗争-ต่อสู้ เป็นต้น ล้วนเป็นคำที่ญี่ปุ่นสร้างขึ้นจากภาษาจีนทั้งสิ้น ปัจจุบันนักวิชาการ ด้านภาษาศาสตร์ของจีน ได้แก่ Wang Li 王力 《中国现代语法》、《中国语法理论》； Wang Lida 王立达 《现代汉语中从日本借来的词汇》； Gao Mingkai 高明凯、Liu zhengdan 刘正焱 《现代汉语外来词研究》； Sun Changxu 孙常叙 《汉语词汇》； 以及 [日] Saneto Keishu 实腾惠秀 《中国人留学日本史》，Tan Ruqian 谭汝谦等译 เป็นต้นได้รวบรวมคำศัพท์ที่เพิ่มขึ้นใหม่ที่ชาวญี่ปุ่นสร้างขึ้น ซึ่งจีนได้นำมาใช้ในภาษาจีนรวมแล้วมี ประมาณ 844 คำศัพท์¹⁰สามารถแยกออกเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

ด้าน	คำศัพท์	คำแปล
1. ปรัชญา	论	วิเคราะห์
	唯物论	วัตถุนิยม
	客观论	ลัทธิภววิสัย
	宇宙论	จักรวาลวิทยา
	理想	อุดมคติ
	抽象	นามธรรม
	客观	ภววิสัย
	主观	อัตวิสัย
	肯定	พิสูจน์
	绝	เด็ดขาด
	规律	กฎเกณฑ์

¹⁰Zhang Shenzhen 张声振, Guo Hongmao 郭洪茂 《中日关系史》 第一卷, 北京: 社会科学文献出版社 2006 年版, 第 664 页。

ด้าน	คำศัพท์	คำแปล
2. การเมือง	主义	ลัทธิ
	爱国主义	ลัทธิชาตินิยม
	共产主义	ลัทธิคอมมิวนิสต์
	民族主义	ลัทธิชนชาติ
	人道主义	ลัทธิมนุษยธรรม
	社会	สังคม
	民主	ประชาธิปไตย
	阶级	ชนชั้น
	革命	ปฏิวัติ
	首脑	ผู้นำ
	议会	รัฐสภา
	罢工	นัดหยุดงาน
	主席	ประธาน
	共和	สาธารณรัฐ
	党派	พรรคการเมือง
	殖民地	อาณานิคม
	委员会	คณะกรรมการ
	封建社会	สังคมศักดินา
3. กฎหมาย	律师	ทนายความ
	裁判	คำพิพากษา
	代表	ผู้แทน
	国籍	สัญชาติ
	司法	ศาลยุติธรรม
	手续	ขั้นตอน, พิธีการ, ระเบียบการ
	投票	ลงคะแนนเสียง
	条约	สนธิสัญญา
	资格	คุณสมบัติ
	刑法	กฎหมายอาญา

ด้าน	คำศัพท์	คำแปล
4. เศรษฐกิจ	货币	เงินตรา
	不动产	อสังหาริมทรัพย์
	景气	มั่งคั่ง
	失业	ตกงาน
	银行	ธนาคาร
	赤字	ตัวเลขขาดดุล
	广告	โฆษณา
	经济学	เศรษฐศาสตร์
	金融	การเงิน
	利润	กำไร
	生产力	กำลังการผลิต
	消费	อุปโภคบริโภค, ใช้จ่าย
	产业	ทรัพย์สิน (อสังหาริมทรัพย์)
	市场	ตลาด
	实业	วิสาหกิจ
	信用	เครดิต
	商品	สินค้า
	预算	งบประมาณ
	最惠国	ประเทศที่รับสิทธิพิเศษทางการค้า
	资本家	นายทุน
5. การศึกษา	本科	สาขาวิชา
	博士	ปริญญาเอก
	黑板	กระดานดำ
	讲义	คำบรรยาย
	教科书	ตำราเรียน
	论文	วิทยานิพนธ์
	教堂	ห้องเรียน
	师范	วิทยาลัยครู
	科学	วิทยาศาสตร์
	学位	ปริญญา

ด้าน	คำศัพท์	คำแปล
	学制	ระบบการศึกษา
	图书馆	ห้องสมุด
	资料	ข้อมูล
6. การทหาร	解放	ปลดแอก
	军阀	ขุนศึก
	士官	นายทหาร
	司令官	ผู้บัญชาการทหาร
	停战	หยุดรบ
	预备役	ทหารกองหนุน
7. อักษรศาสตร์, ศิลปะ	读本	แบบเรียน
	工艺品	งานศิลปะ
	浪漫主义	ลัทธิโรแมนติก
	美术	จิตรกรรม
	艺术	ศิลปกรรม
	剧场	โรงละคร
8. ภาษา	名词	คำนาม
	动词	คำกริยา
	会活	สนทนา
	外国语	ภาษาต่างประเทศ
	修辞学	สุนทรียศาสตร์ทางภาษา
	助词	คำช่วย
9. ข่าวสาร	出版	พิมพ์จำหน่าย
	发行	จัดจำหน่าย
	记者	นักข่าว
10. ฟิสิกส์	机械工业	อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล
	技术	เทคนิค
	密度	ระดับความหนาแน่น
	气压	ความดันอากาศ
	实验	ทดลอง
	温度	อุณหภูมิ

ด้าน	คำศัพท์	คำแปล
	原子	ปรมาณู
	重金属	โลหะหนัก
11. เคมี	容济	สารละลาย
	有机物	สารอินทรีย์
	元素	ธาตุ
	硫酸	กรดกำมะถัน
12. การแพทย์	传染病	โรคติดต่อ
	注射	ฉีดยา
	解剖	ผ่าตัด
	静脉	หลอดเลือดดำ
	动脉	หลอดเลือดแดง
	淋巴	น้ำเหลือง
	生殖	แพร่พันธุ์
	手术	ผ่าตัด
	消化	ย่อย
	血液循环	เลือดไหลเวียน
	体温	อุณหภูมิร่างกาย
	体温计	ปรอทวัดอุณหภูมิ
	神经	เส้นประสาท
	毒菌	แบคทีเรีย
13. อุตสาหกรรม	工农业	อุตสาหกรรมการเกษตร
	肥料	ปุ๋ย
	害虫	แมลงที่มีพิษ
	益虫	แมลงที่มีประโยชน์
	农场	ฟาร์มเกษตรกรรม
	工场	โรงงาน
	轻工业	อุตสาหกรรมเบา
	电池	แบตเตอรี่

นักศึกษาจีนที่ไปศึกษาในญี่ปุ่นได้นำคำในภาษาญี่ปุ่นเหล่านี้มากลับมาใช้ในจีน เพื่อรองรับคำศัพท์ในวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก จนชาวจีนในรุ่นหลังก็ไม่อาจรู้ได้ถึงที่มาของคำเหล่านี้ เนื่องจากเป็นคำที่เป็นอักษรจีนซึ่งใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน

ก่อนการปฏิรูปเมจิ หนังสือญี่ปุ่นที่นำเข้ามาเผยแพร่ในจีนมีจำนวนเพียงน้อยนิด ส่วนมากจะเป็นหนังสือจีนมากกว่าที่นำเข้าสู่ญี่ปุ่น แต่หลังจากการปฏิรูปเมจิแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงในแวดวงวิชาการญี่ปุ่นอย่างใหญ่หลวง แต่ปัญญาชนจีนไม่ค่อยใส่ใจมากนัก จนกระทั่งสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้เปิดฉากขึ้นได้ปลุกปัญญาชนจีนให้ตื่นจากภวังค์จนต้องจ้องสายตาไปมองญี่ปุ่นการที่ญี่ปุ่นเลียนแบบตะวันตกจนประสบความสำเร็จ เกิดแรงดึงดูดปัญญาชนจีนเป็นอย่างมาก หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 สงบลง กลุ่มที่ต้องการปฏิรูป ได้แก่ หลี่รู่ยเฟิน (李瑞芬) กับพวกได้แนะนำราชสำนักราชวงศ์ชิงให้ตั้งสำนักแปลหนังสือจากตะวันตกเพื่อเรียนรู้ และเสาะแสวงหาวิธีที่จะพัฒนาประเทศชาติ แม้ราชสำนักราชวงศ์ชิงจะยอมรับข้อเสนอดังกล่าว แต่หาได้มีความตั้งใจปฏิบัติอย่างจริงจังไม่ ต่อมาไม่นานก็มีกลุ่มต้องการปฏิรูปเกิดขึ้น สร้างกระแสการปฏิรูประบบการปกครองใหม่ โดยผ่านการเผยแพร่จากหนังสือพิมพ์และมีการวิพากษ์วิจารณ์ในกลุ่มปัญญาชนและขุนนางหัวก้าวหน้า โดยเฉพาะเหลียงฉีเซา ได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สื่ออุ่เป่า (时务报) ในปี ค.ศ. 1896 โดยมีหน้าพิเศษสำหรับลงบทความที่แปลจากภาษาญี่ปุ่น มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร และอื่น ๆ ผู้ที่รับผิดชอบในการแปลคือ โคเซียว ซะตะกิชิ (Kozyo Satakichi) ส่วนหลัวเจินอี่ (罗振义) กับพวกได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์การเกษตร (农学报) ได้ทำการแปลหนังสือที่เกี่ยวกับวิชาการเกษตรของญี่ปุ่นอย่างเป็นระบบ หลังจากนั้นก็มีกรแปลหนังสือญี่ปุ่นมากขึ้น ในปี ค.ศ. 1898 คังโหยวเหวย และเหลียงฉีเซา ได้ดำเนินการเคลื่อนไหวการปฏิรูป 100 วัน คังโหยวเหวยได้แปลหนังสือชื่อ “การปฏิรูปญี่ปุ่น” ถวายจักรพรรดิกวงซิว อธิบายถึงเรื่องราวที่ญี่ปุ่นได้เลียนแบบตะวันตกจนได้รับผลดี หากจีนจะปฏิรูป ควรอย่างยิ่งที่จะเลียนแบบจากญี่ปุ่น พร้อมทั้งเสนอแนะให้ราชสำนักราชวงศ์ชิงก่อตั้งสำนักแปลหนังสือที่กรุงปักกิ่ง โดยมุ่งแปลหนังสือจากญี่ปุ่นเพื่อใช้ในการปฏิรูป ในขณะเดียวกัน ฝ่ายสำนักกิจการต่างประเทศ (洋务派) โดยจางจือตัง (张之洞) ได้แต่งหนังสือชื่อ “การขยันใฝ่รู้” (勤学篇) ก็เห็นด้วยและให้การสนับสนุน เขาชี้ให้เห็นว่า “หนังสือดีของตะวันตก ญี่ปุ่นล้วนนำมาแปลหมดแล้ว เราแปลจากญี่ปุ่น เบาทรงและเร็วขึ้น”¹¹ เขายังมีความเห็นว่า ชาวจีนเรียนภาษาตะวันตกไม่เก่งเท่าเรียนภาษาญี่ปุ่น นี่เป็นปรากฏการณ์การเรียนรู้ตะวันตกโดยเรียนผ่านญี่ปุ่น เป็นมุมมองของปัญญาชนจีนในยุคนั้น ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ลัด หลังจากทำสนธิสัญญาชิโมโนะเซกิ (辛丑条约) เพื่อตอบสนองความต้องการของบรรดาชาติตะวันตกที่ล่าอาณานิคม

¹¹Saneto Keishu 实腾惠秀 《中国人留学日本史》 Tan Ruqian 谭汝谦等译, 北京: 三联书店 1983 年版, 第 209 页。

พระนางซูสีไทเฮาได้ประกาศให้มีการปฏิรูปใหม่ แต่ภายหลังพระนางกลับยกเลิกการปฏิรูปใหม่ทั้งหมด ทำเพียงยกเลิกระบบการสอบคัดเลือกขุนนางระบบเคอจีวี่ สนับสนุนการสร้างโรงเรียน ส่งนักศึกษาออกไปศึกษาต่างประเทศ ดังนั้นหนังสือของญี่ปุ่นจึงเริ่มถูกนำเข้ามาในจีนมากยิ่งขึ้น จากข้อมูลที่สามารถค้นคว้าได้พบว่า ในระยะแรกมีการนำหนังสือญี่ปุ่นเข้ามาในจีนไม่มากนัก เนื้อหาจะเกี่ยวกับญี่ปุ่นสมัยโตกุกะวะ และเรื่องราวตะวันตกทั่ว ๆ ไป และส่วนมากเป็นหนังสือที่ชาวญี่ปุ่นเขียนเป็นภาษาจีน ต่อมาในปี ค.ศ. 1898 หลัวเจิ้นอี้ ได้ตั้งชมรมศึกษาภาษาตะวันออก (东文学) ที่เซี่ยงไฮ้ เขาได้จ้างครูชาวญี่ปุ่นชื่อ ฟุจิตะ โทะโยะฮะชิ (Fujita Toyohachi) มาสอนภาษาญี่ปุ่น ชาวจีนที่รู้ภาษาญี่ปุ่นจึงเริ่มมีมากขึ้น ต่อมาหลัวเจิ้นอี้ได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์ “โลกแห่งการเรียนรู้” (教育世界) ตีพิมพ์หนังสือภาษาญี่ปุ่นที่แปลเป็นภาษาจีน หลังปี ค.ศ. 1900 นักศึกษาจีนที่ไปศึกษาในญี่ปุ่นชื่อ จี้อี้ฮุย (戡翼翬) กับเพื่อนรวม 14 คน ได้ก่อตั้ง “สำนักรวบรวมหนังสือแปล” (译书汇篇社) ส่วนใหญ่ตีพิมพ์ในนิตยสารรายเดือน เนื้อหาส่วนใหญ่จะแนะนำนักวิชาการชาวญี่ปุ่นและผลงานให้นักอ่านชาวจีนรู้จักงานแปลในยุคสว่างทางปัญญาของตะวันตก โดยผ่านภาษาญี่ปุ่นและแปลเป็นภาษาจีนให้ชาวจีนได้อ่านอย่างกว้างขวางมากขึ้น ซึ่งมีผลสะท้อนต่อความคิดของปัญญาชนจีนในเวลาต่อมา ฉบับปฐมฤกษ์ของสำนักพิมพ์ ได้ตีพิมพ์ผลงานเรื่อง “สัญญาประชาคม” (民约论) ของ รุสโซ (卢梭) ที่แปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีน มีเนื้อหาที่สนับสนุนการเผยแพร่ทฤษฎีว่าด้วยการปฏิวัติสังคมที่ว่า “มนุษย์ล้วนเท่าเทียมกัน ห้ามความสูงศักดิ์หรือต่ำต้อยเป็นสิ่งแบ่งแยกไม่ ไม่มีใครเป็นเจ้าของใคร และห้ามสิทธิ์ที่จะบังคับใครได้ไม่” และประโยคที่ว่า “ชาวประชาที่มีมาแต่เดิมแล้ว มิจำต้องอาศัยอาหารเสื้อผ้าจากเจ้าแผ่นดินเลย แต่เจ้าแผ่นดินกลับต้องอาศัยอาหารเสื้อผ้าจากชาวประชา แล้วโยคูประชาชนเป็นไพร่ทาสเล่า”¹² คำเหล่านี้ล้วนเป็นคำที่กระทบความรู้สึกของชาวจีนอย่างลึกลับ สำนักพิมพ์ยังให้ผู้อ่านสามารถสั่งซื้อทั้งหนังสือภาษาญี่ปุ่นและหนังสือภาษาจีนที่แปลจากภาษาญี่ปุ่นทางไปรษณีย์ ทำให้หนังสือจากญี่ปุ่นแพร่หลายอย่างรวดเร็วและกว้างขวางในหมู่นักอ่านและปัญญาชนชาวจีนพร้อมทั้งกระตุ้นให้เกิดความคิดที่จะปฏิวัติ นักปฏิวัติชื่อเฟิงจื่อโยว (冯自由) ในยุคปฏิวัติซินไฮ่ได้วิจารณ์สำนักพิมพ์นี้ว่า “การแปลหนังสือสัญญาประชาคมของรุสโซ เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย (Spirit of Law) ของมองเตสกีเอร์ (Montesquieu) และทฤษฎี Representative ของ Herbert Spencer ได้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิพลเมืองให้แก่คนหนุ่มสาวมากยิ่งขึ้น”¹³

หลังจากผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากญี่ปุ่นกลับประเทศจีนแล้ว ก็เริ่มทยอยเปิดสำนักแปลหนังสือญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก ดังเช่น สำนักแปลหูหนาน (1903) ได้ป้อนผลงานทางด้านการเมืองให้แก่

¹²译书汇篇第一期《民约论》11-12页。

¹³Zhang Jinglu 张静庐《中国近代出版史料二编》，北京：群众出版社1954年版，第283页。

นิตยสารรายเดือน และมีมณฑลอื่น ๆ เช่น หูเป่ย์ (湖北) เจ้อเจียง (浙江) และเจียงซู (江苏) เป็นต้น สำนักพิมพ์เหล่านี้ยังได้แปลเรื่องเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือบทความของหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับการเมืองของจีนเป็นหลัก จะเห็นได้ว่าการแปลหนังสือญี่ปุ่นจะเน้นเรื่องทางการเมือง การปกครอง การปฏิบัติของชนชั้นนายทุน และแนะนำแนวคิดตะวันตก เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีการเมือง เพิ่มจิตสำนึกในการปฏิบัติจีน หนังสือที่แปลจากภาษาญี่ปุ่นที่เขียนโดยนักเขียนชาวยุโรปและสหรัฐอเมริกาที่มีปริมาณมาก จากข้อมูลที่ปรากฏ ดังนี้

1. โดยกู่เซียงกวง (顾燮光) ในหนังสือ “บันทึกหนังสือแปลที่ผ่านสายตา” (译书经眼录) สรุปไว้ว่า “นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1901-1904 หนังสือที่แปลจากภาษาญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมัน และรัสเซีย ได้รวบรวมแบ่งเป็นด้านการเมือง ประวัติศาสตร์ กฎหมาย การศึกษา นวนิยาย วรรณกรรม และอื่น ๆ รวม 25 ประเภท (种) 533 ชนิด (种) ในจำนวนนี้แปลจากภาษาญี่ปุ่น 321 ชนิด คิดเป็นมากกว่า 60% ส่วนหนังสือของอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ส่วนมากนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นแปลจากภาษาญี่ปุ่น¹⁴

2. โดยถานรุ่เซี่ยน (谭汝谦) ได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “สรุปยอดรวมรายชื่อหนังสือจีนที่แปลจากภาษาญี่ปุ่น” (中国译日本书综合目录) หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมสถิติตั้งแต่ ค.ศ. 1896-1911 รวบรวมแบ่งประเภทเป็นด้านการเมือง ประวัติศาสตร์ การทหาร กฎหมาย และอื่นกว่า 10 ประเภท รวม 958 ชนิด ซึ่งเป็นภาษาญี่ปุ่นทั้งหมด¹⁵ สถิติเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า จะถูกต้องทั้งหมด แต่ก็เพียงพอที่จะอธิบายได้ว่า หนังสือญี่ปุ่นมีผลสะท้อนต่อความคิดในแวดวงวิชาการและปัญญาชนจีนในยุคนั้นเป็นอย่างมาก

จำนวนนักแปลทั้งหมดนั้น มีเหลียงฉีเซาที่ดูเหมือนโดดเด่นเป็นพิเศษ อ่านงานเขียนของเขาในเรื่อง “อินปิงชื่อ” ฉบับสมบูรณ์ (饮冰室全集) สามารถสัมผัสกับภาษาญี่ปุ่นในถ้อยสำนวนในภาษาจีนที่โดดเด่นเฉพาะตัวของเหลียงฉีเซา การนำศัพท์ญี่ปุ่นที่มีเสียงซ้อนกันเข้ามาผสมผสานกับศัพท์ภาษาจีนเป็นจำนวนมาก ทำให้โครงสร้างคำโดดของภาษาจีนมีชีวิตชีวาเพิ่มขึ้น ประกอบกับรูปแบบสำนวนภาษาญี่ปุ่น ทำให้เกิดการปรับปรุงสำนวนในภาษาจีน ซึ่งเหมาะกับการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ตลอดจนวิทยาการจากตะวันตก ที่กำลังต้องการคำศัพท์ในการสื่อความหมายที่ชัดเจน และคำเก่าโบราณที่เคยใช้ก็ถูกคำใหม่ที่ยืมมาจากภาษาญี่ปุ่นเข้ามาแทนที่ แต่ก็มีปัญญาชนหัวเก่าวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมว่า การที่นำมาใช้โดยไม่ปรับแก้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง สิ่งที่น่าเข้ามา

¹⁴Gu Xieguang 顾燮光 《译书经眼录》，张静庐篇《中国近代出版史料二编》，北京：中华书局 1957 年版，第 99-101 页。

¹⁵Tan Ruqian 谭汝谦 《中国译书日本综合目录》，香港：中文大学出版社 1950 年版，第 41-47 页。

ใหม่ย่อมต้องการเวลาในการปรับเปลี่ยน ในที่สุดก็สามารถใช้ได้อย่างลงตัว คำศัพท์ใหม่ที่นำมาจากภาษาญี่ปุ่นก็ใช้อย่างแพร่หลายในที่สุด

ในหนังสือที่มีชื่อเสียงเรื่อง “เหลียงฉีเซากับบวาระสุดท้ายของการปฏิวัติราชวงศ์ชิง” (梁启超与清季革命) เขียนโดย จังผิงหยวน (张朋园) ได้กล่าวไว้ว่า “ความรู้เกี่ยวกับตะวันตกที่ค่อนข้างลึกซึ้งของเหลียงฉีเซานั้น ส่วนใหญ่มาจากการอ่านหนังสือญี่ปุ่น ความรู้เกี่ยวกับภาษาญี่ปุ่นนั้น ท่านจะตีความภาษาตะวันตก 4 ภาษา อย่างน้อยสามารถอ่านรู้เรื่องพอสมควร การพูดคุยพอเข้าใจได้ เมื่อก่อนเคยเรียนภาษาละตินและภาษาอังกฤษกับหม่าเซียงปัว (马相伯) เหตุที่ต้องเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์สี่อู่เป่า (时务报) จึงไม่มีเวลามากพอที่จะเรียน ตอนมาอยู่ญี่ปุ่นในรัชสมัยซวนถ่งปีที่ 1 เคยเรียนภาษาเยอรมัน เนื่องจากอยู่ไม่เป็นที่ ต้องโยกย้ายที่อยู่บ่อย ๆ ทำให้เรียนไม่ได้ เรื่องได้รวานัก มาถึงยุคสาธารณรัฐปีที่ 8 (民国八年) ได้ไปอยู่ที่ชนบทใกล้กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ก็เริ่มเรียนภาษาฝรั่งเศส แต่อายุย่างเข้าวัย 40 กว่าปีแล้ว เรียนค่อนข้างยาก จึงไม่ประสบความสำเร็จ แต่กับภาษาญี่ปุ่น เหลียงฉีเซาได้ใช้เวลาศึกษาพอสมควร ดังในหนังสือ “ว่าด้วยประโยชน์ของการเรียนภาษาญี่ปุ่น” (论学日本文之益) ที่เหลียงฉีเซาเป็นผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่า “หากอยากให้เกิดผล อย่างน้อยต้องใช้เวลาหลายเดือน”

ดังที่จังผิงหยวนได้กล่าวไว้ว่า ความจริงแล้วความรู้ด้านตะวันตกของเหลียงฉีเซานั้น คนส่วนใหญ่คิดว่าท่านรอบรู้ครอบคลุมทั้งตะวันออกและตะวันตก และเป็นคนแรกที่น่าแนวคิดตะวันตกเข้าสู่จีน ความจริงเหลียงฉีเซามีไข้นำความรู้จากตะวันตกเข้าสู่จีนโดยตรง แนวคิดตะวันตกของท่านมาจากประเทศเกาะเพื่อนบ้าน ซึ่งก็คือญี่ปุ่นนั่นเอง แต่เป็นความคิดตะวันตกที่ฉาบด้วยสีสันต์ของญี่ปุ่น

หลังจากเหลียงฉีเซาไปถึงญี่ปุ่นแล้ว ในระยะเวลาอันสั้น ๆ ก็เริ่มแปลนวนิยายลงเป็นตอนในนิตยสาร “ชิงอี่เป่า” (清议报) ที่เขาริเริ่มก่อตั้ง และเริ่มใช้รูปแบบการเขียนบทความของญี่ปุ่นมาเป็นแม่แบบในการเขียนบทความต่าง ๆ มากมาย ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ “ชิงอี่เป่า” และ “ซินหมินฉงเป่า” (新民丛报)

การที่เหลียงฉีเซาศึกษาภาษาญี่ปุ่นนั้น เป้าหมายมิใช่เพื่อรู้จักภาษาญี่ปุ่น หากแต่ต้องการเรียนรู้วิถีทางการตะวันตกอย่างรวดเร็วผ่านภาษาญี่ปุ่น ต้องการรู้ถึงความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง ความเข้มแข็งของตะวันตก เขาสร้างกันอย่างไร ภายใต้ความกดดันของต่างชาติที่บังคับข่มเหงและการล่มสลายของชาติบ้านเมือง ปัญญาชนจีนผู้รักชาติต่างค้นหาวิธีที่จะช่วยกันกู้ชาติให้รอดพ้นจากความหายนะ ดังนั้นจำต้องหาทางลัดเพื่อเรียนรู้วิถีทางการตะวันตก การฝึกภาษาญี่ปุ่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งและต้องกระทำอย่างเร่งรีบ การอ่านให้เข้าใจจำเป็นยิ่งกว่าการพูด ดังที่เหลียงฉีเซาเคยกล่าวไว้ว่า

“มีวิธีเรียนพูดภาษาญี่ปุ่น มีวิธีเรียนเขียนภาษาญี่ปุ่น และมีวิธีเรียนอ่านภาษาญี่ปุ่น เรียนพูดหนึ่งปี พูดได้ เรียนเขียนใช้เวลาครึ่งปี เรียนอ่านภาษาญี่ปุ่นไม่กี่วันก็ได้ผลเล็กน้อย ไม่กี่เดือนได้ผลมากมาย สิ่งที่เข้าพูดคือ เรียนอ่านภาษาญี่ปุ่นเพื่ออ่านหนังสือญี่ปุ่น”¹⁶

การศึกษาภาษาญี่ปุ่นในความเห็นของเหลียงฉีเซาขึ้นอยู่กับเป้าหมายในการศึกษา ซึ่งจากประสบการณ์ของเขา แบ่งออกเป็น 3 วิธี

1. ศึกษาเพื่อพูด ต้องใช้เวลาประมาณ 1 ปี
2. ศึกษาเพื่อเขียน ต้องใช้เวลาประมาณครึ่งปี
3. ศึกษาเพื่ออ่าน ใช้เวลาเพียงไม่กี่เดือน

เขาส่งเสริมให้นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นให้ความสำคัญในการศึกษาภาษาญี่ปุ่นกับวิธีที่ 3 คือ ศึกษาเพื่ออ่าน ซึ่งใช้เวลาไม่นานนักก็อ่านได้คล่อง เพราะคำในภาษาญี่ปุ่นส่วนใหญ่มาจากคำในภาษาจีนนั่นเอง

หากมองด้วยใจเป็นธรรม ยุคสมัยของเหลียงฉีเซาเป็นยุคที่ชาติบ้านเมืองกำลังอยู่ในช่วงวิกฤตอย่างหนัก ในความรู้สึกของพวกเขาแล้ว ภายใต้วัฒนธรรมของตัวเอง มีอาจที่จะค้นหาวิธีมาแก้ไขสถานการณ์ที่ถูกต่างชาติใช้อำนาจที่เหนือกว่าบีบบังคับแทบไม่มีทางรอด การพ่ายแพ้ยับเยินในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ยิ่งบังคับให้พวกเขาต้องค้นหาหนทางฟื้นฟูชาติให้มีความเข้มแข็ง ด้วยจิตใจที่ร้อนรนเช่นนี้ บีบให้พวกเขาต้องหาช่องทางที่จะประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว การใช้วิธี “อ่านภาษาญี่ปุ่นแบบอ่านภาษาจีน” (和文汉读法) จึงเกิดจากความคิดของเหลียงฉีเซา คือวิธีลัดที่จะเรียนรู้ภาษาญี่ปุ่น ตามความเป็นจริงแล้ว ใช้วิธีการเช่นนี้ใช้เวลาสั้น ๆ สามารถเรียนรู้และเข้าใจภาษาญี่ปุ่นได้ แต่เป้าหมายที่แท้จริงแล้ว คือการผ่านภาษาญี่ปุ่นเพื่อเรียนรู้วิทยาการตะวันตกโดยใช้ภาษาญี่ปุ่นเป็นสะพานเชื่อมเท่านั้น มิใช่เพื่อเรียนภาษาญี่ปุ่นแต่เพียงอย่างเดียว แต่วิธีการนี้เหมาะกับงานเขียนของนักคิดนักเขียนชาวญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปเมจิที่แต่งหนังสือโดยใช้อักษรภาษาจีน แต่ถ้าเป็นอักษรญี่ปุ่นที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ย่อมไม่สามารถเข้าใจได้ง่าย แต่ถึงกระนั้นก็ดี เนื่องจากมีการแปลของเหลียงฉีเซาและปัญญาชนจีนจำนวนมาก กลายเป็นช่องทางให้คำศัพท์ในภาษาญี่ปุ่นผสมผสานกลมกลืนกับการใช้คำศัพท์ในภาษาจีนอย่างไม่ติดขัด เหลียงฉีเซาใช้บทความภาษาญี่ปุ่นเป็นแม่แบบในการเขียนบทความต่าง ๆ จนถูกโจมตีว่า “พฤติกรรมเกียจคร้าน” แต่ในยุคปลายราชวงศ์ชิงปัญญาชนจีนส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการนี้เช่นกัน

¹⁶Liang Qichao 梁启超《论学日本文之益》，《清仪报》第10册，载张朋园《知识分子与近代中国的现代化/人文中国书系》，上海：百花洲文艺出版社2002年版。https://zh.wikisource.org/zh/論學日本文之益 เข้าถึงวันที่ 5 ธันวาคม 2560.

เนื่องจากวิธี “อ่านภาษาญี่ปุ่นแบบอ่านภาษาจีน” คำศัพท์คำนามต่าง ๆ ไม่ได้แปลงคงใช้ตรง ๆ เพราะเป็นคำและความหมายเหมือนกัน ส่งผลให้คำศัพท์ของภาษาญี่ปุ่นในยุคคลายราชวงศ์ชิง-ต้นสาธารณรัฐ เป็นจุดตั้งคลื่นถล่มเข้าสู่จีน กลายเป็นรูปแบบวัฒนธรรมแปลกใหม่อย่างหนึ่งในเรื่องภาษา

หลังจากที่เหลียงฉีเซาสามารถควบคุมการอ่านภาษาญี่ปุ่นโดยวิธี “อ่านภาษาญี่ปุ่นแบบอ่านภาษาจีน” ก็เปรียบเสมือนปลาได้น้ำ ในระยะเวลาสั้น ๆ ไม่กี่เดือนก็ได้สัมผัสกับหนังสือญี่ปุ่นจำนวนมาก หนังสือเหล่านี้ได้เปิดโลกทัศน์ให้กับเหลียงฉีเซาจนกลับความดีใจไว้ไม่ได้ ดังที่ได้เขียนไว้ว่า “เป็นอาคันตุกะแปลกถิ่นในญี่ปุ่นไม่กี่เดือน ดูอ่านหนังสือญี่ปุ่นตามอำเภอใจ สิ่งที่ไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน ล้วนอยู่ในสายตา เหตุที่หาผลมิได้ในอดีตล้วนโลดแล่นในสมอง ตั้งในห้องมืดเห็นดวงตะวันห้องที่หิวโหยได้ลิ้มเหล้า แต่มีกลิ่นที่จะเห็นแก่ตัว จึงตะโกนก้องเสียงดัง เพื่อบอกแก่มิตรสหายพวกเราที่มีใจเรียนรู้สิ่งใหม่ ควรเรียนภาษาญี่ปุ่น”¹⁷

ช่วงเวลาที่เหลียงฉีเซาอยู่ในญี่ปุ่น เขาได้นำความรู้สึกเช่นนี้พุดคุยกับครูบาอาจารย์เพื่อน ๆ และนักศึกษาจีนที่ญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ และได้เขียนบทความและแปลนิยายลงในหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ทำให้ชื่อเสียงของเขาโด่งดังชั่วข้ามคืน บทความและงานแปลของเหลียงฉีเซาได้รับการตอบรับอย่างรวดเร็วในหมู่ปัญญาชนในจีนและต่างประเทศ จนกระทั่งถูกราชสำนักราชวงศ์ชิงสั่งห้ามจำหน่ายหนังสือพิมพ์ชิงอี้เป่า แต่กระนั้นก็มีการลักลอบกระจายหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ในทางลับ สามารถเล็ดลอดสายตาเจ้าหน้าที่ได้ นับแต่นั้นมา คำศัพท์ใหม่ในภาษาจีนที่ใช้แปลภาษาตะวันตกเริ่มไหลบ่าเข้าสู่จีน ซึ่งส่วนมากแปลจากหนังสือภาษาญี่ปุ่น ต่อมาก็มีการใช้คำศัพท์เหล่านั้นมากขึ้น เนื่องจากความจริงแล้ว ศัพท์เหล่านั้นก็คือภาษาจีน แต่เป็นศัพท์ทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการสมัยใหม่เสียส่วนใหญ่ ซึ่งญี่ปุ่นได้นำไปใช้ และจีนได้นำกลับมาใช้อีกที เนื่องจากรากศัพท์คือภาษาจีน ชาวจีนพอเห็นตัวอักษรก็เข้าใจความหมายได้ทันที ต่อมาจึงได้มีการใช้กันอย่างแพร่หลาย

การแปลหนังสือจากภาษาตะวันตกนั้นเป็นเรื่องยากกว่าการแปลผ่านภาษาญี่ปุ่น อีกทั้งงานเขียนของตะวันตกนั้นก็ถูกญี่ปุ่นนำมาแปลแทบทั้งสิ้น แปลผ่านภาษาญี่ปุ่นน่าจะง่ายกว่ามาก ดังที่เหลียงฉีเซา กล่าวไว้ว่า “ญี่ปุ่นกับจีนใช้ภาษาเดียวกัน สมัยโบราณใช้ภาษาจีน นับแต่คิดอักษรญี่ปุ่นขึ้นมาก็นำภาษาจีนมาประยุกต์ใช้ และใช้ภาษาจีน 6-7 ส่วนใน 10 ส่วน ญี่ปุ่นหลังปฏิรูปเมจิมุ่งมั่นเลียนแบบตะวันตก ได้แปลงงานเขียนของตะวันตกที่สำคัญแทบทุกเรื่อง ขณะเดียวกันงานเขียนของ

¹⁷Liang Qichao 梁启超《论学日本文之益》，《清仪报》第10册，载张朋园《知识分子与近代中国的现代化/人文中国书系》，上海：百花洲文艺出版社2002年版。

ตัวเองก็มีมากเช่นกัน ดังนั้นการเรียนภาษาญี่ปุ่นเพื่อการแปลงานเขียนจะทำให้สิ้นเปลืองแรงงานน้อย ส่วนใหญ่เป็นคำภาษาจีนและไวยากรณ์ก็ไม่ยากที่จะเข้าใจ คำนามที่ใช้บ่งชี้สิ่งของเหมือนกับคำจีน ภาษาส่วนมากเป็นคำจีน 6-7 ส่วน ใน 10 ส่วน ถ้าลงแรงเรียนรู้จริงจัง ครึ่งปีน่าจะเรียนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับภาษาตะวันตก ไม่ต้องใช้เวลามากนัก”¹⁸

กล่าวโดยสรุป การแปลหนังสือของนักศึกษาจีนในญี่ปุ่น ส่วนมากจะแปลงานเขียนของนักคิดนักเขียนชาวยุโรปและสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวกับแนวคิดแบบเสรีนิยมในยุคสว่างทางปัญญา และงานเขียนของนักเขียนชาวญี่ปุ่นในยุคนั้น หนังสือฉบับปฐมฤกษ์ของสำนักรวบรวมหนังสือแปล ได้ตีพิมพ์เรื่อง สัญญาประชาคมของรูสโซ เจตนารมณ์แห่งกฎหมายของมองเตสกีเออ (Montesquieu) ฯลฯ ส่วนที่เป็นงานเขียนของนักเขียนชาวญี่ปุ่น ได้แก่ อะริงะ นะงะโอะ (Ariga Nagao) เขียนหนังสือเรื่องประวัติศาสตร์สมัยใหม่ (近世政治史) เรื่องประวัติศาสตร์ต่างประเทศสมัยใหม่ (近世外交史) และ เรื่องคินเซอิ โอลูกะอิโกะชิ (Kinsei Oshu Gaikoshi) ซึ่งเป็นเรื่องประวัติศาสตร์กษัตริย์การเมืองของยุโรปในศตวรรษที่ 19 ฯลฯ ในขณะนั้นชาวจีนหัวก้าวหน้าต่างเชื่อกันว่า ญี่ปุ่นคือรูปแบบการเรียนรู้ตะวันตกแห่งตะวันออก ฉะนั้นจะให้ความสำคัญต่องานเขียนของนักเขียนชาวญี่ปุ่นมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะ นะคะเอะ โชมิน (Nakae Chomin) ซึ่งได้รับสมญานามว่า “รูสโซแห่งทะเลตะวันออก” งานเขียนและงานแปลของเขาจำนวนมากถูกแปลเป็นภาษาจีน นอกจากนี้ยังมี ฟุกุสะวะ ยูกิชิ (Fukuzawa Yukichi), คะโตฮิโระยุกิ, อิโนะอุเอะ เอ็นเรียว (Inoue Enryo), ฌูซุอิ โคโตะกุ และอีกมากมายหลายคน ผลงานทั้งหมดล้วนถูกแปลเป็นภาษาจีนและเผยแพร่ไปทั่วประเทศ กลายเป็นการบ่มเพาะความคิดให้กับนักปฏิวัติซินไฮ่ ซึ่งมีผลสะท้อนอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา เป็นพลังความคิดในการเผยแพร่ลัทธิทุนนิยมในจีน กระตุ้นให้มีการสร้างชาติด้วยระบอบประชาธิปไตย และพัฒนาไปสู่เงื่อนไขของการปฏิวัติในปี ค.ศ. 1911 ของซุนยัตเซ็น ในการล้มเลิกระบอบศักดินาอันยาวนานกว่า 2,000 ปีของชาวจีน¹⁹ นอกจากนี้ก็ยังมี การแปลหนังสือแนวคิดสังคมนิยมจำนวนไม่น้อยเช่นกัน

¹⁸Liang Qichao 梁启超《饮冰室全集》，上海：上海文化书局 2008 年版，第 76 页。

¹⁹Zhang Shenzhen(张声振)，Guo Hongmao (郭洪茂)《中日关系史》第一卷，北京：社会科学文献出版社 2006 年版，第 654- 655 页。

4.3 บุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่

บุคคลสำคัญที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ในแต่ละช่วงสืบเนื่องต่อกันมานับตั้งแต่การก่อการปฏิวัติครั้งแรกที่กวางโจว ค.ศ. 1895 ซึ่งนำโดยซุนยัตเซ็น การปฏิรูปร้อยวัน ค.ศ. 1898 ซึ่งนำโดยคังไฮ่หวเหวยและเหลียงฉีเซา การปฏิวัติซินไฮ่ ค.ศ. 1911 ซึ่งนำโดยซุนยัตเซ็น และการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 ซึ่งมีนักศึกษาจีนจากญี่ปุ่นเป็นแกนนำ ได้แก่ หลี่ต้าเจา เฉินตูซิว โจวเอินไหล หลู่ซวิ้น และกวม่าวรั่ว เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับแรงบันดาลใจจากการปฏิรูปเมจิและอิทธิพลทางความคิดของตะวันตกผ่านญี่ปุ่นทั้งสิ้น

4.3.1 ซุนยัตเซ็น (孙中山 ค.ศ. 1866-1925)

ชีวประวัติของซุนยัตเซ็นระหว่างการเคลื่อนไหวปฏิวัติในต่างประเทศ ซุนยัตเซ็นลี้ภัยไปอาศัยที่ญี่ปุ่นนานกว่าที่อื่น ๆ ที่ญี่ปุ่นเขาได้ศึกษาค้นคว้าในช่วงต้นของการปฏิรูปเมจิญี่ปุ่นได้ดำเนินการอย่างไร พบว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้ส่งนักการทูตชื่อ อิวะกุระ โทะโมะมิ (Iwakura Tomomi) เป็นผู้แทนเดินทางไปเจรจายกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมที่ญี่ปุ่นทำไว้กับชาติตะวันตกในอดีต ในที่สุดสามารถเจรจายกเลิกได้ทั้งหมด ทำให้ญี่ปุ่นมีอำนาจอธิปไตยอันสมบูรณ์

ในปี ค.ศ. 1912 เขาได้ให้สัมภาษณ์นักข่าวของหนังสือพิมพ์ชื่อเมียซีเป่า (士蔑西报 The Hongkong Telegraph) เกี่ยวกับนโยบายยกเลิกสิทธิพิเศษของต่างชาติ ซุนยัตเซ็นตอบว่า “จะเลียนแบบญี่ปุ่น ชาวต่างชาติในญี่ปุ่น ล้วนอยู่ภายใต้กฎหมายญี่ปุ่น”²⁰ ส่วนการพัฒนาประเทศเขามีความเห็นว่าจะต้องเปิดกว้างในการลงทุน แต่ต้อง “ปกป้องอำนาจอธิปไตย”²¹

ในปี ค.ศ. 1913 ซุนยัตเซ็นได้เดินทางไปศึกษาดูงานที่ญี่ปุ่น ในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ เขาได้แสดงปาฐกถาในงานเลี้ยงรับรองของคณะนักธุรกิจญี่ปุ่น ซึ่งให้เห็นว่า สาเหตุที่ทำให้อุตสาหกรรมของจีนไม่เจริญก้าวหน้า “เพราะสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่จีนทำไว้กับต่างชาติไม่เป็นธรรมต่อจีน”²² สาเหตุที่จีนประสบกับความยากจนเช่นนี้และอาจต้องประสบภัยพิบัติถึงขั้นชาติล่มสลาย เพราะจีนยังไม่

²⁰Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第二卷, 北京: 中华书局 1982 年版, 第 368 页。

²¹Sun Zhongshan 孙中山《孙中山选集》, 北京: 人民出版社 1981 年版, 第 530 页。

²²Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第三卷, 北京: 中华书局 1984 年版, 第 18 页。

สำนึกถึงความผิดพลาดที่ผ่านมา “เหตุที่จีนต้องประสบความสูญเสีย ล้วนมาจากความไม่เป็นธรรมระหว่างประเทศ”²³ นอกจากนี้เขายังย้ำให้เห็นว่า เหตุที่ญี่ปุ่นสามารถมีอำนาจอธิปไตยโดยสมบูรณ์ เพราะ “ยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม”²⁴

ทุกครั้งที่ซุนยัตเซ็นกล่าวปราศรัยหรือแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับลัทธิไตรราษฎร์ เขาจะกล่าวอยู่เสมอในการเลียนแบบจากญี่ปุ่น และศึกษาเรียนรู้ยุโรปและสหรัฐอเมริกาโดยศึกษาเรียนรู้ผ่านญี่ปุ่น เขาพูดว่า “การปฏิรูปเมจิคือก้าวแรกของจีน ส่วนการปฏิวัติของจีนคือก้าวที่สองของการปฏิรูปเมจิ”²⁵

ช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยในทศวรรษที่ 70-80 ของศตวรรษที่ 19 ซุนยัตเซ็นได้พบปะพูดคุยกับนักเคลื่อนไหวชาวญี่ปุ่น ทำให้ได้รับอิทธิพลทางจิตสมัยใหม่และประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองจากญี่ปุ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้เขายังอ่านงานเขียนเรื่อง “สัญญาประชาคม” ของรุสโซด้วย ได้รับรู้เรื่องราวของชนชั้นนายทุนตะวันตก และแนวคิดเสรีนิยม เป็นต้น ในงานสร้างสรรค์ “ลัทธิไตรราษฎร์” เขาเชื่อว่า สิทธิประชาชน “ก็คือพื้นฐานของการเมือง”²⁶ “เพื่อขจัดคนส่วนน้อยที่ผูกขาดการเมือง”²⁷ เขาชื่นชมการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งผ่านทางรัฐสภาอย่างญี่ปุ่น ซึ่งจีนควรเอาเป็นแบบอย่าง เขามีความเห็นที่ “หากพื้นฐานทางการเมืองยังไม่มั่นคง ก็อาจจะ “เกิดการปฏิวัติก็เป็นได้”²⁸

ในการเคลื่อนไหวปฏิวัติ ซุนยัตเซ็นยังได้รับการสนับสนุนจากมียะสะกิ ฮะชิโร (Miyazaki Hachiro) และมียะสะกิ โทเต็น สองพี่น้องชาวญี่ปุ่น ซึ่งมีความเชื่อว่า “หากจะแก้ไขปัญหาคความไม่เป็นธรรมในโลกนี้ ก่อนอื่นจะต้องทำการปฏิวัติในจีน แล้วใช้พลังนี้ไปเปลี่ยนแปลงสร้างโลกใน

²³中国国民党中央委员会党史委员会编订《国父全集》第二册，第101页。

²⁴中国国民党中央委员会党史委员会编订《国父全集》第二册，第743页。

²⁵Sun Zhongshan 孙中山《孙中山选集》，北京：人民出版社1981年版，第970页。

²⁶Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第一卷，北京：中华书局1981年版，第325页。

²⁷Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第二卷，北京：中华书局1982年版，第339页。

²⁸Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第三卷，北京：中华书局1984年版，第390页。

อุดมคติ”²⁹ ในปี ค.ศ. 1906 มิยะสะกิ โทเต็น ได้เขียนหนังสือ เรื่อง แบ่งปันที่ดินเท่าเทียมกัน คือสิทธิของมนุษยชาติ อธิบายแนวคิดทฤษฎีของตนเอง ซึ่งต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิด “สิทธิการแบ่งปันที่ดิน” ของซุนยัตเซ็น

ซุนยัตเซ็นเห็นความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่นในรอบ 50 ปีนับแต่การปฏิรูปเมจิ ได้ข้อสรุปว่า ล้วนแต่ “วิทยาศาสตร์สร้างขึ้น” ดังนั้นจึงต้องใช้วิทยาศาสตร์ในการสร้างชาติอย่างญี่ปุ่น นอกจากนี้ซุนยัตเซ็นยังเห็นว่า เหตุที่ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาไล่ทันยุโรป เพราะพัฒนาทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างกองทัพจนเข้มแข็ง มีอาวุธที่ทันสมัย หากจีนจะพ้นภัยจากการล่มสลายทั้งชาติและเผ่าพันธุ์ ก็จำเป็นต้องขยายและเตรียมพร้อมด้านการทหารให้เข้มแข็ง แต่จะไม่เอาอย่างชาติตะวันตกและญี่ปุ่นที่ใช้กำลังทหารเข้ารุกรานชาติที่อ่อนแอกว่า “เราไม่เพียงแต่ฟื้นฟูชาติเราให้เจริญรุ่งเรือง แต่เรายังจะช่วยเหลือผู้ที่ด้อยกว่า”³⁰

ในช่วงเวลาที่ซุนยัตเซ็นแสวงหาหนทางในการกอบกู้ชาติบ้านเมือง ทั้งยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นล้วนแต่พัฒนาเข้าสู่สังคมสมัยใหม่แล้ว ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความคิดของซุนยัตเซ็น แต่ซุนยัตเซ็นให้ความสำคัญที่จะเรียนรู้จากญี่ปุ่น ผ่านการเรียนรู้จากญี่ปุ่นไปสู่วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก³¹

4.3.2 คังโหย่วเหวย (康有为 ค.ศ. 1853-1927)

คังโหย่วเหวย เกิดที่ตำบลหนานไห่ (南海) มณฑลกว่างตงสามารถสอบได้เป็นบัณฑิตชั้นจิ้นชื่อ ซึ่งถือว่าเป็นการสอบขั้นสูงสุดในระบบการสอบระบบเคอจีวี่ เป็นผู้มึนบทบาทสำคัญในการปฏิรูปร้อยวัน เป็นนักคิดคนสำคัญในช่วงที่จีนประสบกับการรุกรานและยึดครองจากชาติมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะกับญี่ปุ่นก่อนที่คังโหย่วเหวยจะหันมาสนใจศึกษาเรียนรู้วิทยาการตะวันตก และเสนอแนวคิดให้ให้จีนเลียนแบบการปฏิรูปเมจิ เขาเป็นผู้ศึกษาร่ำเรียนคัมภีร์โบราณต่าง ๆ ของจีน ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบการศึกษาแบบเก่าของจีน ต่อมาเขาได้อ่านหนังสือตะวันตกที่แปลเป็นภาษาจีน ทำให้เขามีความสนใจวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก ท่ามกลางวิกฤตของประเทศชาติจากชาติตะวันตก โดยเฉพาะจากญี่ปุ่น ทำให้เขาเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตกโดยเลียนแบบการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นซึ่งประสบความสำเร็จเป็นที่

²⁹Miyazaki Toten 宫崎滔天著, Lin Qi Yan 林启彦译 《三十三年之梦》, 广州: 花成出版社 1981 年版, 第 12 页。

³⁰Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第二卷, 北京: 中华书局 1982 年版, 第 389 页。

³¹Zhang Wuding 章物定《近代中国向西方学习思潮中的孙中山与日本明治维新》, 广州: 广东社会科学 2004 年第 5 期, 第 134 页。

ประจักษ์สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า ญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งเกรียงไกร และเจริญก้าวหน้า เพราะได้ศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก คังโหย่วเหวยตกอยู่ในสภาวะการณดังกล่าว จึงได้เสนอแนะให้เอา “ศัตรูเป็นครู” กล่าวคือให้เลียนแบบการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่น เพราะสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลานั้น เนื่องจากภาษาญี่ปุ่นมีรากมาจากภาษาจีน และญี่ปุ่นได้แปลหนังสือวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกแทบจะทั้งหมดแล้ว ทั้งวิทยาการด้านวิชาการต่าง ๆ ปรัชญา และวรรณกรรม เป็นต้น การแปลหนังสือเหล่านั้นจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีนง่ายกว่าและรวดเร็วกว่าการแปลจากภาษาตะวันตกโดยตรง ประเด็นสำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจให้คังโหย่วเหวยเสนอความคิดเห็นให้เอาญี่ปุ่นเป็นแม่แบบในการปฏิรูป ก็คือญี่ปุ่นใช้เวลาในการปฏิรูปประมาณ 30 ปี ก็สามารถสร้างชาติจนเข้มแข็งเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมมหาอำนาจตะวันตกได้

คังโหย่วเหวยคือผู้ที่ให้ความสำคัญกับการแปลหนังสือวิทยาการตะวันตกจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีน จนกล่าวได้ว่าเขาเป็นชาวจีนคนแรกที่ศึกษาเรียนรู้วิทยาการตะวันตกโดยผ่านญี่ปุ่น มีสถิติบันทึกการแปลหนังสือภาษาต่างประเทศเป็นภาษาจีนไว้ว่า แปลหนังสือจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีน ในปี ค.ศ. 1850-1889 มี 15.1% เมื่อถึงปี ค.ศ. 1902-1904 เพิ่มขึ้นถึง 60.2%³² ในปี ค.ศ. 1895 เขาได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์วันกั๋วกงเป่า (万国公报) หลังจากนั้นก็ได้ก่อตั้งสมาคมเฉิงเสวียฮุ่ย (强学会) ที่กรุงปักกิ่ง เพื่อดำเนินการแปลและพิมพ์เผยแพร่หนังสือต่าง ๆ นอกจากนี้ยังจัดให้มีการแสดงปาฐกถา เพื่อแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและเผยแพร่วิทยาการสมัยใหม่ มีสมาชิกมากมาย ยังมีการก่อตั้งสมาคมเฉิงเสวียฮุ่ยขึ้นในเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะการก่อตั้งหนังสือพิมพ์สื่ออู่เป่า (时务报) ที่เซี่ยงไฮ้ หนังสือพิมพ์กั๋วเหวินเป่า (国闻报) ที่เทียนจิน และหนังสือพิมพ์จื่อซินเป่า (知新报) ที่อ่าวหมิน ถือได้ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ระดับแนวหน้าของยุคสมัยนั้น ซึ่งเหลียงฉีเซ่าได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านหนังสือพิมพ์สื่ออู่เป่า (时务报) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการปฏิรูปร้อยวันได้ใช้หนังสือพิมพ์สื่ออู่เป่าเป็นกระบอกเสียงในการเคลื่อนไหว และได้ส่งผลกระทบต่อบุคคลสำคัญหลายคนในเวลาต่อมา ได้แก่ หูชื้อ (胡适) หลู่ซวิน (鲁迅) กวามั้วร้าว (郭沫若) โจวเทาเฟิน (邹韬奋) หวังอวี่นเซิง (王芸生) และเหมาเจ๋อตง (毛泽东) เป็นต้น ซึ่งได้เรียนรู้สภาพสังคมจีนในสมัยนั้นจากงานเขียนของเหลียงฉีเซ่าในหนังสือพิมพ์สื่ออู่เป่า

ในปี ค.ศ. 1897 คังโหย่วเหวยได้เขียนหนังสือวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของญี่ปุ่น (日本变政考) โดยใช้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของญี่ปุ่นที่ประสบความสำเร็จในการปฏิรูปเมจิเป็นกระจกเงาให้แก่จีน ซึ่งเขาหวังว่าจะใช้เป็นเข็มทิศนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมจีน แต่คังโหย่วเหวยสำคัญตนผิด คิดว่าตนเองรู้จักญี่ปุ่นดี แต่แท้ที่จริงแล้ว ความรู้

³²Fei Zhengqing 费正清, 刘广京编, 中国社会科学院历史研究所编译室译, 《剑桥中国史晚清》(下), 北京: 中国社会科学出版社 2006 年版, 第 420 页。

ที่ใช้ในการเขียนหนังสือวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของญี่ปุ่น เขาอ่านจากหนังสือญี่ปุ่นเพียง 2 เล่ม ได้แก่ ประวัติการปฏิรูปเมจิ (明治历史) และประวัติการปฏิรูปเมจิทางการเมือง (明治政史) โดยลูกสาวคนโตของคังโหย่วเหวยอายุเพียง 15 ปีซึ่งกำลังเรียนภาษาญี่ปุ่นเป็นผู้แปลเป็นภาษาจีนให้เขาอ่าน ลูกสาวของเขามีข้อจำกัดทั้งทางด้านความรู้ความเข้าใจทางวิชาการและความเชี่ยวชาญด้านการแปล จึงทำให้คังโหย่วเหวยมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อการปฏิรูปเมจิ

คังโหย่วเหวยเขียนในคำนำหนังสือวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของญี่ปุ่น โดยเปรียบญี่ปุ่นเป็นตั้ง “พลทหารนำทางตามหมูบ้าน เป็นหลาวหยั่งน้ำดูลึกตื้น คือหน่วยสำรวจตรวจสอบ เป็นทั้งหมอลองยา และเป็นตั้งม้ารู้ทาง เรารับสิ่งที่ดีทิ้งสิ่งที่เลว แล้วจะไม่ยินดีรับได้อย่างไร”³³ความคิดของคังโหย่วเหวยในการเลียนแบบการปฏิรูปเมจิดูออกจะง่ายเกินไปและเป็นเหตุให้เกิดความคิดอุดมคติแบบมิดบอด สาเหตุสำคัญที่เป็นเช่นนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเพราะ 1. เข้าใจผิดพลาดต่อสถานะและบทบาทของจักรพรรดิญี่ปุ่นในการปฏิรูปเมจิ 2. เขาไม่เข้าใจว่าอำนาจทางการเมืองของญี่ปุ่นอยู่ในมือของเหล่าขุนนาง เจ้าเมืองแคว้นต่าง ๆ และนักรบชามูไร จักรพรรดิญี่ปุ่นไม่มีอำนาจใด ๆ เขาไม่เข้าใจว่าจักรพรรดิอยู่ในฐานะที่เป็นเพียงศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น และไม่เข้าใจว่าญี่ปุ่นกว่าจะประสบความสำเร็จในการปฏิรูปเมจิ ต้องผ่านสงครามกลางเมือง ต่อสู้กันระหว่างโชกุนกับบรรดาเจ้าเมืองในแคว้นต่าง ๆ แต่เขากลับเข้าใจผิดว่า การปฏิรูปเมจิที่ประสบความสำเร็จเกิดจาก “จักรพรรดิกุมอำนาจเบ็ดเสร็จ” เป็นผู้นำการปฏิรูป เขาต้องการให้จักรพรรดิทรงชี้เอาเยี่ยงอย่างแบบพระเจ้าปีเตอร์มหาราชแห่งรัสเซียที่ไม่ยอมก้มหัวให้แก่ผู้รุกราน และเลียนแบบญี่ปุ่นในการรับวิทยาการจากตะวันตก จึงจะทำให้จีนเข้มแข็งเจริญรุ่งเรืองได้

ภายหลังจากที่ต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ญี่ปุ่นหลังการปฏิรูปร้อยวันล้มเหลว และได้เดินทางไปศึกษาดูงานในประเทศตะวันตก ทำให้เขาเกิดแนวคิดให้นำ ด้านการเมือง (政治) ด้านวัตถุ (物质) และด้านการอบรมบ่มนิสัย (教化) มาปรับให้สมบูรณ์เพื่อเป็นแนวทางนำพาจีนไปสู่ความสมัยใหม่³⁴เมื่อเดินทางกลับถึงจีน เขาจึงได้เสนอแนวคิดด้านการเมือง คือ “จักรพรรดิอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ” (虚君共和) และ “การปกครองส่วนท้องถิ่น” (地方自治) ส่วนทางด้านวัตถุได้เสนอ

³³Kang Youwei 康有为《日本变政考》，进呈《日本明治变政考》序：6，อ้างจาก Zhang Wanru 张婉茹, Wang Xin 王鑫《日本明治维新对康有为变法思想的影响》日语学习与研究 2012 年第 5 期, Journal of Japanese Language Study and Research, Editorial E-mail, 2012 (05), 第 104 页。

³⁴Zhang Wanru 张婉茹, Wang Xin 王鑫《日本明治维新对康有为变法思想的影响》日本文化研究 2012 年第 5 期, Journal of Japanese Language Study and Research, Editorial E-mail, 2012 (05), 第 108 页。

แนวคิด “วัตถุกู้ชาติ” (物质救国) และ “วิทยาศาสตร์กู้ชาติ” (科学救国) ส่วนทางด้าน การอบรม บ่มนิสัย เขาเสนอให้นำแนวคิดของ “ขงจื้อมาให้การศึกษอบรม” (孔教国教化) โดยการรณรงค์ เคลื่อนไหวให้คนในชาติคล้อยตาม

แม้ว่าคังโหย่วเหวยจะประสบความล้มเหลวในการเคลื่อนไหวปฏิรูปร้อยวัน แต่แนวคิดของเขาที่ให้เลียนแบบการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่น ทั้งทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม นั้น แม้ว่าจะได้รับการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ แต่เขาก็ยังคงยืนหยัดไม่เปลี่ยนเป้าหมายที่จะให้จีน เข้มแข็งเจริญก้าวหน้า จนทำให้วิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตกจากญี่ปุ่นค่อย ๆ ผสมผสานกับแนวคิด วัฒนธรรมแบบโบราณของจีนกล่าวได้ว่าเขาใช้ชีวิตทั้งชีวิตในการพยายามรักษาคุณค่าทางด้าน วัฒนธรรมของจีนให้คงอยู่ พร้อมทั้งการปรับเปลี่ยนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

4.3.3 เหลียงฉีเซา (梁启超 ค.ศ. 1873-1929)

เหลียงฉีเซาเป็นชาวอำเภอซินฮุ่ย (新会) มณฑลกว่างตง (广东) เป็นนักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักการศึกษาคนสำคัญของจีนในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เป็นลูกศิษย์ ของคังโหย่วเหวย หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 เขาและอาจารย์ของเขา ร่วมกันก่อตั้งสำนักพิมพ์ วัน กั๋วกงเป่า (万国公报) ก่อตั้งสมาคมเฉียงเสวียฮุ่ย (强学会) และหนังสือพิมพ์สื่ออู่เป่า (时务报) เขาเริ่มต้นชีวิตนักหนังสือพิมพ์ ในปี ค.ศ. 1896 โดยเป็นนักเขียนบทความประจำของหนังสือพิมพ์ สื่ออู่เป่า (时务报) เพื่อกระตุ้นสังคมจีนให้มีการปฏิรูปตามแบบการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่น ซึ่งเขาได้รับ อิทธิพลทางความคิดจากหนังสือ “บันทึกประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น” (日本国志) ของหวงจุนเซียน ทำให้ เขาได้เรียนรู้ว่าเพราะเหตุใดญี่ปุ่นจึงได้เข้มแข็งและเจริญก้าวหน้าขึ้นมาในเวลาอันรวดเร็ว ก็เพราะ ญี่ปุ่นมีการปฏิรูปโดยรับเอาวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกมาใช้ในการพัฒนา หากจีนเลียนแบบการ ปฏิรูปเมจิก็จะสามารถหลุดพ้นจากความอ่อนแอและล่าหลังได้เช่นกัน

หลังจากล้มเหลวในการเคลื่อนไหวปฏิรูปร้อยวัน เหลียงฉีเซาต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ ญี่ปุ่นเป็นเวลานานถึง 1 ใน 4 ของชีวิตของเขาเมื่อเดินทางถึงญี่ปุ่น เขาศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่นอย่าง หิว กระหาย บทความในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ของญี่ปุ่นส่งผลกระทบต่อความคิดเขาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทความในนิตยสารดวงตะวัน (太阳) ซึ่งเขานำมาแบบในการจัดทำ หนังสือพิมพ์ชิงอู่เป่า (清议报) และนิตยสารซินหมินจงเป่า (新民丛报) ในเวลาต่อมา³⁵

³⁵Kou Zhenfeng 寇振锋 《梁启超与日本综合杂志〈太阳〉》，《历史研究》2008 年第 3 期, อ้างจาก Wang Wenxun 王文勋,Zhang Wenying 张文颖 《日本明治维新时期舆论对梁启超的影响》，青年记者 2012 年第 15 期, Youth Journalist, Editorial E-mail , 2012 (15), 第 89 页。

ในปี ค.ศ. 1898 เหลียงฉีเซาได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ชิงอีเป่าที่โยโกฮามะ เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ข่าวสารการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน และทฤษฎีการเมืองของตะวันตก โดยในระยะแรกเขายังเขียนบทความสรรเสริญจักรพรรดิทงซื่อวี่ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อไพร่ประชาราษฎร์ไว้ว่า “เน้นหนักที่สังคม เจ้าแผ่นดินเป็นรอง ประชาชนสูงส่ง ส่วนพระองค์ต่ำต้อย”³⁶ ซึ่งถือว่าเป็นจักรพรรดิจีนที่ประเสริฐ โดยเข้าใจว่าสภาพของสังคมจีนในขณะนั้นใกล้เคียงกับสภาพสังคมญี่ปุ่นก่อนการปฏิรูปเมจิ ไม่เข้าใจว่าจักรพรรดิทงซื่อวี่กับจักรพรรดิเมจิมีความแตกต่างกันมาก จักรพรรดิทงซื่อวี่ในขณะนั้นอยู่ภายใต้อำนาจของพระนางซูสีไทเฮา ไม่มีบารมีมากพอที่จะเป็นสัญลักษณ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ปกครองด้วยระบอบจักรพรรดิอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญจึงไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาภายหลังเขาจึงกล่าวโจมตีราชสำนักราชวงศ์ชิงเรียกร้องให้ปฏิวัติ นำเสนอแนวคิดเสรีนิยม และประชาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนมีความตื่นตัวเข้าใจสถานการณ์ของประเทศชาติบ้านเมือง จนถึงเดือนธันวาคม ค.ศ. 1901 เกิดไฟไหม้ที่สำนักพิมพ์สร้างความเสียหายมากมายจนต้องเลิกกิจการไป ในปี ค.ศ. 1903 เขาได้รวบรวมบทความที่สำคัญรวมเล่ม (清议报全编) และมีสำนักพิมพ์นำไปพิมพ์เผยแพร่อย่างลับ ๆ ในจีน ได้สร้างผลกระทบต่อประชาชนอย่างมากมาย

ในปี ค.ศ. 1902 เหลียงฉีเซาได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์ซินหมินฉงเป่า (新民丛报) ที่โยโกฮามะโดยพยายามเลียนแบบนิตยสารตะวันตก ทั้งด้านเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ และรูปเล่มที่สวยงาม ออกเป็นนิตยสารรายปักษ์ ในปี ค.ศ. 1911 เหมาเจอตงได้อ่านนิตยสารซินหมินฉงเป่า มีความประทับใจมากจนแทบจะวางไม่ลง “อ่านแล้วอ่านอีก จนท่องจำได้”³⁷ นิตยสารซินหมินฉงเป่าตีพิมพ์หนังสือที่เสนอทฤษฎีการเมืองของตะวันตก ได้แก่ สัญญาประชาคมของรุสโซ เจตนารมณ์แห่งกฎหมายของมองเตสกีเออร์ และงานปรัชญาการเมืองอื่น ๆ ของตะวันตก ราชสำนักราชวงศ์ชิงก็ดำเนินการปิดกั้น แต่ก็มีผู้นำเข้าไปเผยแพร่อย่างลับ ๆ ในจีน ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นอย่างสูง นอกจากการเผยแพร่แนวคิดผ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสารแล้ว ในช่วงที่เหลียงฉีเซาลี้ภัยอยู่ที่ญี่ปุ่น การแสดงปาฐกถาในที่สาธารณะกำลังเป็นที่แพร่หลายในญี่ปุ่น เนื่องจากในขณะนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นพยายามปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นผ่านหน้าหนังสือพิมพ์และนิตยสาร บรรดานักคิด นักเขียน และนักวิชาการทั้งหลายจึงหันไปใช้รูปแบบการแสดงปาฐกถาในที่สาธารณะแทน ซึ่งรูปแบบการแสดงความคิดเห็นเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อเหลียงฉีเซาเป็นอย่างมาก เหลียงฉีเซาเคยพูดว่า “นับแต่ญี่ปุ่นมีการปฏิรูป มีอยู่ 3 สิ่งที่ทำให้การเผยแพร่แนวคิดต่าง ๆ กระจายไปได้อย่าง

³⁶Wu Xun 吴勋 《(清议报)简论》，浙江学刊 1982 年第 3 期，第 58-59 页。

³⁷Ai Dejia 埃德加, Qi Ruo 斯诺 《斯诺文集》(二)，北京：新华出版 1984 年版，第 116 页。

ทั่วถึง คือ 1. โรงเรียน 2. หนังสือพิมพ์ และ 3. การแสดงปาฐกถา ทั้ง 3 สิ่งนี้เคยถูกขนานนามว่าเป็นอาวุธแหลมคม 3 ชนิด ที่ใช้เผยแพร่อารยธรรม”³⁸ เขาจึงได้ใช้การแสดงปาฐกถาในการเผยแพร่แนวคิดให้แก่ประชาชนด้วย

ในช่วงปลายยุคราชวงศ์ชิง ประชาชนชื่นชมการฟังปาฐกถากันมาก ต้องถือว่าสิ่งนี้เป็นอิทธิพลจากญี่ปุ่นที่จีนรับมา และสาเหตุสำคัญที่ประชาชนทั่วไปนิยมการฟังปาฐกถาเนื่องจากในขณะนั้นประชาชนส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก ประชาชนที่อ่านหนังสือมีน้อย การสื่อสารผ่านสิ่งพิมพ์จะจำกัดอยู่ในวงแคบกว่ามาก เหลียงฉีเซาได้แสดงปาฐกถานับร้อยครั้ง มีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมหลาย ๆ ด้าน ส่งผลให้คนระดับล่างได้รับข้อมูลข่าวสารด้วย

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1895 หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 เหลียงฉีเซาก้าวขึ้นมามีบทบาทในเวทีประวัติศาสตร์ จนถึงปี ค.ศ. 1920 จึงได้กลับประเทศ หลังจากที่อยู่ต่างประเทศมายาวนานกว่า 20 ปี โดยอยู่ที่ญี่ปุ่นเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเขาได้รับอิทธิพลจากการปฏิรูปเมจิของญี่ปุ่นเป็นอย่างสูง กระตุ้นจิตสำนึกของเขามีต่อบ้านเมือง งานเขียนและการแสดงปาฐกถาของเขาได้ส่งผลสะท้อนต่อคนรุ่นเขาและคนรุ่นหลังเขา ผู้นำการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ก็ล้วนแต่ได้รับผลสะท้อนทางความคิดจากเหลียงฉีเซา

4.3.4 หลี่ต้าเจา (李大钊 ค.ศ. 1889-1927)

หลี่ต้าเจาเป็นชาวเหอเป่ย์ (河北) ในปี ค.ศ. 1907 สอบเข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยเทียนจิน ในขณะนั้นทางวิทยาลัยได้เชิญศาสตราจารย์ ซะกุโซ โยะฉิมโนะ (Sakuzo Yoshino) และอาจารย์ชาวญี่ปุ่นอีก 10 กว่าคนมาสอนวิชาการต่าง ๆ แม้ว่าซะกุโซ โยะฉิมโนะ จะสอนอยู่ที่วิทยาลัยเพียงปีเศษ ๆ แต่หลี่ต้าเจาก็มีความผูกพันกับอาจารย์ท่านนี้มาก และมีอิทธิพลทางความคิดต่อเขาเป็นอย่างมาก ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1914 หลี่ต้าเจาได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนให้ไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่นในมหาวิทยาลัยวาเซดะ (Waseda) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง หลังจากได้ศึกษาเรียนรู้อย่างเข้มข้นจากซะกุโซ โยะฉิมโนะ และอาจารย์คนอื่น ๆ อีกหลายคน ได้ส่งผลสะท้อนต่อความคิดของเขาเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองเกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก

ระหว่างที่เขาศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยวาเซดะ เขายังได้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แนวใหม่แบบตะวันตก จากศาสตราจารย์อุกิตะ คะสุตะมิ (Ukita Kazutami) ซึ่งเขียนหนังสือตำราเรื่องทฤษฎีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ (史学原论) และเรื่องปรัชญาประวัติศาสตร์ (历史哲学) นอกจากนี้เขายังศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจาก อุซึตะ กิโนโส

³⁸Wang Wenxun 王文勋,Zhang Wenying 张文颖 《日本明治维新时期舆论对梁启超的影响》 青年记者 2012 年第 15 期, Youth Journalist, Editorial E-mail, 2012 (15), 第 90 页。

(Uchida Ginzō) ซึ่งเป็นอาจารย์สอนอยู่มหาวิทยาลัยโตเกียว ได้แก่ วิชาประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่ ประวัติศาสตร์และปรัชญา และประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์ เป็นต้น งานเขียนของหลี่ต้าเจาใน ภายหลังก็มีบางส่วนที่ลอกจากงานเขียนของอุซิดะ กินโซ ได้แก่ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง ประวัติศาสตร์กับปรัชญา (史学与哲学的关系)

ส่วนแนวคิดสังคมนิยมของเขานั้น ระหว่างที่ศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่นเขาได้อ่านงานเขียน ของ ฌูซุอิ โคโตะกุ เรื่อง Spirit of Socialist (社会主义神髓) และ Twentieth Century Monster, the Imperialism (二十世纪之怪物: 帝国主义) ซึ่งมีอิทธิพลทางความคิดต่อเขาเป็นอย่างมาก นับจากนั้นมาเขาก็มีความเชื่อมั่นต่อแนวคิดสังคมนิยมอย่างไม่คลอนแคลน ดังที่เขาเขียนบันทึกใน ชีวิตประวัติของเขาว่า “ที่ญี่ปุ่น ได้เริ่มต้นค้นคว้างานเขียนลัทธิมาร์กซ์ โดยเฉพาะได้อ่านงานเขียนของ ฌูซุอิ โคโตะกุ ซึ่งเป็นผู้นำการเคลื่อนไหวกรรมกรในช่วงต้น ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเขาค่อนข้างสูง”³⁹

นอกจากนี้ระหว่างศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่น เขายังได้ศึกษาทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์จาก นักสังคมนิยมคนสำคัญอีก 2 คน คือ ฮะจิเมะ คะวะกะมิ (Hajime Kawakami) ซึ่งเป็นนักวิชาการ ลัทธิสังคมนิยมญี่ปุ่น และโทมิฮิโกะ ซะกะอิ (Toshihiko Sakai) ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น

หลี่ต้าเจาได้อ่านงานเขียนสำคัญ ๆ ของฮะจิเมะ คะวะกะมิ ได้แก่ เรื่อง ผินผาอู่อีว (贫乏物语), ทศนะต่อปัญหาสังคม (社会问题管见), การค้นคว้าวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (唯物史观研究), ทฤษฎีทุน (资本论入门), หลักการสำคัญของเศรษฐศาสตร์ (经济学大纲), พัฒนาการของประวัติเศรษฐกิจทุนนิยม (资本主义经济学的历史发展), และประวัติทฤษฎี เศรษฐกิจสมัยใหม่ (近代经济史论) เป็นต้น ซึ่งได้ปูพื้นฐานทางความคิดทฤษฎีแนวสังคมนิยมของ ลัทธิมาร์กซ์ให้แก่เขา นอกจากนี้ยังมีนักสังคมนิยมอีกคนหนึ่ง ซึ่งมีสมญาว่า “บิดาแห่งการเคลื่อนไหว ลัทธิสังคมนิยม” คือโทมิฮิโกะ ซะกะอิ ก็มีอิทธิพลทางความคิดต่อเขาเป็นอย่างมาก งานเขียนที่สำคัญ ได้แก่ เรื่อง จงเจี้ยวจีเจ้อเสวียเตอะอู่จื่อจี้ฉู่ (宗教及哲学的物质基础) เป็นหนังสือที่อธิบายถึง รากฐานทางปรัชญาจนถึงศาสนาและเรื่อง เต้าเตอะเตอะตั้งอู่ฉีหวนจี้ฉีเปี่ยนเซี่ยน (道德的动物起源及其变迁) เป็นหนังสือที่อธิบายถึงศีลธรรมกับความขัดแย้งทางชนชั้น ซึ่งเขาเขียนในหนังสือ ดังกล่าวไว้ว่า “ศีลธรรมคือสัญชาตญาณของสัตว์เพื่อปกป้องตนเองและขยายเผ่าพันธุ์” นอกจากนี้เขายัง กล่าวอีกว่า “ความขัดแย้งทางชนชั้นจะทำลายคุณธรรม”⁴⁰ เป็นต้น

³⁹Li Dazhao 李大钊《李大钊传》编写组, 北京: 人民出版社, 1979年版, 第 75页。

⁴⁰Yang Peng 杨鹏《李大钊史学思想形成的日本影像响因素探析》, 中国报业 2013年第8期, China Newspaper Industry, Editorial E-mail, 2013(08), 第125页。

ระหว่างศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่น หลี่ต้าเจาพร้อมกับนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นต่อต้านจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1915 นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นเคลื่อนไหวคัดค้านข้อตกลง 21 ข้อ ที่หยวนซื่อไช่ทำกับญี่ปุ่น โดยเขาเป็นตัวแทนนักศึกษาจัดพิมพ์ “บันทึกรำลึกความอัปยศของชาติ” เปิดโปงการขายชาติของหยวนซื่อไช่ พร้อมทั้งเรียกร้องให้นักศึกษาและชาวจีนต่อต้านเผด็จการทหารญี่ปุ่น

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1916 หลี่ต้าเจาเดินทางกลับจีน นับจากนั้นมาเขาก็เข้าร่วมการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม อย่างเต็มตัว เป็นบุคคลแรกที่เผยแพร่แนวคิดสังคมนิยมในจีนอย่างจริงจัง จนได้รับการยอมรับว่าเป็นนักสังคมนิยมหมายเลขหนึ่งของจีน ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1918 เขาเข้ารับตำแหน่งหัวหน้าบรรณารักษ์หอสมุดมหาวิทยาลัยปักกิ่ง และต่อมาได้รับตำแหน่งศาสตราจารย์สอนวิชารัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยปักกิ่งในปี ค.ศ. 1919 เขาได้ก่อตั้งนิตยสารวิเคราะห์ปัญหาสังคม โดยได้นำเสนอทฤษฎีเศรษฐกิจตามแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ ในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน เขาเป็นหัวหน้ากองบรรณาธิการนิตยสารเยาวชนใหม่ (新青年) โดยได้ตั้งคอลัมน์ “วิเคราะห์ลัทธิมาร์กซ์” (马克思主义研究砖号) แปลงานเขียนของฮะจิเมะ ควะกะกะมิ เรื่องวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ (马克思的唯物史观) เขายังได้เขียนบทความลงในนิตยสารเรื่อง ทศนะของข้าพเจ้าที่มีต่อลัทธิมาร์กซ์ (我的马克思主义观) โดยใช้งานเขียนของฮะจิเมะ ควะกะกะมิ เรื่อง ระบบทฤษฎีสังคมนิยมของมาร์กซ์ (马克思的社会主义理论体系) เป็นแม่แบบในการเขียน นอกจากนี้ในระหว่างการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม เขาได้ใส่ใจเป็นพิเศษกับงานเขียนของโทมิฮิโกะ ฮะกะกะอิ ได้แก่ งานเขียนเรื่อง พื้นฐานทั่วไปของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (唯物史观概要) และได้จัดตั้งกลุ่มศึกษาลัทธิมาร์กซ์ นำไปสู่การจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี ค.ศ. 1921 ซึ่งเขาเป็นผู้ร่วมก่อตั้งด้วย

4.3.5 เฉินตูซิว (陈独秀 ค.ศ. 1879-1942)

เฉินตูซิวเกิดที่เมืองอานชิ่ง (安庆) มณฑลอานฮุย (安徽) ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของแม่น้ำแยงซีเกียง เขาเติบโตขึ้นมาในช่วงที่จีนถูกชาติตะวันตกข่มเหงรังแกเป็นประจำ ในช่วงวัยหนุ่มจึงตั้งปณิธานไว้ว่าจะหาโอกาสเดินทางไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อหาหนทางที่จะกอบกู้บ้านเมือง ดังที่เขาเขียนไว้ในบทความว่า “ประเทศจีนของเราก็เป็นประเทศหนึ่งในโลกนี้ ฉันเป็นคนจีนคนหนึ่ง ประเทศชาติเจริญเข้มแข็งหรือล้าหลังอ่อนแอ คนในชาติล้วนได้รับผลเช่นกัน แล้วฉันจะหนีรอดเพียงคนเดียวได้หรือ... ความโศกสลดทับถมกลางหัวใจ ชาตินิของเราไม่เหมือนต่างชาติ ต้องถูกเขารังแกข่มเหง ต้องมีสาเหตุแน่นอน ฉันจะต้องเดินทางไปต่างประเทศเพื่อตรวจสอบดู”⁴¹

⁴¹Tang Baolin 唐宝林 《陈独秀与日本,百年潮》, 百年潮 2007 年第 1 期, Hundred Year Tide, Editorial E-mail, 2007 (01), 第 46 页。

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1901 เฉินตูซิวเดินทางไปยังญี่ปุ่น เป็นการเดินทางไปต่างประเทศ ครั้งแรกของเขา แม้ว่าเขาจะมีความคิดอยากจะไปยังหลายประเทศ แต่ช่วงชีวิตของเขาเดินทางไปต่างประเทศรวม 5 ครั้ง และก็เดินทางไปเพียงประเทศเดียว ก็คือ ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นจึงเป็นประเทศที่เปิดโลกทัศน์ของเขาและแรงบันดาลใจให้แก่เขา กระตุ้นให้เขากระตือรือร้นเรียนรู้อะไรที่มหาวิทยาลัยตะวันตกไม่ว่า ทฤษฎีการเมืองประชาธิปไตยตะวันตก หรือทฤษฎีสังคมนิยมจากสหภาพโซเวียต ก็ล้วนแต่ศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่นทั้งสิ้น

เฉินตูซิวเป็นทั้งนักทฤษฎีและนักปฏิบัติ เมื่อได้ศึกษาทฤษฎีจากญี่ปุ่นแล้ว ในปี ค.ศ. 1902 เดินทางกลับจีน ก็ได้นัดเพื่อนที่มีอุดมการณ์ตรงกัน ก่อตั้งสำนักพิมพ์ไ้อั้วชินเป่า (爱国新报) ที่มณฑลอานฮุย เผยแพร่แนวคิดเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ เพื่อกระตุ้นให้เพื่อนร่วมชาติเห็นถึงสาเหตุของความอ่อนแอของจีน และหนทางในการสร้างความเข้มแข็ง การเคลื่อนไหวดังกล่าวกลับถูกราชสำนักราชวงศ์ชิงปราบปรามจับกุม จึงได้หนีไปลี้ภัยและศึกษาต่อที่ญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 2 ได้รู้จักผู้มีอุดมการณ์ร่วมกันมากมาย จึงได้ก่อตั้งสมาคมซินชิงเหียนหรือเยาวชนใหม่ (青年会) ถือได้ว่าเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวกลุ่มแรกของนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นที่คัดค้านราชสำนักราชวงศ์ชิง

ในปี ค.ศ. 1907 เฉินตูซิวเดินทางไปร่วมเคลื่อนไหวที่เมืองอู่หู (芜湖) แต่ถูกราชสำนักราชวงศ์ชิงปราบปรามจับกุม จึงต้องหนีไปลี้ภัยอยู่ที่ญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 3 เขาไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมหลงเหมิงฮุย แต่เข้าร่วมกับเพื่อนชาวจีนคือ จังไท่เหยียน (章太炎) และ เกาจี้กง (陶冶公) เพื่อนชาวญี่ปุ่นคือ ฉูซุอิ โคโตะกุและเพื่อนชาวอินเดียชื่อ เป่าเสิน (保什) ก่อตั้งสมาคมภราดรภาพแห่งเอเชีย (亚洲和亲会) มีวัตถุประสงค์ต่อต้านการรุกรานของจักรวรรดินิยม และเรียกร้องให้คืนเอกราชแก่คนพื้นเมืองเจ้าของประเทศ แต่สมาคมดังกล่าวก็ไม่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวใด ๆ มาอยู่ญี่ปุ่นครั้งนี้เขาอยู่ประมาณ 2 ปีครึ่ง นานกว่าครั้งก่อน ๆ จึงมีเวลาศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีทางการเมืองกับอาจารย์นักวิชาการญี่ปุ่นเป็นจำนวนหลายคน

ปี ค.ศ. 1908 เดินทางกลับจีน แต่ช่วงปลายปีเขาก็เดินทางไปญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 4 ในขณะนั้นเขาอายุย่างเข้า 30 ปีแล้ว รำลึกถึงความล้มเหลวของการปฏิวัติและการเสียชีวิตของเหล่ามิตรสหายที่ผ่านมา ทำให้เกิดความรู้สึกท้อแท้และหวาดวิตก เขาจึงได้เขียนบทกวีบรรยายอารมณ์ความรู้สึก 2 บท ชื่อ “น้ำตกหวาเหยียน” (华严瀑布) และ “สมรรถนะ” (本事) แสดงความรู้สึกว่าวุ่นใจที่มีต่อชาติบ้านเมือง และทุกข์สุขของประชาชนอย่างร้อนแรง เขากลับจีนในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1909 เนื่องจากกลับมาจัดงานศพให้พี่ชาย

ปี ค.ศ. 1911 เกิดการปฏิวัติซินไฮ่ เฉินตูซิวเข้าร่วมการปฏิวัติที่มณฑลอานฮุย และเจ้อเจียง หลังจากได้รับชัยชนะแล้ว ได้รับตำแหน่งเลขานุการประจำผู้บัญชาการทหารมณฑลอานฮุย เขาพยายามผลักดันการปฏิรูปต่อ แต่ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มอนุรักษนิยม จนกระทั่งปี ค.ศ. 1913 หยวนซื่อไข่ได้พยายามฟื้นฟูระบอบจักรพรรดิขึ้นใหม่ แต่ได้รับการต่อต้านคัดค้านจากขุนยัดเข็น

หยวนซื่อไช่จึงได้ใช้กำลังทหารเข้าปราบปราม เฉินตูซิวต้องพาครอบครัวหนีไปอยู่เชียงใหม่ และได้รับการช่วยเหลือให้หนีไปอยู่ที่ญี่ปุ่นเป็นครั้งที่ 5 และเป็นครั้งสุดท้ายในระหว่างที่อยู่ญี่ปุ่น เขาร่วมกับจางซื่อเจา (章士钊) ก่อตั้งนิตยสาร จย่าหวง (甲寅) เขียนบทความต่อต้านหยวนซื่อไช่ ในวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ. 1913 เขาได้ใช้นามปากกา “ตูซิว” (独秀) เป็นครั้งแรก เขียนบทความเรื่อง “จิตใจที่รักชาติกับจิตใจที่รู้สึกสำนึก” (爱国心与自觉心) ลงในนิตยสารจย่าหวง ซึ่งเขาเชื่อว่า “ประเทศชาติคือกลุ่มคนที่ช่วยกันสร้างความสงบสุข” แต่จีนในวันนี้ “ประชาชนไร้พลังในการสร้างชาติ” รัฐบาลหยวนซื่อไช่ใช้ “อำนาจรัฐอย่างไร้ทิศทาง” “การมีรัฐบาลที่ชั่วช้าเลวร้ายยิ่งกว่าการไร้ชาติ” เขายังกล่าวอีกว่า “ชาติต้องปกป้องสิทธิของประชาชน สร้างความสุขให้แก่ประชาชน มิฉะนั้น ชาติที่อยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรีปล่อยให้สิ้นชาติจะเสียดายไปเสีย”⁴² เนื้อหาในบทความนี้สะท้อนความรู้สึกที่ลึ้มเหลวจากการต่อสู้ปฏิวัติ ซึ่งยังหาทางออกไม่ได้ในขณะนั้น นิตยสารฉบับนี้จัดพิมพ์ที่ญี่ปุ่น แต่นำไปเผยแพร่ในจีนภายหลังจากได้เผยแพร่บทความชิ้นนี้แล้ว เขาก็ถูกโจมตีด้วยความเข้าใจผิดว่า เขาเป็นคน “บ้าระห่ำ” “ไม่รักชาติ” และ “กลับกลอก” โดยไม่ทราบเจตนาที่แท้จริงของเขาที่เขียนระบายอารมณ์ความรู้สึกเช่นนั้น เพื่อต้องการกระตุ้นจิตสำนึกของชาวจีน ให้ตาสว่างขึ้นเห็นความล้มเหลวของการปฏิวัติจีนไป และค้นหาแนวทางการเปลี่ยนแปลงสังคมจีนเสียใหม่ ภายหลังจากที่หยวนซื่อไช่ยอมรับข้อเรียกร้อง 21 ข้อกับญี่ปุ่น เหตุการณ์ดังกล่าวได้ปลุกให้ชาวจีนตื่นขึ้นจากความหลับใหล เหลียงฉีเซาและหลี่ต้าเจา ซึ่งเคยคัดค้านงานเขียนของเฉินตูซิว ก็กลับมายอมรับและยกย่องเขาว่าเป็นดัง “ไก่ขันรุ่งอรุณ” (晨鸡) ที่ปลุกผู้คนให้ตื่น

เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1915 เฉินตูซิวเดินทางกลับจีน เขาได้ก่อตั้งสำนักพิมพ์ซินชิงเหนียนหรือเยาวชนใหม่ (新青年) ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นคณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยปักกิ่ง นับแต่นั้นมาสำนักพิมพ์เยาวชนใหม่ ก็เป็นฐานที่มั่นในการสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ในการต่อสู้เพื่อการปฏิวัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้สร้างนักปฏิวัติรุ่นใหม่ ได้แก่ เหมาเจ๋อตง หลิวเซาฉี โจวเอินไหล เต็งเสี่ยวผิง และบุคคลอื่น ๆ อีกจำนวนมาก จนในที่สุดเกิดการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 เฉินตูซิว ได้หันไปสนับสนุนแนวคิดชนชั้นกรรมาชีพของเลนิน ระหว่างปี ค.ศ. 1920-1921 องค์การคอมมิวนิสต์สากลได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีน มีกลุ่มศึกษาที่ญี่ปุ่นประกอบด้วยซือฉวินถ่ง (施存统) และโจวฝูไห่ (周佛海) ได้สร้างคณาธิปไตยอย่างใหญ่หลวง โดยได้แปลแนวคิดทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์และแนวคิดสังคมนิยมของมาร์กซ์จากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาจีน และได้ส่งทางไปรษณีย์ให้แก่เฉินตูซิว เฉินตูซิวได้นำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวร่วมกับมิตรสหายก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้นในปี ค.ศ. 1921 และเขาได้รับเลือกเป็นเลขาธิการคนแรกของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

⁴²Tang Baolin 唐宝林 《陈独秀与日本》，百年潮 2007 年第 1 期，Hundred Year Tide, Editorial E-mail, 2007 (01), 第 48 页。

เหมาเจ๋อตงเคยกล่าวไว้ว่า “เสียงปืนใหญ่ก้องกัมปนาทในการปฏิวัติเดือนตุลาคม ได้ส่งลัทธิมาร์กซ์มาให้จีน”⁴³ แต่ความจริงแล้ว เฉินตูซิวและผู้ร่วมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนหลายคน ได้ศึกษาเรียนรู้แนวคิดทฤษฎีสังคมนิยมของลัทธิมาร์กซ์มาก่อนหน้านั้นแล้ว แม้กระทั่งลัทธิเลนินของรัสเซียก็ได้ศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่น เช่นเดียวกับแนวคิดเสรีนิยม และประชาธิปไตย ก็ได้รับมาจากญี่ปุ่น ด้วยเช่นกัน

4.3.6 โจวเอินไหล (周恩来 ค.ศ. 1898-1976)

โจวเอินไหลเกิดมาในช่วงที่จีนเพิ่งพ่ายแพ้ญี่ปุ่นในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ไม่นาน และจีนต้องสูญเสียเกาะไต้หวันให้แก่ญี่ปุ่น ทำให้ชีวิตในวัยเด็กของเขา รู้สึกถึงความอ่อนแอ และล้มเหลวของจีน เกิดความรู้สึกที่ปรารถนาจะช่วยกอบกู้ชาติบ้านเมือง เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มจึงแสวงหาหนทางที่จะช่วยชาติ และเลือกไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น เขาเดินทางไปญี่ปุ่นเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1917 ศึกษาและอาศัยอยู่จนถึงเดือนเมษายน ค.ศ. 1919 จึงเดินทางกลับจีน แม้ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาไม่นานนัก แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ชีวิตในวัยหนุ่มอายุประมาณ 20 ปี เป็นช่วงเวลาที่ซึมซับเรื่องราวที่เกิดขึ้นรอบตัวได้ดีที่สุด และเป็นครั้งแรกที่เดินทางไปอยู่ต่างประเทศ ย่อมได้รับผลกระทบหรืออิทธิพลทางความคิดมากมายจากญี่ปุ่นอย่างแน่นอน⁴⁴

ก่อนเดินทางไปญี่ปุ่นเขาก็มีความคิดเช่นเดียวกับนักศึกษาจีนทั่วไปที่มีความรู้สึกค่อนข้างดีกับญี่ปุ่น มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาที่เดียวกับเขา คือที่โรงเรียนมัธยมหนานไค่ (南开中学) ชื่อ อู๋ฮั่นเทา (吴瀚涛) ได้เขียนบทความมาลงในนิตยสารของโรงเรียนว่า “ญี่ปุ่นคือวีรบุรุษแห่งเอเชีย หากสอบถามผู้คนของประเทศนี้ พวกเขาต้องชื่นชมการเมืองที่เปิดกว้าง การศึกษาครอบคลุมไปทั่วอุตสาหกรรมและการค้าขายเจริญก้าวหน้า ทหารเรือเก่งฉกาจ ญี่ปุ่นจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่เจริญก้าวหน้ามั่นคง เพราะมีปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้” และยังชื่นชมชาวญี่ปุ่นว่า “ชาวญี่ปุ่นมีความขยันหมั่นเพียรพร้อมจะเรียนรู้มิใช่พูดลอย ๆ เราจะเห็นตึกกรมบ้านช่อง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและอุปนิสัยแตกต่างจากชาวจีน แต่กลับเอาแบบอย่างจากยุโรปและสหรัฐอเมริกา ในท้องทุ่งหญิงชายทำงานร่วมกัน ทุกคนร่วมแรงร่วมใจทำงานและเก็บหอมรอมริบ ขอแสดงความชื่นชมด้วยความจริงใจ ประชาชนเช่นนี้คือเหตุปัจจัยที่ทำให้ประเทศชาติเจริญเข้มแข็ง”⁴⁵ ในขณะนั้นเขาทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการนิตยสาร

⁴³Tang Baolin 唐宝林《陈独秀与日本》，百年潮 2007 年第 1 期, Hundred Year Tide, Editorial E-mail, 2007 (01), 第 49 页。

⁴⁴Hu Ming 胡鸣《周恩来留学日本与其日本观的行成》，日本研究 2015 年第 2 期, Japan Studies, Editorial E-mail, 2015 (02), 第 89 页。

⁴⁵南开中学校杂志, 校风 36 期。

ฉบับดังกล่าว บทความชื่นชมญี่ปุ่นดังกล่าวย่อมสร้างความรู้สึกที่ดีต่อญี่ปุ่นให้แก่โจวเอินไหลเป็นอย่างมาก

เมื่อเดินทางมาถึงญี่ปุ่น โจวเอินไหลมองสิ่งต่าง ๆ ในญี่ปุ่น มีความคิดว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ในญี่ปุ่นคือสิ่งที่จีนต้องเอาเป็นแบบอย่างในการศึกษาเรียนรู้ ในบันทึกประจำวันวันที่ 21 มกราคม 1918 เขาได้บันทึกไว้ว่า ได้รับจดหมายจากเพื่อนรักที่ส่งมาจากจีน บิดาของเพื่อนไม่ชอบญี่ปุ่น จึงไม่ให้เขามาเรียนต่อที่ญี่ปุ่น แต่จะให้ไปเรียนในโรงเรียนของศาสนาคริสต์ ในบันทึกประจำวันวันต่อมา โจวเอินไหลได้วิจารณ์โรงเรียนนี้ว่า “ฉันดูแล้ว เป็นโรงเรียนของศาสนาคริสต์ ไม่มีประโยชน์อะไรกับชาติบ้านเมืองนัก” และเขายังเขียนต่อไปว่า “ค่าวันนี้ ฉันรีบเขียนจดหมายส่งด่วนไปทางไปรษณีย์ บอกให้เขาพิจารณาให้ดี จะตัดสินใจเองหรือขอร้องบิดา และกล่าวถึงสิ่งดีงามในโตเกียวให้มากสักหน่อย อาจจะทำให้บิดาเขาเปลี่ยนใจได้”⁴⁶ เขาเชื่อว่าคนหนุ่มสาวจีนไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่นจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติมากกว่า

นอกจากนี้ในบันทึกประจำวัน วันที่ 4 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1918 เขาเขียนไว้ว่า “หลังจากฉันมาถึงญี่ปุ่นแล้ว สามารถเสาะแสวงหาความรู้ได้จากเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว การแสดงออกและการกระทำของชาวญี่ปุ่น พวกเรานักศึกษาควรที่จะใส่ใจ แต่น่าประหลาดใจที่มีนักศึกษาบางกลุ่มเมื่อเห็นนักศึกษาจีนไปมาหาสู่กับชาวญี่ปุ่น ก็ด่าว่าพวกเขาว่าเป็นคนขายชาติ”⁴⁷ เขาเสนอความคิดว่าควรศึกษาเรียนรู้จากญี่ปุ่น และวิพากษ์วิจารณ์การต่อต้านญี่ปุ่นอย่างมีเดบอดของนักศึกษาจีน

ในขณะที่อยู่ที่ญี่ปุ่นเขาได้นำนักศึกษาจีนต่อต้านรัฐบาลญี่ปุ่นที่ดำเนินนโยบายรุกรานจีน ขณะเดียวกันเขาก็ได้ศึกษาและได้รับอิทธิพลทางความคิดจากงานเขียนของฌูซุอิ โคโตะกุ เรื่อง จิตวิญญาณลัทธิสังคมนิยม (Spirit of Socialist 社会主义神髓) และแนวคิดทฤษฎีของมาร์กซ์และเลนิน ทำให้ความคิดของเขาเอนเอียงไปทางแนวคิดสังคมนิยม เช่นเดียวกับนักศึกษาจีน

⁴⁶ 《周恩来旅日日记(影印本)》，北京：中共中央文献研究室、中国革命博物馆编辑，中央文献出版社 1998 年 2 月影印出版，线装书局 1997 年 12 月影印出版线装本，10 万多字。参见 1918 年 1 月 22 日日记。

⁴⁷ 《周恩来旅日日记(影印本)》，北京：中共中央文献研究室、中国革命博物馆编辑，中央文献出版社 1998 年 2 月影印出版，线装书局 1997 年 12 月影印出版线装本，10 万多字。参见 1918 年 2 月 4 日日记。

อื่น ๆ ในญี่ปุ่น ได้แก่ เฉินตูซิว หลี่ต้า (李达) ต่งปู้ (董必物) เป็นต้น⁴⁸ ภายหลังจากเดินทางกลับจีนในเดือนเมษายน ค.ศ. 1919 ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม อย่างเต็มตัว

กล่าวโดยสรุปแล้ว นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นในขณะนั้น ล้วนแต่ตั้งหน้าตั้งตาศึกษาความเจริญก้าวหน้าของญี่ปุ่น และลัทธิทุนนิยมตะวันตก พร้อมทั้งศึกษาลัทธิสังคมนิยมควบคู่กันไป ด้วยจากงานเขียนของนักคิดนักเขียนชาวตะวันตกซึ่งนักคิดนักเขียนชาวญี่ปุ่นได้แปลหรือเขียนขึ้นเอง นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติเดือนตุลาคมของรัสเซีย จึงทำให้รับแนวคิดลัทธิสังคมนิยมได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

4.3.7 หลู่ซวี่น (鲁迅 ค.ศ. 1881-1936)

หลู่ซวี่นมีความใฝ่ฝันต้องการไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของเยาวชนจีนในช่วงเวลานั้น เนื่องจากญี่ปุ่นประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการนำวิทยาการตะวันตกมาพัฒนาประเทศในยุคปฏิรูปเมจิ ชีวิตในวัยเด็กของเขามีความใฝ่ฝันที่ศึกษาวิชาการแพทย์เพื่อไปช่วยชาติ ปี ค.ศ. 1902 เขาเดินทางไปญี่ปุ่น เข้าศึกษาที่วิทยาลัยโคบุบุ (Kobun) ในเมืองเซ็นดะอิ (Sendai) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะฮอนชู ต่อมาในปี ค.ศ. 1904 เข้าศึกษาต่อที่วิทยาลัยการแพทย์เมืองเซ็นดะอิ ในปี ค.ศ. 1906 ลาออกจากวิทยาลัยการแพทย์ เนื่องจากประสบการณ์ในญี่ปุ่น ทำให้เขาเกิดความคิดใหม่ว่า วิชาการแพทย์ไม่สามารถรักษาโรคทางจิตใจของชาวจีนในยุคนี้ ซึ่งถูกจองจำจากกรอบวัฒนธรรมประเพณีจากแนวคิดลัทธิขงจื้อและระบอบศักดินามาเป็นเวลายาวนานกว่าสองพันปี ทำให้จิตสำนึกของชาวจีนชาดำน ไม่เห็นถึงภัยร้ายจากการคุกคามของชาติตะวันตกและญี่ปุ่น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปลุกพวกเขาให้ตื่น ดังที่หลู่ซวี่นได้กล่าวไว้ว่า

“...ครั้งหนึ่ง จากภาพที่ฉายอยู่นั้น ทันทิข้าพเจ้าก็ได้เห็นชาวจีนที่ไม่ได้เห็นมานานเป็นจำนวนมาก คนหนึ่งถูกมัดอยู่ตรงกลางและอีกหลาย ๆ คนยืนอยู่ข้าง ๆ เขา ผู้คนเหล่านี้ร่างกายแข็งแรงลำสันทั้งนั้น แต่ก็แสดงอารมณ์ชาด้านออกมาอย่างเห็นได้ชัด ตามที่พากย์นั้นว่า คนที่ถูกผูกมัดเป็นจารชนที่ทำงานให้ฝ่ายรัสเซีย กำลังจะถูกทหารญี่ปุ่นตัดหัวเสียบประจานและพวกที่ยืนอยู่ข้าง ๆ นั้นเป็นผู้ที่มาชมการตัดหัวเสียบประจานอันมหัศจรรย์นี้ ...”⁴⁹

เขาจึงหันมาสนใจศึกษาด้านวรรณกรรมตามแนวคิดใหม่ในการช่วยชาติของเขา เดินทางเข้ากรุงโตเกียวเข้าร่วมการเคลื่อนไหวการปฏิวัติร่วมกับนักศึกษาจีนในญี่ปุ่น โดยใช้วรรณกรรมเป็นอาวุธและเครื่องมือในการเผยแพร่ความคิด เพื่อชี้้นำให้ชาวจีนเห็นถึงโรคร้ายที่ทำให้

⁴⁸ Li Zhi 李智 《幸德秋水的社会主义思想在中国传播的影响》，语文学刊 (外语教育教学) 2013 年第 2 期, Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2013 (02), 第 105 页。

⁴⁹ หลู่ซวี่น, *ซุมนุมนเรื่องสั้นของหลู่ซวี่น*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เปลวเทียน), น. 4.

สังคมนิยมได้แก่ เรื่องประวัติจริงของอาคิวิ บันทิกประจำวันของคนบ้า และเรื่องสั้นต่าง ๆ เป็นจำนวนมากงานวรรณกรรมที่เขาอ่านและมีอิทธิพลทางความคิดและงานเขียนของเขามากที่สุด คือ งานของ Gogol นักประพันธ์ชาวรัสเซีย Sienchiewitz นักประพันธ์ชาวโปแลนด์ นะทซ์เมะ โซเซเกกิ และ โอโงะ โมริ นักประพันธ์ชื่อดังชาวญี่ปุ่น⁵⁰ในปี ค.ศ. 1909 เดินทางกลับจีนเข้าร่วมการเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่อย่างเต็มตัวถือเป็นเสาหลักของขบวนการเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่ (新文化运动)

หลู่ซวิ้นนอกจากได้รับการยอมรับว่าเป็นนักวรรณกรรมผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งแล้ว เขายังมีผลงานการแปลผลงานของนักเขียนต่างชาติเป็นจำนวนมาก ได้แก่ รัสเซีย ญี่ปุ่น เยอรมัน ฮอลแลนด์ สเปน และชาติอื่น ๆ รวม 14 ชาติ ซึ่งมีผลงานของนักเขียนที่เขาแปลประมาณ 100 คน และบทประพันธ์กว่า 200 เรื่อง รวมแล้วเป็นตัวอักษรจีนประมาณ 5 ล้านคำ นักวิชาการได้แบ่งงานแปลของหลู่ซวิ้นออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก จะแปลนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ โดยหวังว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะบรรลุดมการณ์ของเขาในการกอบกู้ชาติและช่วยเหลือประชาชน ผลงานที่สำคัญ ได้แก่ เรื่อง ท่องเที่ยวในโลกดวงจันทร์ (月界旅行) เป็นต้น

ช่วงกลาง ความคิดของหลู่ซวิ้นสูงงอมขึ้น ผลงานแปลที่สำคัญ ได้แก่ เรื่องความฝันของวัยหนุ่ม (一个青年的梦), นวนิยายญี่ปุ่นยุคใหม่ (现代日本小说集), สัญลักษณ์แห่งความกลัดกลุ้ม (苦闷的象征) และออกจากหอคอยงาช้าง (出了象牙塔) เป็นต้น

ช่วงสุดท้าย ถือเป็นยุคทองของหลู่ซวิ้น เขาผลิตงานแปลได้เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเน้นงานแปลด้านทฤษฎีวรรณกรรมจากรัสเซียเป็นหลัก ได้แก่ เรื่อง นโยบายวรรณกรรมรัสเซีย (苏俄文艺政策) วรรณกรรมและการวิจารณ์ (文艺与批评) เป็นต้น งานแปลเหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อความคิดของผู้อ่าน ที่สำคัญงานแปลเหล่านี้ยังมีอิทธิพลทางความคิดต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของหลู่ซวิ้นเป็นอย่างมากด้วย

ผลงานการแปลของหลู่ซวิ้นมีมากมาย หวังโหย่วกั๋ว (王友贵) กล่าวไว้ว่า “หากจะดูว่าหลู่ซวิ้นแปลงานวรรณกรรมของชาติใดมากที่สุด ก็ต้องบอกว่า วรรณกรรมรัสเซีย ซึ่งมีอยู่ประมาณ 59.5% รองลงมาก็คือ วรรณกรรมญี่ปุ่น ประมาณ 28.3% ส่วนที่เหลือก็มีวรรณกรรมของ ฮอลแลนด์ สเปน เยอรมัน เป็นต้น แม้ว่าหลู่ซวิ้นจะแปลงานวรรณกรรมของรัสเซียมากที่สุด แต่งาน

⁵⁰อาทร ฟุ้งธรรมสาร, *แก่นสาร หนังสือครบรอบ 60 ปี* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), น. 17.

วรรณกรรมของญี่ปุ่นกลับมีอิทธิพลทางความคิดต่อการประพันธ์วรรณกรรมของหลู่ชวี่นมากกว่า⁵¹ ที่กล่าวต้งนั้นเนื่องจากเหตุผลดังนี้

ประการแรก หลู่ชวี่นใช้ชีวิตและศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่นนานถึง 7 ปี ทำให้เขามีความเชี่ยวชาญภาษาญี่ปุ่นในระดับที่ดีเยี่ยม ทั้งการพูด อ่าน และเขียน ภาษาญี่ปุ่นคือเครื่องมือที่หลู่ชวี่นใช้ในการเรียนรู้เข้าใจโลกและวรรณกรรมต่างชาติ งานแปลของเขาส่วนใหญ่จะแปลจากภาษาญี่ปุ่น ดังนั้นในขณะที่แปลวรรณกรรมของนักเขียนญี่ปุ่น เขาย่อมเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ได้อย่างลึกซึ้งกว่านักเขียนชาติอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้นักเขียนญี่ปุ่นและวรรณกรรมญี่ปุ่นจึงย่อมส่งผลกระทบต่อความคิดของเขาในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม

ประการที่สอง บทประพันธ์ที่หลู่ชวี่นแปลส่วนใหญ่จะเป็นทฤษฎีวรรณกรรมยุคใหม่และทฤษฎีวรรณกรรมศิลป์ ดังนั้นแนวคิดในด้านวรรณกรรมของหลู่ชวี่นจึงได้รับผลกระทบหรืออิทธิพลจากวรรณกรรมญี่ปุ่น วรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อหลู่ชวี่นมากเป็นพิเศษ ก็คือ เรื่องสัญลักษณ์แห่งความกลัดกลุ้ม ซึ่งเป็นบทประพันธ์ของ คุริยะงะวะ ฮะกุซัน (Kuriyagawa Hakuson) ซึ่งรับแนวคิดทฤษฎีของ อังรี แบร์จซอง (Henri Bergson) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส และซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จิตแพทย์ชาวยิว มาเรียบเรียงสร้างทฤษฎีวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ เมื่อหนังสือเล่มนี้พิมพ์ออกจำหน่ายไม่นาน หลู่ชวี่นได้ซื้อที่กรุงโตเกียว แล้วใช้เวลาครึ่งปีในการแปลเป็นภาษาจีน แล้วส่งให้สำนักพิมพ์พิมพ์เผยแพร่ เนื้อหาสาระของวรรณกรรมเรื่องสัญลักษณ์แห่งความกลัดกลุ้มนี้ ผู้เขียนได้บรรยายสะท้อนถึงสภาพของสังคมระบอบทุนนิยมในญี่ปุ่นในขณะนั้นและความคิดศักดินาที่ยังหลงเหลืออยู่ในสังคมญี่ปุ่น ล้วนแต่ถูกนำออกมาตีแผ่อย่างหมดเปลือก ซึ่งสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของเขา จนกล่าวได้ว่า วรรณกรรมของหลู่ชวี่นในการสะท้อนสภาพสังคมจีนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมในยุคของเขาล้วนแต่เดินบนเส้นทางเดียวกับคุริยะงะวะ ฮะกุซัน

4.3.8 กวามั่วร่ว (郭沫若 ค.ศ. 1892-1978)

ในประวัติศาสตร์วรรณกรรมยุคใหม่ของจีน นักวิชาการในยุคหลังต่างยอมรับว่า กวามั่วร่วเป็นหนึ่งในนักคิดนักเขียนร่วมสมัย ที่มีส่วนสำคัญในการบุกเบิกและวางรากฐานแก่วรรณกรรมยุคใหม่ของจีน ร่วมกับนักคิดนักเขียนคนสำคัญที่เป็นที่รู้จัก ได้แก่ หลู่ชวี่น เหล่าเส่อ และปาจิน เป็นต้น นอกเหนือจากบทบาทการเป็นนักคิดนักเขียนแล้ว เขายังมีบทบาทเป็นทั้งกวี นักเขียนบทละครเวที นักอักษรศาสตร์ นักแปล นักประวัติศาสตร์ นักภาษาศาสตร์โบราณ นักโบราณคดี นักเคลื่อนไหวมวลชน และนักปฏิวัติ

⁵¹Xu Jiaoling 徐娇玲 《浅析日本作品翻译对鲁迅文学思想形成的影响力》, 辽宁教育行政学院学报 2016 年第 1 期, Journal of Liaoning Educational Administration Institute, Editorial E-mail, 2016 (01), 第 102 页。

ความมั่งร่วนนอกจากมีบทบาทมากมายหลายฐานะตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว เขายังมีชีวิตส่วนตัวที่มีสีสันไม่น้อยในฐานะปัญญาชนนักเรียนนอกที่มีอารมณ์โรแมนติกด้วย

หลังจากสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐานในประเทศจีนยุคนั้นแล้ว เขาเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศญี่ปุ่นในสาขาแพทยศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยคิวชูอิมพีเรียล แต่ต่อมาก็หันมาสนใจศึกษาสาขาวรรณคดีและอักษรศาสตร์เช่นเดียวกับหลู่ซวี่น

ระหว่างที่เขาศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่นเป็นเวลา 6 ปี อยู่ในช่วงเวลาของยุคจักรพรรดิไทโช ซึ่งเป็นยุคที่ต่อเนื่องสืบต่อกันมาจากยุคของจักรพรรดิเมจิ ที่มีการปฏิรูปเมจิขึ้นเอง ในขณะที่สภาพสังคมญี่ปุ่นกำลังเปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างชาติที่หลากหลายทั้งยุโรปและสหรัฐอเมริกา เป็นยุคที่วัฒนธรรมตะวันตกในญี่ปุ่นกำลังเฟื่องฟูสุดขีด ความมั่งร่วนเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าวย่อมได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวัฒนธรรมดังกล่าวในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่องานเขียนของเขาในภายหลังอย่างแน่นนอนทั้งจากวัฒนธรรมพื้นบ้าน บทกวี และคำสอนทางศาสนา

ในส่วนของอิทธิพลจากวัฒนธรรมพื้นบ้านญี่ปุ่น ในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวญี่ปุ่นอยู่ในภาวะสับสนคับข้องใจ ดังที่นักเขียนที่มีชื่อเสียงชาวญี่ปุ่นชื่อ นะทซึเมะ โซเซกิ (Natsume Soseki) ได้เขียนบรรยายถึงความคิดหรืออารมณ์ความรู้สึกของชาวญี่ปุ่นในขณะนั้น ในนวนิยายเรื่อง “ใจ” (心) ไว้ว่า “การมีชีวิตอยู่ดูเหมือนไม่เหมาะสมกับความต้องการ” ดังนั้นจึงเกิดความรู้สึกขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างความคิดกับความเป็นจริงของชีวิต ผู้คนจึงต้องแสวงหาความเชื่อใหม่เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ในที่สุดแนวคิด “ลัทธิปัจเจกชน” (人个主义) และ “ลัทธิเหตุผลนิยม” (理性主义) ก็เป็นที่ยอมรับของทั่วทั้งสังคมญี่ปุ่น เนื่องจากเป็นแนวคิดที่ส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเอง กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานั้น ชาวญี่ปุ่นมองไปที่ตะวันตก จิตใจของพวกเขาเชื่อมต่อกับยุโรปและสหรัฐอเมริกา แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมญี่ปุ่นยังอยู่กับวัฒนธรรมโบราณอย่างแนบแน่น สังคมญี่ปุ่นยังคงมีการแบ่งชนชั้นอย่างเข้มงวด สำหรับวิถีชีวิตของคนชั้นล่างนั้นธรรมชาติได้หลอมรวมเข้ากับสีสันตะวันออกที่บริสุทธิ์ ความมั่งร่วนศึกษาและอาศัยอยู่ที่เกาะคิวชูนานถึง 6 ปี จึงได้รับอิทธิพลทั้งจากวัฒนธรรมพื้นบ้านญี่ปุ่น รวมทั้งแนวคิด “ลัทธิปัจเจกชน” และ “ลัทธิเหตุผลนิยม” ทำให้จิตใจเขาเคลิบเคลิ้มอยู่กับธรรมชาติ มิได้มีจิตสำนึกในความรักชาติ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของเขาที่แฝงไปด้วยอารมณ์โรแมนติก แสดงออกถึงความเป็นปัจเจกชน ค้นหาตัวตนของตนเอง มีอารมณ์ที่อึมเอมในอิสสระรี่ อยากรู้อยากเห็นเช่นชาวจีนโบราณใน “เรือน้อยมีเหล่า” นั่งอยู่บนเรือ “ดื่มด่ำเต็มที่” งานเขียนของเขาแฝงด้วยสีสันแบบตะวันออก แต่เป็นอารมณ์แบบตะวันตกของญี่ปุ่น มีผู้ถามเขาเกี่ยวกับฉากธรรมชาติในบทประพันธ์ของเขาว่าอยู่ที่ไหน เขาตอบว่า ฉากธรรมชาติในละครเรื่องดังของเขา ได้แก่ เรื่องเทพธิดา (女神) และเรื่อง ดาวนพเก้า (星空) ล้วนแต่เป็นฉากธรรมชาติของอ่าวฮะกะตะ (Hakata) บนเกาะคิวชูของญี่ปุ่นทั้งสิ้น

ประการต่อมาก็คือ บทกวีนิพนธ์ของญี่ปุ่นซึ่งมีอิทธิพลต่อความมัวรั้วเขาให้ ความสำคัญกับบทกวีของญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ในบทกวีที่เขียนใช้คำศัพท์จากภาษาญี่ปุ่นที่เป็นคำจาก อักษรจีนที่มีความหมายเดียวกัน เช่นคำว่า “陈安” (เฉินอัน) ซึ่งแปลว่า อรุณสวัสดิ์ เป็นต้น

และประการสุดท้าย คือ อิทธิพลจากแนวคิดปรัชญาของสำนักนักรูชาวญี่ปุ่นจะยึดถือ คำสอนในลัทธิขงจื้อและศาสนาพุทธในการดำเนินชีวิต แต่ลัทธิขงจื้อเมื่อนำเข้าไปใช้ในญี่ปุ่น ญี่ปุ่นมิได้ให้ความสำคัญกับ “เมตตากรุณา” (仁) และ “คุณธรรม” (义) แต่กลับให้ความสำคัญกับ “จงรักภักดี” (忠) ส่วน “กตัญญู” (孝) ญี่ปุ่นให้ความสำคัญน้อยกว่า “จงรักภักดี” (忠) เมื่อมีเหตุขัดแย้งระหว่าง “จงรักภักดี” (忠) กับ “กตัญญู” (孝) ญี่ปุ่นจะเลือก “จงรักภักดี” (忠) ที่ “กตัญญู” (孝) ซึ่งต่างจากจีนมาก “จงรักภักดี” (忠) จึงเป็นรากเหง้าของแนวคิดปรัชญาลัทธิขงจื้อของญี่ปุ่น และเป็นเสาหลักจิตใจของพวกนักรบซามูไร ซึ่งชาวญี่ปุ่นทุกคนจะต้องจงรักภักดีต่อชาติ พร้อมทั้งจะสละชีวิตเพื่อชาติ และจงรักภักดีต่อพระเจ้าจักรพรรดิ การที่ความมัวรั้วศึกษาอยู่ในญี่ปุ่นเป็นเวลานาน ย่อมได้รับอิทธิพลหรือผลกระทบจากแนวคิดปรัชญาลัทธิขงจื้อของญี่ปุ่นด้วย⁵² ดังที่สะท้อนผ่านบทประพันธ์ของเขาในเรื่อง ถ่านหินในเตาไฟ (炉中煤) ความมัวรั้วใช้ตรุษวิยกำตัด (青年的女郎) มาเปรียบเทียบกับมาตุภูมิ และความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง พร้อมทั้งจะพลีชีพเป็นผุยผง และบทประพันธ์เรื่อง ท่ามกลางแสงไฟ (电火光中) เขาใช้ ตัวละครชื่อ ซูอู่ (苏武) ซึ่งถูกนำไปปล่อยทิ้งไว้ที่ไซบีเรีย มาแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อมาตุภูมิ แม้ตัวตายก็ไม่เปลี่ยนใจ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เรื่องราวความคิดและการกระทำของบุคคลดังกล่าวข้างต้น พวกเขาเป็นเพียงตัวแทนของผู้คนในยุคสมัยของเขาอีกมากมายจำนวนนับไม่ถ้วน ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้มีจิตใจรักชาติที่ได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้อ และขานรับความเรียกร้องต้องการของชาติบ้านเมืองในยุคสมัยของเขาร่วมกันหาหนทางกอบกู้จีนที่แทบจะล่มสลายสิ้นชาติ ไม่ว่าจะเป็นขุนยัดเซ็นที่ต้องล้มเหลว นับครั้งไม่ถ้วนจากการก่อการปฏิวัติ ต้องสูญเสียชีวิตมิตรสหายร่วมอุดมการณ์ไปมากมาย ตัวขุนยัดเซ็นก็ต้องระหกระเหินอยู่ในต่างประเทศ รวมทั้งญี่ปุ่น หลบหนีการจับกุมของราชสำนักราชวงศ์ชิง ส่วนคังโหย่วเหวยและเหลียงฉีเซาก็ต้องลี้ภัยหนีการจับกุมไปอยู่ญี่ปุ่น ภายหลังการปฏิรูป ร้อยวันล้มเหลว ส่วนมิตรสหายร่วมการปฏิรูปที่ถูกจับกุมก็ถูกประหารชีวิตไปหลายคน ญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้นกลายเป็นสถานที่พักพิงแก่เหล่านักปฏิวัติและนักปฏิรูปจีน ในเวลาไล่เลี่ยกันก็มีคนหนุ่มสาวจำนวนมากเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่น ได้แก่ หลี่ต้าเจา เฉินตูซิว โจวเอินไทล หลู่ซิวิน และความมัวรั้ว เป็นต้น ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ทั้งแนวเสรีนิยมและสังคมนิยมผ่านจาก ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นในขณะนั้นจึงเป็นสถานที่ป่มเพาะนักปฏิวัติจีนด้วย บุคคลเหล่านี้้นำแนวคิดดังกล่าวมาเป็น

⁵²Pu Shijiang 蒲仕江 《日本文化对郭沫若创作的影响》，鸭绿江(下半月版) 2015年第3期, Yalujiang Literature Monthly, Editorial E-mail, 2015(03), 第841页。

หนทางหรือทฤษฎีชี้้นำในการกอบกู้ชาติบ้านเมือง ให้รอดพ้นจากการสิ้นชาติไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม และการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีน ล้วนแต่เป็นการผลักดันการปฏิวัติจีนให้ชนรุ่นหลังสามารถรับช่วงพัฒนาสืบต่อกันมาจนเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบัน

บทที่ 5

สรุป

ประวัติศาสตร์จีนตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ค.ศ. 1894 – การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 ถือได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญในการเปลี่ยนผ่านของสังคมจีนจากสังคมโบราณ เข้าสู่สังคมสมัยใหม่ การพ่ายแพ้ของจีนต่อญี่ปุ่นในสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสังคมจีน ทำให้ชนชั้นปกครองจีนและปัญญาชนตื่นตระหนก ขณะเดียวกันก็ทำให้ชาวจีนผู้รักชาติโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวเกิดความตื่นตัว หันมาสนใจดูการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่น ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาจีนไม่เคยให้ความสำคัญและสนใจมาก่อน ว่าเพราะเหตุใดญี่ปุ่นจึงสามารถพัฒนาตนเองจนเข้มแข็งและเจริญรุ่งเรืองเหนือกว่าจีนได้ หลังจากศึกษาจึงทราบว่า ญี่ปุ่นได้มีการปฏิรูปสังคมครั้งใหญ่ ที่เรียกว่า “การปฏิรูปเมจิ” ซึ่งเริ่มเมื่อ ค.ศ. 1868 โดยชนชั้นปกครองญี่ปุ่นและปัญญาชนได้ศึกษาเรียนรู้และรับเอาวิทยาการสมัยใหม่ทุกด้านจากตะวันตกมาปรับใช้ในการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านแนวคิดปรัชญาการเมือง รูปแบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ เทคโนโลยีทางอุตสาหกรรม และด้านการทหาร รวมตลอดทั้งด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย และการกินการอยู่ ก็ล้วนดำเนินการเลียนแบบตะวันตกทั้งสิ้น ญี่ปุ่นใช้เวลาประมาณ 30 ปี ก็สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมจากชาติที่ล้าหลังและอ่อนแอให้เป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองและเข้มแข็งทัดเทียมชาติตะวันตกได้

จากเหตุการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิดในกลุ่มชนชั้นนำของจีนที่ถือเอา “ญี่ปุ่นเป็นครู” ซึ่งนำโดยคังโฮยวเหวย ได้ลงมือศึกษา “การปฏิรูปเมจิ” และถวายฎีกาต่อจักรพรรดิกวงซิวให้เลียนแบบ “การปฏิรูปเมจิ” จนนำไปสู่ “การปฏิรูปร้อยวัน” ขึ้นในปี ค.ศ. 1898 แต่ก็ประสบความล้มเหลว จนเหล่าแกนนำการปฏิรูปร้อยวันต้องหลบหนีการจับกุมลี้ภัยไปอยู่ที่ญี่ปุ่น สาเหตุของความล้มเหลวในการปฏิรูปมาจากผู้นำการปฏิรูปร้อยวันไม่ได้เข้าใจการปฏิรูปเมจิอย่างทอ้งแท้ว่า กลุ่มชนชั้นปกครองของจีนและญี่ปุ่นแตกต่างกันและได้รับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มอนุรักษนิยมซึ่งมีพระนางซูสีไทเฮาเป็นผู้นำ

แม้ว่าการปฏิรูปร้อยวันจะประสบกับความล้มเหลว แต่แนวคิดที่ถือเอา “ญี่ปุ่นเป็นครู” ยังคงส่งผลกระทบต่อปัญญาชน และคนหนุ่มสาว ก่อให้เกิดกระแสที่นักศึกษาจีนหลังไหลไปศึกษาที่ญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก มีทั้งได้รับทุนสนับสนุนจากราชสำนักราชวงศ์ชิงและเดินทางไปด้วยค่าใช้จ่ายของตนเอง เหตุที่นักศึกษาจีนเลือกไปญี่ปุ่นนอกจากแนวคิดที่ถือ “ญี่ปุ่นเป็นครู” แล้ว ยังมีปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่ญี่ปุ่นอยู่ใกล้จีน เดินทางไปสะดวกกว่าเดินทางไปยุโรปหรือสหรัฐอเมริกา เสียค่าใช้จ่ายถูกกว่าหลายเท่า และปัจจัยที่สำคัญก็คือ นักศึกษาจีนสามารถเรียนรู้ภาษาญี่ปุ่นได้ง่ายและรวดเร็วกว่าภาษาตะวันตก เพราะในอดีตญี่ปุ่นได้ยืมตัวอักษรจีนไปใช้ในภาษาญี่ปุ่นและใช้ในความหมายเดียวกัน นักคิดนักเขียนและนักวิชาการญี่ปุ่นในยุคปฏิรูปเมจิก็นำอักษรจีนที่เรียกว่าอักษรคันจิในการเขียน

หนังสือเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ญี่ปุ่นได้แปลหนังสือสำคัญของตะวันตกไว้หมดแล้ว ทำให้นักศึกษาจีนสามารถศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมผ่านภาษาญี่ปุ่นได้อย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในช่วงเวลาดังกล่าว ถือได้ว่าญี่ปุ่นมีอิทธิพลทางความคิดต่อจีน เป็นทั้งแรงบันดาลใจในการพัฒนาเปลี่ยนแปลง และมีบทบาทในฐานะเป็นสะพานเชื่อมวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก รวมทั้งแนวคิดปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมให้แก่ นักศึกษาจีนในญี่ปุ่น

ข้อมูลจากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นตรงกับสมมติฐานการวิจัยข้อ 1. ที่ว่า จีนรับวิทยาการสมัยใหม่และแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกผ่านญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นนอกเหนือจากแสดงบทบาทเป็นสะพานเชื่อมวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก และแนวคิดปรัชญาการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมให้แก่จีน โดยส่งผ่านนักศึกษาจีนที่มาศึกษาในญี่ปุ่น ซึ่งต่อมาในภายหลังพวกเขาได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อสังคมจีนอย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังให้การสนับสนุนกลุ่มปฏิรูป เช่น คังโหว่เหวย และเหลียงฉีเซา เป็นต้น และกลุ่มปฏิวัติ เช่น ซุนยัตเซ็น และหวงชิ่ง เป็นต้น โดยให้ที่พักพิง ให้สามารถเคลื่อนไหวทางการเมืองขณะลี้ภัยอยู่ในญี่ปุ่น เช่น การออกหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และการแสดงปาฐกถา เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้การสนับสนุนทั้งด้านอาวุธ เงินทอง และกำลังพลแก่กลุ่มปฏิวัติของซุนยัตเซ็นผ่านสมาคมต่าง ๆ ของญี่ปุ่น แม้ว่าญี่ปุ่นจะมีได้ให้การสนับสนุนแก่กลุ่มปฏิวัติของซุนยัตเซ็นจนปฏิวัติสำเร็จ แต่กลุ่มแกนนำที่เคลื่อนไหวการปฏิวัติซินไฮ่จนประสบความสำเร็จ ส่วนใหญ่ผ่านการศึกษาจากญี่ปุ่น การปฏิวัตินี้ดังกล่าวมมีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่หลวง ส่งผลให้ระบอบศักดินาจีนที่ยืนยาวมากกว่า 2,000 ปี ต้องถึงกาลอวสานในปี ค.ศ. 1911 นอกจากนี้ “การปฏิรูปเมจิ” ยังเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ นักปฏิรูปอย่าง คังโหว่เหวยและเหลียงฉีเซา รวมทั้งนักปฏิวัติอย่างซุนยัตเซ็น ซึ่งถือเอาญี่ปุ่นเป็นแบบอย่างในการพัฒนาจีน

ส่วนการศึกษาข้อมูลในประเด็นอิทธิพลของญี่ปุ่นต่อการปฏิวัติซินไฮ่ ตามสมมติฐานการวิจัยข้อ 2. พบว่า ญี่ปุ่นได้แสดงบทบาทต่อการปฏิวัติซินไฮ่ โดยให้การสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นให้แก่คณะปฏิวัติของซุนยัตเซ็น แต่ละทิ้งกลางคัน และผ่านนักศึกษาจีนที่มาศึกษาในญี่ปุ่นที่ได้รับแนวคิดปรัชญาการเมืองตะวันตกแนวเสรีนิยม ตลอดจนความสำเร็จในการปฏิรูปเมจิที่เป็นแรงบันดาลใจให้แก่ซุนยัตเซ็นผู้นำการปฏิวัติซินไฮ่

หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นพยายามแย่งยึดผลประโยชน์ของเยอรมันในแหลมซานตง โดยระบุไว้ในสนธิสัญญาแวร์ซายส์ให้ยกผลประโยชน์ของเยอรมันในแหลมซานตงตกเป็นของญี่ปุ่น ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวคัดค้านอย่างขนานใหญ่ในจีน ที่เรียกกันว่า “การเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม” บรรดาแกนนำคนสำคัญในการเคลื่อนไหวนี้ ส่วนใหญ่เคยเดินทางไปศึกษาที่ญี่ปุ่น ได้แก่ หลี่ต้าเจา ฉินตูซิว โจวเอินไหล หลู่ชวี่น และกวางมั่วร่ว เป็นต้น บทบาทของรัฐบาลญี่ปุ่นในขณะนั้นแสดงความ

เป็นปรปักษ์ต่อการเคลื่อนไหวคัดค้าน แต่ในส่วนของภาคประชาชนญี่ปุ่นที่รักความเป็นธรรมกลับให้ความเห็นอกเห็นใจ และสนับสนุนทางจิตใจ การเคลื่อนไหวนี้เริ่มต้นจากการต่อต้านญี่ปุ่น นำไปสู่การเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่ มีการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดลัทธิขงจื้อ ส่งเสริมแนวคิดสมัยใหม่ คัดค้านวรรณคดีแบบเก่า ส่งเสริมวรรณคดีแบบใหม่ คำขวัญพื้นฐานของการเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่ ก็คือ “ประชาธิปไตย” และ “วิทยาศาสตร์” การเคลื่อนไหวดังกล่าวต่อมาค่อย ๆ กลายเป็นการเคลื่อนไหวโฆษณาแนวคิดสังคมนิยม และได้มีการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีน โดยกลุ่มแกนนำคนสำคัญ ได้แก่ หลี่ต้าเจา และเฉินตูชิว เป็นต้น ซึ่งได้รับแนวคิดสังคมนิยมระหว่างศึกษาอยู่ในญี่ปุ่น

ในประเด็นอิทธิพลของญี่ปุ่นต่อการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ตามสมมติฐานการวิจัยข้อ 3 จากการศึกษาพบว่า ความพยายามของญี่ปุ่นในการยึดครองจีนโดยแย่งยึดผลประโยชน์จากเยอรมันในแหลมซานตงเป็นชนวนนำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นครั้งใหญ่ในจีน เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม ค.ศ. 1919 และนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเก่าของจีน ซึ่งเรียกว่าการเคลื่อนไหววัฒนธรรมใหม่ ในที่สุดนำไปสู่การโฆษณาเผยแพร่แนวคิดสังคมนิยม ญี่ปุ่นมิได้มีอิทธิพลหรือบทบาทต่อการเคลื่อนไหวดังกล่าวโดยตรง แต่แกนนำคนสำคัญในการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากญี่ปุ่น

หากเปรียบเทียบประเทศจีนเป็นสระน้ำ สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 ก็เป็นเสมือนหนึ่งหินก้อนใหญ่ที่ทุ่มใส่ลงในสระน้ำ หินก้อนนี้ได้ทำน้ำในสระนี้กระเพื่อมเป็นเกลียวคลื่นหลายวงไหลเข้ากระทบฝั่ง ส่งผลกระทบต่อสังคมจีนอย่างรุนแรง กว้างขวางและลึกซึ้ง วงแรกก่อให้เกิดการปฏิรูปร้อยวัน วงที่ 2 ก่อให้เกิดการปฏิวัติซินไฮ่ และวงที่ 3 ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม และอื่น ๆ หลังจากนั้นต่อเนื่องกันมาจนเป็นจีนในปัจจุบัน

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นศึกษาในประเด็นอิทธิพลทางความคิดหรือบทบาทของญี่ปุ่นในการเป็นสะพานเชื่อมวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะแนวคิดปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ของตะวันตก ทั้งแนวเสรีนิยมและสังคมนิยมให้แก่จีนเป็นสำคัญ แต่มิได้หมายความว่าชาติตะวันตกต่าง ๆ ที่เข้าไปแสวงผลประโยชน์ในจีนในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีได้มีอิทธิพลหรือบทบาทใด ๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีน เพียงแต่ว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ตั้งแต่หลังสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1 จนถึงการเคลื่อนไหว 4 พฤษภาคม ญี่ปุ่นมีอิทธิพลหรือบทบาทที่ส่งกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีนมากเป็นพิเศษแต่หลังจากพ้นช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นมหาอำนาจใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เข้ามามีอิทธิพลหรือบทบาทที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีนมากขึ้นตามลำดับจนกระทั่งยุคบทบาทหลงหลังจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจด้วย ซึ่งญี่ปุ่นก็มีบทบาทสำคัญในการนำเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่เข้าสู่จีน

ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรม การทำเหมืองแร่ การขนส่ง และกิจการธนาคาร เป็นต้น ซึ่งเป็นประเด็นที่ น่าสนใจน่าศึกษาไม่น้อยหากมีการศึกษาวิจัยประเด็นอิทธิพลหรือบทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่ ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีนในอนาคต จะช่วยให้มองเห็นภาพสังคมจีนในช่วง เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

หนังสือ

ทวีป วรติลก. *ประวัติศาสตร์จีน*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2538.

แพร์แบงค์, จอห์น เค. กับคณะ. *เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ใต้หวัน เล่ม 1-2*. แปลจาก

East Asia The Modern Transformation, โดย เพ็ชรี สุมิตร และคณะ. กรุงเทพฯ:

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550.

มหาวิทยาลัยครู เชียงไฮ้. *ประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่*. แปลโดย อรุณ โรจนสันติ. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2542.

วุฒิชัย มูลศิลป์. *วิเคราะห์ เปรียบเทียบ ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, 2551.

สิทธิพล เครือรัฐติกาล. *ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ชวนอ่าน, 2555.

หลี่เฉียวิน. *ประวัติศาสตร์จีน ฉบับย่อ*. แปลจาก 中国史一本书读懂. โดย เขมณัฏฐ์ ทรัพย์เกษมชัย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.

หลู่ซวิน. *ชุมนุมเรื่องสั้นของหลู่ซวิน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เปลวเทียน, 251-

หวังซู่เจิง, “ราชวงศ์สวรงค์ที่ยืนล้มเลอยู่บนทางแยก.” ใน *ราชสำนักราชวงศ์ชิงหันซ้าย โลกหันขวา*.

แปลจาก 天朝向左世界向右 ของ หวังหลง 王龙. โดย เขมณัฏฐ์ ทรัพย์เกษมชัย และ

สุदारัตน์ วงศ์กระจ่าง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2559.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. *Japanization*. กรุงเทพฯ: openbook, 2555.

อาทร ฟุ้งธรรมสาร. *หนังสือแก่นสาร หนังสือครบรอบ 60 ปี*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

จุฬาลักษณ์ ปลื้มปัญญา. “การสร้างความตระหนักรู้ในความเป็นชาติจีนสมัยใหม่ : ผ่านวิวัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์จีนยุคสมัยใหม่ ค.ศ. 1895-1945.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

ณปรีชญ์ บุญวาต. “ทัศนะในการมองสังคมของหลู่ซวิน: ศึกษาจากงานเขียน.” สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ธเนศ ฤดีสุนันท์. “ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาตินิยมจีนกับญี่ปุ่น ในประเด็นสงครามจีน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1937-1945).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

ภาษาจีน

หนังสือ/วารสาร/หนังสือพิมพ์

Ai Dejia 埃德加, Qi Ruo 斯诺 《斯诺文集》(二), 北京: 新华出版社 1984 年版。

Chen Chao 陈潮 《近代留学生》, 香港: 香港中和出版有限公司 2011 年版。

Chen Duxiu 陈独秀, Li Dazhao 李大钊 《每周评论》, 北京: 第 19 号, 1919 年 4 月 27 日。

Di Baoxian 狄宝贤 《平等阁诗话》, 南京: 凤凰出版社 2015 年版。

Dong Shouyi 董守义 《清代留学运动史》, 沈阳: 辽宁人民出版社 1986 年版。

Fei Zhengqing 费正清, 刘广京编, 中国社会科学院历史研究所编译室译 《剑桥中国史晚清》(下), 北京: 中国社会科学出版社 2006 年版。

Goa Shuquan 高书全, Sun Jiwu 孙继武, Gu Min 顾民 《中日关系史》第二卷, 北京: 中国社会科学文献出版社 2006 年版。

Gu Xieguang 顾燮光 《译书经眼录》张静庐篇 《中国近代出版史料二编》, 北京: 群联出版社 1954 年版。

Gu Xin 顾昕 《德先生是谁五四民主思潮与中国知识分子的激进化》载 《儒家与自由主义》, 北京: 生活·读书·新知三联书店 2001 年版。

Hung Zhunxian 黄遵宪 《日本国志》凡列, 天津: 天津人民出版社 2005 年版。

Huang Zhunxian 黄遵宪 《日本杂事诗稿本自序》, 出版者不详 1957 年版。

Kang Youwei 康有为 《上清帝第三书》, 《戊戌变法》, 载 《康有为全集》, 北京: 人民文学出版社 2004 年版。

Kang Youwei 康有为 《日本变政考》, 进呈 《日本明治变政考》序 6, 北京: 中国人民大学出版社 2011 年版。

Karl Marx 马克思 《马克思选集》第一卷, 北京: 人民出版社 1972 年版。

Li Dazhao 李大钊 《李大钊传》编写组, 北京: 人民出版社 1979 年版。

Li Dazhao 李大钊 《李大钊全集》, 北京: 人民出版社 2006 年版。

- Li Xiaopu 李筱圃《日本纪游》载《小方壶斋舆地丛钞》第十帙,杭州:杭州古籍书店 1985 年版。
- Liang Qichao 梁启超《论学日本之文益》,《清议报》,载张朋园《知识分子与近代中国的现代化/人文中国书系》,上海:百花洲文艺出版社 2002 年版。
- Liang Qichao 梁启超《饮冰室全集》,上海:上海文化书局 2008 年版。
- Liang Qichao 梁启超《爱国论》《饮冰室合集.文集之三》,北京:中华书局 1989 年版。
- Liang Shuming 梁漱溟《梁漱溟全集》,济南:山东人民出版社 1985 年版。
- Liu Yuebing 刘岳兵《近代以来日本的中国观》第三卷(1840-1895),南京:江苏人民出版社 2012 年版。
- Mao Zedong 毛泽东《整风文献》,北京:解放出版社 1946 年版。
- Mao Zedong 毛泽东《毛泽东选集》第 4 卷,北京:人民出版社 1991 年版。
- Miyazaki Toten 宫崎滔天著, Lin Qiyan 林启彦译《三十三年之梦》,广州:花城出版社 1981 年版。
- Saneto Keishu 实腾惠秀《中国人留学日本史》Tan Ruqian 谭汝谦等译,北京:三联书店 1983 年版。
- Shen Bao 《申报》1919 年 5 月 15 日。
- Song Zeya 宋泽亚《清日战争》,北京:后浪出版公司 2012 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《在东京《民报》创刊周年庆祝大会的演说》,《孙中山全集》第一卷,北京:中华书局 1981 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《上李鸿章书》,《孙中山全集》第一卷,北京:中华书局 1981 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《与长崎新闻记者的谈话》,《孙中山全集》第十一卷,北京:中华书局 2011 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《孙中山选集》,北京:人民出版社 1981 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第一卷,北京:中华书局 1981 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第二卷,北京:中华书局 1982 年版。
- Sun Zhongshan 孙中山《孙中山全集》第三卷,北京:中华书局 1984 年版。
- Tan Ruqian 谭汝谦《中国译书日本综合目录》,香港:中文大学出版社 1950 年版,《译书汇编》第一期,目录。见[日]实腾惠秀《中国人留学日本史》。

- Tan Sitong 谭嗣同《谭嗣同全集》(下), 北京: 人民出版社 1988 年版。
- Wang Meiping 王美平, Song Zhiyong, 宋志勇《近代以来日本的中国观》第三卷 (1895-1945), 南京: 江苏人民出版社 2012 年版。
- Wang Xiaoqiu 王晓秋《中日文化交流史话》, 北京: 商务印书馆 1996 年版。
- Wang Xiaoqiu 王晓秋《近代中国与日本互动与影响》, 北京: 昆仑出版社 2007 年版。
- Wang Xiaoqiu 王晓秋《辛亥前孙中山在日本和南洋革命活动的比较》载《再读孙中山·南洋与辛亥革命》, 新加坡: 华商馆 2011 年版。
- Wei Yuan 魏源《海国图志》百卷本卷十七, 徐继畲《瀛环志略》卷一, 本页面最后编辑于 2017 年 6 月 20 日 (星期二) 09:47。
- Wu Xun 吴勋《(清议报)简论》, 《浙江学刊》1982 年版。
- Zhang Jinglu 张静庐《中国近代出版史料二编》, 北京: 群众出版社 1954 年版。
- Zhang Shenzhen (张声振), Guo Hongmao (郭洪茂)《中日关系史》第一卷, 北京: 社会科学文献出版社 2006 年版。
- Zhang Zhidong 张之洞《劝学篇》外篇, 桂林: 广西师范大学出版社 2008 年版。
- Zhang Wuding 章物定《近代中国向西方学习思潮中的孙中山与日本明治维新》, 广州: 广东社会科学, 2004 年第 5 期。
- Zheng Kuangmin 郑匡民《西学的中介: 清末民初的中日文化交流》, 成都: 四川人民出版社 2008 年版。
- Zhou Enlai 周恩来《周恩来旅日日记(影印本)》北京: 中共中央文献研究室、中国革命博物馆编辑, 中央文献出版社 1998 年 2 月影印出版, 线装书局 1997 年 12 月影印出版线装本, 10 万多字。

บทความในฐานข้อมูลออนไลน์ของ CHINA KNOWLEDGE RESOURCE INTEGRATED (CNKI)

- Chen Shuzhi 陈书智, Zhao Chengyan 赵胜岩, Xie Yinbo 谢寅波《近代中日教育交流的回顾与反思》, [Source] 中国冶金教育, China Metallurgical Education, Editorial E-mail, 2007 (02)。
- Chen Changfu 陈昌福《辛亥革命时期的中国留日学生》, [Source] 上海市社会主义学院学报, Journal of Shanghai Institute of Socialism, Editorial E-mail, 2011 (04)。

- Cui Xinming 崔新明《留日学生在五四运动中的作用探析》, [Source] 江汉大学学报 (人文科学版), Journal of Jiangnan University (Humanities and Social Sciences), Editorial E-mail, 2004 (02)。
- Ding Rui 丁睿《辛亥革命失败的原因探究》, [Source] 文学教育 (下), Literature Education, Editorial E-mail, 2017 (03)。
- Dong Shouyi 董守义《日本对辛亥革命的影响》, [Source] 日本研究, Japan Studies, Editorial E-mail, 1992 (02)。
- Du Wenjun 杜文君《从《新青年》的战斗历程看他的历史贡献》, [Source] 长白学刊, Changbai Journal, Editorial E-mail, 1986 (03)。
- Gu Chun 顾春, Zhang Wanru 张婉如, Wang Xin 王鑫《日本明治维新对康有为变法思想的影响》, [Source] 日语学习与研究, Journal of Japanese Language Study and Research, Editorial E-mail, 2012 (05)。
- Hu Ming 胡鸣《周恩来留学日本与其日本观的形成》, [Source] 日本研究, Japan Studies, Editorial E-mail, 2015 (02)。
- Li Zhi 李智《幸德秋水的社会主义思想在中国传播的影响》, [Source] 语文学刊 (外语教育教学), Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2013 (02)。
- Liang Yiqun 梁义群《袁世凯与日本》, [Source] 历史教学, History Teaching, Editorial E-mail, 1991 (07)。
- Ma Li 马丽《辛亥革命期间袁世凯对日政策述论》, [Source] 黑龙江史志, Editorial E-mail, 2013 (19)。
- Pu Shijiang 蒲仕江《日本文化对郭沫若创作的影响》, [Source] 鸭绿江 (下半月版), Yalujiang Literature Monthly, Editorial E-mail, 2015 (03)。
- Tang Baolin 唐宝林《陈独秀与日本》, [Source] 百年潮, Hundred Year Tide, Editorial E-mail, 2007 (01)。
- Song Kaiyou 宋开友《袁世凯与日本对华“二十一条”谈判》, [Source] 广西社会科学, Guangxi Social Sciences, Editorial E-mail, 2005 (03)。
- Tang Renze 汤仁泽《五四运动和日本》, [Source] 史林, HISTORIC REVIEW, Editorial E-mail, 1999 (01)。
- Wang Jun 王军《近代中日文化交流述论》, [Source] 黑龙江教育学院学报, Journal of Heilongjiang College of Education, Editorial E-mail, 2009 (04)。

- Wang Wenxun 王文勋, Zhang Wenying 张文颖 《日本明治维新时期舆论对梁启超的影响》, [Source] 青年记者, Youth Journalist, Editorial E-mail, 2012 (15)。
- Wang Xiaodan 王晓丹 《近代中日文化交流简论》, [Source] 曲靖师专学报, Journal of Qujing Normal College, Editorial E-mail, 1996 (04)。
- Wei Shanling 魏善领 《留日学生创办期刊及其对辛亥革命的影响》, [Source] 编辑之友, Editorial Friend, Editorial E-mail, 2012 (02)。
- Xu Jiaoling 徐娇玲 《浅析日本作品翻译对鲁迅文学思想形成的影响力》, ---以《苦闷的象征》为例, [Source] 辽宁教育行政学院学报, Journal of Liaoning Educational Administration Institute, Editorial E-mail, 2016 (01)。
- Yang Peng 杨鹏 《李大钊史学思想形成的日本影响因素探析》, [Source] 中国报业, China Newspaper Industry, Editorial E-mail, 2013 (08)。
- Yu Yibin 余宜斌 《晚清政府的自强运动- 现代化延误的制度分析》, [Source] 南京社会科学, Social Sciences in Nanjing, Editorial E-mail, 2000 (06)。
- Zhang Wanru 张婉茹, Wang Xin 王鑫 《日本明治维新对康有为变法思想的影响》, [Source] 日语学习与研究, Journal of Japanese Language Study and Research, Editorial E-mail, 2012 (05)。
- Zhang Wuding 章物定 《近代中国向西方学习思潮中的孙中山与日本明治维新》, [Source] 广东社会科学, Social Sciences In Guangdong, Editorial E-mail, 2004 (05)。
- Zhang Yun 张云 《浅析中国现代文学发展中的“日本”因素》, [Source] 辽宁行政学院学报, Journal of Liaoning Administration College, Editorial E-mail, 2006 (12)。

ข้อมูลจากเว็บไซต์

Sun Zhongshan 孙中山 《国父全集》第二册. <http://sunology.culture.tw/cgi-bin/gs32/gsweb.cgi/ccd=TWrdVI/grapviewer1?dbid=CF777777789> เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2560。

ภาษาอังกฤษ

หนังสือ

- Fairbank, John K., & Reischauer, Edwin O. *China Tradition & Transformation*. North Sydney: George Allen & Unwin Australia Pty Ltd, 1979.
- Fairbank, John King, & Golgman, Merle. *China A New History*. London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001.
- Rana Mitter. *A BITTER REVOLUTION China's Struggle with the Modern World*. London: Oxford University Press, 2004.

บทความในฐานข้อมูลออนไลน์ของ CHINA KNOWLEDGE RESOURCE INTEGRATED (CNKI)

- Meng Oi 孟琪, Liu Jiaxin 刘家鑫<On Shusui Kotoku 's Socialist Ideology>, [Source] 语文学刊 (外语教育教学), Journal of Language and Literature Studies, Editorial E-mail, 2013 (02) .

ภาษาญี่ปุ่น

หนังสือ

- [日] Ayuzawa Shintaro 鮎泽信太郎 《锁国时代日本人的海外知识》, 日本研究, 1888, (4)
- [日] 《明治维新史研究》, 北京: 中华书局 1988 年。
- [日] 黑龙会编 《东亚先觉志记传》上。
- [日] Gang Huang 岗晃 《归化人》转译自, (日) 中村新二郎 《日本和朝鲜二千年》上册日本文。
- [日] Shimada Kenji 岛田虔次 《中国での兆民受容》第 3 页, 《中江兆民全集》第 1 卷, 月报 2, 东京 (Tokyo): 岩波书店 (Iwanami Shoten) 1983 年版。
- [日] Tomohiko Harada 原田伴彦 《西阵的历史》日本文西阵织工业组合 1982 年版。
- [日] Miyazaki Toten 宫崎滔天 《三十三年之梦》。

ภาคผนวก

ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์จีน-ญี่ปุ่น ระหว่าง ค.ศ. 1894-1919

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1894
28/1	จิ้งจืดตั้ง ข้าหลวงใหญ่มณฑลหูหนานและกวางตุ้งถวายฎีกาเพื่อดำเนินการสร้างโรงเรียนเข้มแข็ง (白強学堂)
17/3	ลงนามในสนธิสัญญาว่าด้วยแรงงานจีนระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกา
25/7	กองทัพเรือญี่ปุ่นโจมตีกองทัพเรือจีนที่น่านน้ำทะเลเกาหลี ก่อเหตุสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 1
28/7	ทหารญี่ปุ่นโจมตีทหารจีนที่หย่าซาน (牙山)
1/8	จีน-ญี่ปุ่นประกาศสงครามกัน
15/9	ทหารญี่ปุ่นโจมตีทหารจีนที่ผิงหรง (平壤) ทหารจีนพ่ายแพ้
17/9	กองทัพเรือจีนและญี่ปุ่นสู้รบกันที่ทะเลเหลือง
24/10	กองพลที่ 1 ของญี่ปุ่นยกพลโจมตีข้ามแม่น้ำยาลูว์เข้าสู่ดินแดนจีน
7/11	พระนางซูสีไทเฮาเฉลิมฉลองครบรอบ 60 พรรษาในขณะเดียวกันญี่ปุ่นเข้ายึดครองเมืองต้าเหลียน
22/11	ทหารญี่ปุ่นบุกยึดเมืองหลี่ชุ่น (旅順) เช่นฆ่าชาวจีนจำนวนมากเหมือนคนอย่างเหยียบโหดเยี่ยงสัตว์ป่า
24/11	ศูนย์ต๋เซินก่อตั้งสมาคมซิงจงฮุย (兴中会) ที่ฮอนโนลูลู สหรัฐอเมริกา

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1894
2/6	คณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นตัดสินใจยกกองกำลังทหารรุกรานเกาหลีและได้ปะทะกับทหารจีนในเกาหลี
23/6	สภาผู้แทนราษฎรญี่ปุ่นเปิดประชุมฉุกเฉิน และลงมติทำสงครามกับจีน
16/7	ทำสนธิสัญญาแก้ไขสนธิสัญญาการค้าและการเดินเรือระหว่างญี่ปุ่น-อังกฤษ
23/7	กองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ายึดพระราชวังเกาหลี
1/8	ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับจีน
15/9	จักรพรรดิเมจิเสด็จไปให้กำลังใจที่กองบัญชาการทหาร
24/10	ประกาศใช้บัญชีค่าใช้จ่ายพิเศษด้านการทหาร
22/11	ทำสนธิสัญญาแก้ไขสนธิสัญญาการค้าและการเดินเรือระหว่างญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา
26/11	โทะกุโตะมิ โซะโฮ (Tokutomi Soho) เสนอทฤษฎีว่าด้วยการขยายตัวของญี่ปุ่น

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1895
17/2	กองทัพเรือเป่ย์หยางถูกโจมตีด้วยแพตต่อกองทัพเรือญี่ปุ่นที่ทะเลเว่ยไห่เว่ย (威海卫) ดิงรุ่ซัง (丁汝昌) แม่ทัพเรือจีนฆ่าตัวตาย
20/3	หลี่หงจิงและอิต ฮิโระบุมิ เจริญทำสนธิสัญญากัน
17/4	จีน-ญี่ปุ่นลงนามในสนธิสัญญาชิโมโนะเซกิ เพื่อยุติสงคราม
2/5	คังโหย่วเหวยรวบรวมบรรดาจี้เหรินที่จะมาเข้าสอบจาก 18 มณฑล จำนวนกว่า 1,300 คน ถวายฎีกาความยาวกว่าหนึ่งหมื่นคำต่อจักรพรรดิกวงซี้ว
25/5	คหบดีไต้หวัน สถาปนา “ประเทศประชาธิปไตยไต้หวัน” (台湾民主国)
2/6	จีนส่ง หลี่จิงฟง (李经芳) ไปญี่ปุ่น เพื่อเจรจามิให้มีการแบ่งแยกไต้หวัน
7/6	กองทหารญี่ปุ่นบุกเข้าไต้หวัน ชาวไต้หวันจับอาวุธทำการต่อต้าน
-/8	คังโหย่วเหวยก่อตั้งสำนักงานบันทึกข่าวสารจีน-ต่างประเทศ และสมาคมมุ่งศึกษา (强学会) ที่ปักกิ่ง ต่อมาเปิดสาขาที่เซี่ยงไฮ้
2/10	เซินเซวียนไหว (盛宣怀) ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ก่อตั้งโรงเรียนจีน-ตะวันตกที่เทียนจิน
21/10	ไต้หวันตกอยู่ใต้การควบคุมของกองทหารญี่ปุ่น
26/10	ซุนยัตเซ็นก่อการปฏิวัติครั้งแรกที่กวางโจว แต่ล้มเหลว ต้องหนีไปลี้ภัยที่ญี่ปุ่น
4/11	รัสเซีย เยอรมัน และฝรั่งเศส ร่วมกันกดดันให้ญี่ปุ่นคืนแหลมเหลียวตงคืนให้จีน แต่จีนต้องชดเชยเงินจำนวน 30 ล้านเหรียญ (两) ให้แก่ญี่ปุ่น
8/12	ราชสำนักราชวงศ์ชิงมีคำสั่งให้หยวนซื่อไผ่ฝึกทหารบกตามแบบสมัยใหม่ที่เทียนจิน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1895
24/3	โคยะมะมะ โทะโยะทะโร (Koyama Toyotarō) ได้ลอบแทงหลี่หงจางจนได้รับบาดเจ็บ
23/4	กงสุลของรัสเซีย เยอรมัน และฝรั่งเศส ประจำญี่ปุ่น ได้เตือนกดดันให้ญี่ปุ่นคืนแหลมเหลียวตงให้จีน
5/5	ญี่ปุ่นยอมรับคำเตือน และประกาศคืนแหลมเหลียวตงให้แก่จีน
8/6	ลงนามในสนธิสัญญาเกี่ยวกับการค้าและการเดินเรือระหว่างญี่ปุ่น-รัสเซีย
18/9	ธนาคารซุมิโตะมิะ มิทซึอิ (Sumitomo Mitsui) เปิดดำเนินกิจการ
15/11	หนังสือพิมพ์โทโย เคะอิสะอิ มิโมโป (Toyo Keizai Shimpō) ออกฉบับปฐมฤกษ์

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1896
12/1	คังโหว่เหวยก่อตั้งสำนักพิมพ์มุ่งศึกษา (强学报) ที่เซี่ยงไฮ้
21/1	ราชสำนักราชวงศ์ชิงสั่งปิดสมาคมมุ่งศึกษา (强学会) ที่ปักกิ่ง
22/2	ราชสำนักราชวงศ์ชิงส่งหนังสือไปเจริญสัมพันธไมตรีกับรัสเซีย อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และเยอรมัน รวม 5 ประเทศ
-/3	ราชสำนักราชวงศ์ชิงส่งนักศึกษาจีนชุดแรก ซึ่งมีถังเปาเอ้อ (唐宝诤) และพวก รวม 13 คน ไปศึกษาที่ญี่ปุ่น
21/7	จีนลงนามในสนธิสัญญาการค้าและการเดินเรือกับญี่ปุ่น
9/8	เหลียงฉีเซาเปิดสำนักพิมพ์สื่ออู่เป่า (时务报)
8/9	จีน-รัสเซียลงนามในสัญญาจัดตั้งบริษัทการเดินรถไฟ และระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่ซานตง
11/10	ซุนยัตเซ็นถูกสถานทูตจีนในอังกฤษล่อจับกุม แต่เพื่อนชาวอังกฤษช่วยเหลือจนได้รับการปล่อยตัวเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ปีเดียวกัน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1896
1/3	พรรคริกเก็น คะอิฉิน (Rikken Kaishin) รวมกับพรรคริกเก็น คะฉิน (Rikken Kashin) เปลี่ยนชื่อพรรคเป็น พรรคก้าวหน้า (进步党)
24/3	ประกาศกฎเกณฑ์การให้รางวัลแก่การเดินเรือและการต่อเรือ
31/3	ประกาศข้อกำหนดเกี่ยวกับข้าหลวงประจำได้หวัน
4/4	ลงนามระเบียบการเดินเรือกับเยอรมัน
8/4	ประกาศกฎระเบียบการปกป้องผู้อพยพ
27/4	ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง บรรพที่ 1, 2 และ 3
9/6	ยะมะงะตะ อะริโตะโมะ ลงนามในสนธิสัญญากับ Aleksey Lobanov-Rostovsky ผู้แทนรัสเซีย เกี่ยวกับปัญหาเกาหลี
4/8	ทำสนธิสัญญาการค้าและการเดินเรือระหว่างญี่ปุ่น-ฝรั่งเศส

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1897
5/3	ญี่ปุ่นบุกยึดซูโจวเป็นเขตเช่า
27/3	ก่อตั้งธนาคารการค้าแห่งประเทศจีน (Commercial Bank of China) ที่เซี่ยงไฮ้
12/6	ฝรั่งเศสได้สัมปทานการทำเหมืองแร่และการขอมถนนของมณฑลยูนนานและกวางซี
-/9	ซุนยัตเซ็นและมิยะสเกกิ โทเต็นพบปะครั้งแรกที่เมืองโยโกฮามะ
26/10	เหยียนฟู (严复) กับพวกก่อตั้งสำนักพิมพ์กั๋วเหวินเป่า (国闻报) ที่เทียนจิน
-/10	กลุ่มปฏิรูปเปิดโรงเรียนสืออู่เสวียถัง (时务学堂) ที่เมืองฉางซา มณฑลหูหนาน
1/11	เกิดการต่อต้านศาสนาคริสต์ที่เมืองจีวีเหยี่ย (巨野) มณฑลซานตง
15/12	กองทัพเรือรัสเซียบุกยึดเมืองหลิวชุ่นและต้าเหลียน
-/12	คังโหว่เหวยแต่งหนังสือเรื่อง “คั่นคว่าการปฏิรูปกฎระเบียบของขงจื้อ” (孔子改制考) ออกเผยแพร่ เหลียงฉีเซาเรียบเรียงหนังสือชุด “การเมืองตะวันตก” (西政丛书) คังโหว่เหวยเรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นชื่อ “บันทึกรายชื่อหนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่น” (日本书目志)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1897
5/2	ก่อตั้งสถาบันหลอมเหล็กยะสะตะ เซอิเตะทซึโฌ (Yahata Seitetsusho)
3/3	กรรมกรเหมืองแร่ทองแดงที่เหมืองอะชิโอะ (Ashio) ได้รับสารพิษ รวมตัวกันประท้วงที่กรุงโตเกียว
11/3	แต่งตั้งยะโนะ ริวเกะอิ (Yano Ryukei) เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศจีน
21/6	โอกูมะ ชิเงะโนะบุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ประทับสหรัฐอเมริกาที่ผนวกเกาะฮาวายเป็นส่วนหนึ่งของสหรัฐอเมริกา
22/6	ก่อตั้งมหาวิทยาลัยอิมพีเรียล (Imperial University)
25/12	คณะรัฐมนตรีที่มีเมะทซึกะตะ มะซะโยะชิ (Matsukata Masayoshi) เป็นนายกรัฐมนตรีลาออกทั้งคณะ

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1898
29/1	คังโหย่วเหวยถวายฎีกาฉบับที่ 6 ต่อจักรพรรดิกวงซี้ว
11/2	อังกฤษบีบบังคับราชสำนักราชวงศ์ชิงห้ามมิให้จีนทำสัญญาเช่าแม่น้ำแยงซีเกียง และทุกมณฑลหรือยกให้แก่ต่างชาติ
-2/-3	ถานซื่อถง (譚嗣同) กับพวก ก่อตั้งสมาคมหนานเสวียฮุ่ย (南学会) ที่เมืองฉางซา และเปิดสำนักพิมพ์เสียงเป่า (湘报) จังจื่อตั้งตีพิมพ์หนังสือ ขยันใฝ่รู้ (劝学篇)
10/4	ฝรั่งเศสบีบบังคับเช่าอ่าวกว่างโจว และบีบบังคับมิให้จีนให้ต่างชาติเช่ามณฑลกว่างตง กวางซี และยูนนาน หรือยกให้แก่ต่างชาติ
12/4	คังโหย่วเหวยจัดตั้งสมาคมปกป้องชาติที่ปักกิ่ง (成立保国会)
22/4	ญี่ปุ่นบีบบังคับมิให้จีนให้ต่างชาติเช่ามณฑลฮกเกี้ยน เหยียนฟู (严复) พิมพ์หนังสือชื่อ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ (天演论)
11/6	จักรพรรดิกวงซี้วประกาศพระราชโองการกำหนดอนาคตของชาติ (明定国是) ถือเป็นวันเริ่มต้นการปฏิรูป 100 วัน (百日维新)
16/6	มีพระบรมราชโองการให้คังโหย่วเหวยเข้าเฝ้า พร้อมถวายหนังสือ “คั้นคว่ำการปฏิรูปทางการเมืองของญี่ปุ่น” (日本政治考) ของคังโหย่วเหวยและหนังสืออื่น ๆ
3/7	มีพระบรมราชโองการให้ก่อตั้งโรงเรียน จิงซือต้าเสวียถ้ง (京师大学堂)
-7/-9	มีพระบรมราชโองการให้หลิวเสวียสวิน (刘学询) ไปสำรวจสภาพเศรษฐกิจของญี่ปุ่น
5/9	มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ถานซื่อถงกับพวก 4 คนเข้าร่วมการปฏิรูป
11/9	อีโต อิโระบุมิ อธิบดีนายกรัฐมนตรญี่ปุ่นเยือนจีน 14 วัน โดยไปที่เทียนจินและปักกิ่ง
18/9	ถานซื่อถงพบกับหยวนซื่อไจ้ (袁世凯) เป็นการลับ
20/9	จักรพรรดิกวงซี้วเสด็จออกพระราชวังฉินเจ็งเตี้ยน (勤政殿) พบอีโต อิโระบุมิ อธิบดีนายกรัฐมนตรญี่ปุ่น
21/9	พระนางซูสีไทเฮาทำรัฐประหารอุ่ซิวีตอำนาจ (戊戌政变) กักบริเวณจักรพรรดิ กวางซี้วจับกุมผู้ร่วมการปฏิรูป และยกเลิกการปฏิรูป 100 วัน
25/9	เหลียงฉีเซาได้รับการช่วยเหลือจากชาวญี่ปุ่นหลบขึ้นเรือรบญี่ปุ่น ส่วนคังโหย่วเหวยอาศัยเรือสินค้าอังกฤษ หลบหนีไปฮ่องกงเมื่อวันที่ 29 กันยายน ต่อมาทั้งสองคนลี้ภัยไปอยู่ที่ญี่ปุ่น

28/9	ถ่านชื้อถงกับพวกรวม 6 คน ถูกประหารชีวิต
13/10	อิโต ฮิโระบุมิ ไปพบจ้งจื่อตั้งที่อู่ซ้ง (武昌) และวันที่ 19 ตุลาคม เดินทางไปพบ หลิวคunyi (刘坤一) ที่นานกิง
วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1898
12/1	อิโต ฮิโระบุมิ จัดตั้งคณะรัฐมนตรีสำเร็จ เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 3
22/6	พรรคเสรีนิยมและพรรคก้าวหน้ารวมกันตั้งเป็นพรรคเค็นเซอิ ฮนโดะ (Kensei Honto)
30/6	โอคุมะ ฌิเงะโนะบุ จัดตั้งคณะรัฐมนตรีสำเร็จ ได้เป็นนายกรัฐมนตรี
20/10	เหลียงฉีเซา ลี้ภัยไปญี่ปุ่นเดินทางถึงกรุงโตเกียว
25/10	คังโหย่วเหวย ลี้ภัยไปญี่ปุ่นเดินทางถึงเมืองโกเบะ
2/11	โคะโนะอะะ อะทซุมะโระ (Kono Atsumaro) กับพวก ก่อตั้งสมาคมวัฒนธรรม เอเชียตะวันออก (东亚同文会)
8/11	ยะมะซะตะ อะริโตะโมะ จัดตั้งคณะรัฐมนตรีสำเร็จ เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2
23/12	เหลียงฉีเซา จัดตั้งสำนักพิมพ์ชิงอี่เป่า (清议报) ที่เมืองโยโกฮะมะะ

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1899
-/3	กลุ่มอี่เหอถวนนำโดยจู่หงเต็ง (主红灯) ก่อความวุ่นวายที่ซานตง
7/4	จีน-ญี่ปุ่นลงนามในสัญญาส่งออกแร่เหล็กที่เมืองต้าเหี้ย (大冶)
18/5	จีนลงนามในสัญญาความร่วมมือโครงการรถไฟ (进镇铁路)
20/7	คังโหย่วเหวย ก่อตั้งสมาคมพิทักษ์จักรพรรดิที่แคนาดา
6/9	จอห์น เฮย์ (John Hay) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกา เสนอนโยบายเปิดประเทศ
28/10	จู่หงเต็งนำกลุ่มอี่เหอถวนโจมตีทหารของราชสำนักราชวงศ์ชิงย่อยยับ
6/12	ทูตสหรัฐอเมริกาสั่งให้ราชสำนักราชวงศ์ชิงย้ายอู่เสียน (毓县) ผู้ตรวจการมณฑลซานตง และให้หยวนซื่อไปดำรงตำแหน่งแทน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1899
14/3	ประกาศใช้กฎหมายภาษีอากร
7/4	สถาบันหลอมเหล็ก ยะฮะตะ เซะอิเตะทซุโอะ (Yahata Seitetsusho) ร่วมทำสัญญากับโรงแร่เหล็กอันหยัง (汉阳) ชื่อเหมืองแร่เหล็กที่เมืองต้าเหี้ย
19/5	แก๊ไชระเบียบของทหารบกและทหารเรือเกี่ยวกับการแต่งตั้งนายทหารระดับยศ นายพันและนายพล

-/6	โออิ เค็นตะโร (Oi Kentaro) กับพวกก่อตั้งสมาคมแรงงาน
17/7	มีพระบรมราชโองการแก้ไขกฎหมายให้ชาวต่างชาติอาศัยในญี่ปุ่นได้
26/11	แต่งตั้ง นิชิ โทะกุจิโร (Nishi Tokujiro) เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศจีน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1900
24/1	ซูสีไทเฮาแต่งตั้งอ๋องฝูเจี๋ยน (溥儀) เป็นราชบุตร เพื่อเตรียมปลดจักรพรรดิกวังซี้ว
10/6	พลเรือโท Edward Hobart Seymour นำทหารพันธมิตร 8 ชาติ (ตะวันตกและญี่ปุ่น) จำนวน 2,000 นาย ผ่านเทียนจินเข้าโจมตีกรุงปักกิ่ง
17/6	ทหาร 8 ชาติบุกยึดป้อมปืนใหญ่ต้ากู่ (大沽)
21/6	จีนประกาศสงครามกับ 8 ชาติ (กลางเดือนมิถุนายน กลุ่มอู่เหอถวนบุกเข้าปักกิ่ง เข้ายึดโบสถ์และสถานทูตของต่างชาติ)
26/6	ผู้ตรวจการภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้ทำข้อตกลงระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการร่วมมือกันป้องกันและสถานกงสุลนานาชาติที่เซี่ยงไฮ้
14/7	ทหารพันธมิตร 8 ชาติบุกยึดเมืองเทียนจิน
-/7	รัสเซียส่งทหาร 180,000 คน แบ่งเป็น 6 เส้นทางบุกยึดมณฑลซานตง
14/8	ทหารพันธมิตร 8 ชาติบุกยึดกรุงปักกิ่ง พระนางซูสีไทเฮาบังคับจักรพรรดิกวังซี้วให้หนีไปทางตะวันตก
24/8	อารามตงเปิ่นย่วน (东本愿寺) ที่เมืองเซี่ยเหมิหนุกเผา กองทัพญี่ปุ่นบุกขึ้นฝั่ง
8/10	สมาคมจงซิงฮุย (中兴会) ลูกขึ้นก่อการปฏิวัติที่ฮุยโจว ยะมะตะ โยะชิมะซะ (Yamada Yoshimasa) ชาวญี่ปุ่นที่มาช่วยเงินปฏิวัติสละชีพเพื่อการปฏิวัติของจีน
6/12	จี้ฮุย (戡一舉) กับพวกร่วมกันก่อตั้งสำนักพิมพ์แปลหนังสือ (译书汇篇)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1900
28/1	สมาคมวิจัยสังคมนิยมเปลี่ยนชื่อเป็นสหภาพแรงงานสังคมนิยม
10/3	ประกาศใช้กฎระเบียบการรักษาความสงบของกรมตำรวจ
19/5	ปรับเปลี่ยนยศของผู้บัญชาการมณฑลทหารบกและทหารเรือเป็นพลโทและพลเรือโท
15/6	คณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นมีมติให้ร่วมพันธมิตร 8 ชาติ ส่งทหารเข้ารุกรานจีน
6/7	คณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นมีมติให้ส่งกองพลที่ 2 ซึ่งมีกำลังพล 20,000 คน บุกเข้าจีน

19/10	อิโตะ ฮิโระบุมิ ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 4
-------	---

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1901
10/5	ฉินลี่ซาน (秦立山) กับพวกก่อตั้งสำนักพิมพ์กั๋วหมินเป่า (国民报) เพื่อส่งเสริมการปฏิวัติและโจมตีราชสำนักกรางวงศ์ซิง
4/7	แตงตั้งไชจวินเว่ย (蔡鈞为) เป็นอุปทูตประจำญี่ปุ่น
25/8	เซ็งเซวียนไหว (盛宣怀) ขอพระบรมราชานุญาตก่อตั้งโรงเรียนภาษาตะวันออกเพื่อเรียนภาษาญี่ปุ่นและกฎหมาย
7/9	อี้ควง (奕劻) และหลี่หงจิง เป็นผู้มีอำนาจเต็มของจีนในการลงนามสนธิสัญญาซินไฉ่ว (辛丑) กับพันธมิตร 8 ชาติ ได้แก่ รัสเซีย สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น อิตาลี และออสเตรีย
6/10	พระนางซูสีไทเฮาเสด็จจากซีอานกลับกรุงปักกิ่ง
7/11	หลี่หงจิงเสียชีวิต หยวนซื่อไข่ดำรงตำแหน่งแทน หลัวเจิ้นหวัง (罗振王) เดินทางไปสำรวจญี่ปุ่นเป็นเวลา 2 เดือน เขียนบันทึกเรื่องบันทึกการเดินทางสองเดือนในญี่ปุ่น (扶桑两月记)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1901
3/1	แตงตั้งโคะมุระ จุทะโร เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำจีน
3/2	อุซิดะ เรียวเฮะอิกับพวกก่อตั้งสมาคมมังกรด้า
5/2	โรงงานถลุงเหล็กยะมะตะ (Yamata Steel Works) เปิดกิจการ
18/5	ฌูซุอิ โคโตะกุ กับพวก ร่วมกันก่อตั้งพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democratic Party) แต่อยู่ได้ไม่นานก็ถูกยุบ ฌูซุอิ โคโตะกุ เขียนหนังสือเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยม: สัตว์ประหลาดแห่งศตวรรษที่ 20
2/6	คะทซุระ ทะโร (Katsura Taro) จัดตั้งคณะรัฐมนตรีสำเร็จ
10/11	แตงตั้งอุซิดะ โคชะอิ (Uchida Kosai) เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำจีน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1902
7/1	พระนางซูสีไทเฮาและจักรพรรดิกวงซิวเสด็จจากซีอานกลับถึงกรุงปักกิ่ง
8/2	เหลียงฉีเซาก่อตั้งสำนักพิมพ์ซินหมินจงเป่า (新民丛报) ที่โยโกฮามะ
8/4	จีน-รัสเซียลงนามในสนธิสัญญาข้อตกลงส่งมอบ-รับมอบมณฑลซานตง
27/4	ไซ่หยวนผุย (蔡元培) กับพวกก่อตั้งสมาคมการศึกษาจีน (中国教育会) และ ชมรมรักชาติและการเรียนรู้ (爱国学社)
2/9	ราชสำนักส่งจี้เจิ้น (载振) ไปเยือนญี่ปุ่น
24/11	หวงซิ่ง (黄兴) กับพวกก่อตั้งสำนักแปลการท่องเที่ยวและเรียนรู้ (游学译篇) อู๋รุ่หลุน (吴汝纶) อธิการบดีสถาบันจิงซือต้าเสวียถิง (京师大学堂) เยือน ญี่ปุ่นเพื่อดูงานด้านการศึกษาและเขียนหนังสือเรื่อง “ท่องตะวันออก” (东游丛录) หวงจิ่ง (黄瑾) ได้รับคำสั่งจากหยวนซื่อไซ่ให้ไปศึกษาดูงานด้านการเกษตร เขียนหนังสือชื่อ “บันทึกประจำวันการศึกษาดูงานด้านการเกษตรของญี่ปุ่น”

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1902
30/1	ญี่ปุ่นลงนามกับอังกฤษในสนธิสัญญาพันธมิตรระหว่างญี่ปุ่น-อังกฤษ คะโน จิโงโร (Kano Jigoro) ก่อตั้งสถาบันการศึกษาที่โตเกียวรับนักศึกษาจีนที่มาศึกษาที่ญี่ปุ่น
12/2	ฮะนะอิ ทะกุโซ (Hanai Takuzo) เสนอให้มีการเลือกตั้งทั่วไป แต่คณะรัฐมนตรี ปฏิเสธ
27/3	ธนาคารอุตสาหกรรม (Industrial Bank) เปิดกิจการ
20/8	มียะสะกิ โทเต็น เปิดตัวหนังสือ “ความฝันสามสิบสามปี” (三十三年之梦)
2/9	วิทยาลัยโตเกียว เปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยวาเซดะ (Waseda University)
2/10	คณะรัฐมนตรีอนุมัติงบประมาณในการดูแลกิจการในจีนและเกาหลีเป็นเงิน 4,790,000 เยน
-/12	กลุ่มมิตซุยตั้งโรงงานทอผ้าที่เซียงไฮ้

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1903
29/1	นักศึกษาจีนจากมณฑลหูเป่ย์ที่ศึกษาในญี่ปุ่น จัดพิมพ์นิตยสารหูเป่ย์เสวียเซิงเจี๋ย (湖北学生界) หลังจากนั้นนักศึกษาจีนจากมณฑลเจ้อเจียง เจียงซู เสฉวน ต่างทยอยจัดพิมพ์นิตยสารปฏิวัติออกสู่ตลาดในญี่ปุ่น
27/4	ชาวเซี่ยงไฮ้ชุมนุมประท้วงรัสเซียที่ไม่ยอมถอนทหารออกจากภาคอีสานของจีน
29/4	นักศึกษาจีนที่โตเกียวจัดตั้ง “หน่วยกล้าตายต่อต้านรัสเซีย”
-/5	หนังสือเรื่อง “ทหารปฏิวัติ” (革命军) พิมพ์ออกจำหน่าย
15/6	แต่งตั้งหยังชู (杨枢) เป็นเอกอัครราชทูตประจำญี่ปุ่น
-/12	สำนักพิมพ์ชังอู่ (商务) ที่เซี่ยงไฮ้จัดตั้งสำนักแปล

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1903
6/4	กลุ่มสังคมนิยมในญี่ปุ่นจัดประชุมใหญ่
24/6	ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยโตเกียว 7 คน ยื่นหนังสือประท้วงรัสเซีย
5/7	มีการพิมพ์หนังสือเรื่อง “สังคมนิยมของลัทธิสังคมนิยม” ของฌูซุอิ โคโตะกุ ออกจำหน่าย
8/10	กลุ่มสังคมนิยมจัดงานแสดงปาฐกถาต่อต้านสงคราม
30/12	คณะรัฐมนตรีกำหนดนโยบายเกี่ยวกับจีนและเกาหลีกรณีเกิดสงครามกับรัสเซีย

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1904
12/2	จีนประกาศ “เป็นกลาง” ในสงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย
15/2	หวงซิง ช่งเจียวเหริน และเฉินเทียนหวา ก่อตั้งสมาคมหัวซิงฮู่ยี่ (华兴会) ที่หูหนาน
11/3	นิตยสารตงฟงจ่าจื่อ (东方杂志) เปิดจำหน่ายฉบับปฐมฤกษ์ที่เซี่ยงไฮ้
3/7	หลิวจิ้งอาน (刘静庵) และพวกได้ก่อตั้งสำนักกวดวิชาวิทยาศาสตร์ที่อู่ชาง
3/8	อังกฤษบุกยึดเมืองลาซา ดาไลลามะองค์ที่ 13 หลบหนีไปที่มณฑลชิงไห่
7/9	อังกฤษบีบบังคับให้ขุนนางทิเบตลงนามในสนธิสัญญาลาซา แต่ราชสำนักกรางวงศ์ชิงคัดค้าน
-/11	ไซ่หยวนผุย กับพวกก่อตั้งสมาคมกวงฟูฮู่ยี่ (光复会) ที่เซี่ยงไฮ้

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1904
8/2	ทหารญี่ปุ่นโจมตีกองเรือรบรัสเซียที่หลิวชุ่น เป็นจุดเริ่มต้นของสงครามญี่ปุ่น-รัสเซีย
10/2	ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับรัสเซีย
20/6	ญี่ปุ่นจัดตั้งกองบัญชาการที่แมนจูเรีย
10/8	ญี่ปุ่นและรัสเซียเปิดศึกยุทธนาวีกลางทะเลเหลือง
14/8	เซ็น คะตะยะมะ (Sen Katayama) ผู้แทนญี่ปุ่นเข้าร่วมประชุมระหว่างประเทศที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ที่ประชุมมีมติคัดค้านการทำสงคราม
4/9	เกิดการสู้รบระหว่างญี่ปุ่น-รัสเซียที่เหลียวหยาง
13/11	เฮะอิมิน ชิมนุน (Heimin Shinbun) แพล “แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์” แต่ถูกสั่งห้ามเผยแพร่
26/11	ญี่ปุ่นโจมตีทหารรัสเซียครั้งที่ 3 ที่ปากแม่น้ำหลิวชุ่น

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1905
25/4	คนงานโรงงานปั่นด้ายหวาซิน (华新) ที่เซี่ยงไฮ้ ประท้วงหยุดงาน คัดค้านการขายโรงงานแก่ญี่ปุ่น
10/5	ประชาชนชาวเซี่ยงไฮ้เคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าสหรัฐอเมริกา
16/7	ซุนยัตเซ็นเตรียมก่อตั้งสมาคมหงเหมิงฮู่ยี่ ที่โตเกียว มีตัวแทนจาก 17 มณฑลเข้าร่วม
13/8	นักศึกษาจีนในญี่ปุ่นจัดงานต้อนรับซุนยัตเซ็น
20/8	สมาคมหงเหมิงฮู่ยี่ก่อตั้งขึ้นเป็นทางการ ที่ประชุมเลือกซุนยัตเซ็นเป็นประธาน
26/11	หนังสือพิมพ์หมินเป่า (民报) ของสมาคมหงเหมิงฮู่ยี่พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1905
2/1	ญี่ปุ่นยึดปากแม่น้ำหลิวชุ่น
10/3	ญี่ปุ่นยึดเส้นหยาง
27/5	กองทัพเรือญี่ปุ่นถล่มทำลายกองทัพเรือรัสเซียที่ช่องแคบสีชิมะ
5/9	ลงนามสนธิสัญญาสันติภาพญี่ปุ่น-รัสเซีย
21/12	แต่งตั้งอิโต ฮิโรbumi เป็นผู้สำเร็จราชการคนแรกของญี่ปุ่นในเกาหลี

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1906
25/1	ราชสำนักราชวงศ์ชิงส่งเสนาบดีไปศึกษาดูงานด้านกฎหมายที่ญี่ปุ่น
4/12	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่จัดตั้งกองกำลังที่ผิงเซียง (萍乡) และหลิวหยัง (刘洋)
16/12	กลุ่มนักธุรกิจที่เซียงไฮ้เตรียมการร่างรัฐธรรมนูญ

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1906
24/2	มีการก่อตั้งพรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น
5/9	มียะสะกิ โทเต็น ก่อตั้งสำนักพิมพ์ “ปฏิวัติวิจารณ์” (革命评论)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1907
13/2	คังโหย่วเหวยและเหลียงฉีเซาแก้ชื่อ “สมาคมปกป้องจักรพรรดิ” เป็น “สมาคมรัฐธรรมนูญประชาชน (国民宪政会)”
2/6	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่เคลื่อนไหวกฎวัติที่ทะเลสาบซีหนิว (七女湖) เมืองฮู่โจว
6/7	มีการก่อการปฏิวัติที่เมืองอานซิง สังหารผู้ตรวจการมณฑลอานฮุย
31/8	หลิวซือเพย (刘师培) ก่อตั้งชมรมสังคมนิยม เผยแพร่แนวคิดลัทธิไม่มีรัฐบาลปกครอง
1/9	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่ก่อการปฏิวัติที่อินโจว (银州) และเหลียนโจว (廉州)
17/10	เหลียงฉีเซาก่อตั้งชมรมการเมืองและข่าวสารที่โตเกียว
2/12	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่ก่อการปฏิวัติที่เจินหนานกวน (镇南关)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1907
6/2	กระทรวงศึกษาธิการประกาศจำนวนนักศึกษาจีนในญี่ปุ่นมีจำนวน 17, 860 คน
4/3	รัฐบาลญี่ปุ่นตอบรับราชสำนักราชวงศ์ชิงขับไล่ซุนยัตเซ็นออกจากญี่ปุ่น

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1908
27/3	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่ก่อการปฏิวัติที่อินเหลียน (银廉)
29/4	สมาคมลงเหมิงฮู่ยี่ก่อการปฏิวัติที่หนานเหอโข่ว (南河口)
27/8	ราชสำนักราชวงศ์ชิงประกาศการเตรียมการ 9 ปีในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ
14/11	จักรพรรดิกวงซิวสวรรคต ผู้ขึ้นครองราชย์ เปลี่ยนรัชสมัยเป็นชว่งถง (宣统) แต่งตั้งไจ้เฟิง (载沣) เป็นผู้สำเร็จราชการ
15/11	พระนางซูสีไทเฮาสิ้นพระชนม์

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1908
5/2	เรือบรรทุกญี่ปุ่นลอบขนอาวุธเข้าจีน ถูกกักที่กวางตุ้งญี่ปุ่นบีบบังคับให้ราชสำนักราชวงศ์ชิงขอโทษและชดใช้ค่าเสียหาย

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1909
9/1	ราชสำนักราชวงศ์ชิงปลดหยวนซื่อไช้ออกจากตำแหน่ง
-/7	หลู่ซวินเดินทางจากญี่ปุ่นกลับจีน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1909
17/8	รัฐสภาญี่ปุ่นลงมติให้ยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับชาติตะวันตก
26/10	อีโต ฮิโระบุมิ ถูกชาวเกาหลีชื่อ อันจุงกิน (安重根) แทงเสียชีวิตที่ฮาร์บิ้น (哈尔滨)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1910
12/2	สมาคมกงเหมิงฮุ้นนำทหารใหม่ก่อการปฏิวัติที่กวางโจว
3/10	ผู้แทนแต่ละมณฑลเรียกร้องให้สภาที่ปรึกษา (资政院) เปิดประชุมเป็นการด่วน
4/11	ราชสำนักราชวงศ์ชิงตอบรับจะเปิดประชุมสภาที่ปรึกษาในปี ค.ศ. 1913

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1910
25/5	ฉูซื่อ โคโตะกุ กับสมาชิกพรรคสังคมนิยมถูกจับกุม
22/8	ญี่ปุ่นประกาศยึดครองเกาหลี และลงนามสนธิสัญญาญี่ปุ่น-เกาหลี
30/9	ญี่ปุ่นประกาศผนวกเกาหลีเป็นเขตปกครองของญี่ปุ่น

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1911
27/4	มีการก่อการปฏิวัติที่กวางโจว
29/4	สำนักการศึกษาชิงหัวที่ปักกิ่งเปิดการสอน ต่อมายกฐานะเป็นโรงเรียนและมหาวิทยาลัยชิงหัว (清华大学)
31/7	มีการก่อตั้งสาขาของสมาคมกงเหมิงฮุ้นที่เซี่ยงไฮ้
8/9	มีการก่อการปฏิวัติที่เมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวน และได้รับการสนับสนุนทั่วทั้งมณฑล
10/10	มีการก่อการปฏิวัติที่อู่ซัง (武昌)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1911
18/10	รัสเซียสนับสนุนให้มองโกลเลียนอกประกาศเอกราช
1/11	ราชสำนักราชวงศ์ชิงแต่งตั้งให้หยวนซีอี่เป็นนายกรัฐมนตรี
27/11	นับแต่การก่อการปฏิวัติที่อู่ซิง มี 14 มณฑลประกาศแยกตัวเป็นอิสระ
18/12	ฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เริ่มเจรจากับเซียงไฮ้
25/12	ซุนยัตเซ็นเดินทางจากต่างประเทศถึงเซียงไฮ้
29/12	ผู้แทนจาก 17 มณฑลสนับสนุนให้ซุนยัตเซ็นเป็นประธานาธิบดีชั่วคราวที่นานกิง

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1911
18/1	ญูซุอิ โคโตะกุ กับพวกถูกพิพากษาประหารชีวิต

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1912
1/1	ซุนยัตเซ็นรับตำแหน่งประธานาธิบดีชั่วคราวที่นานกิง และประกาศตั้งสาธารณรัฐจีน
12/2	จักรพรรดิผู่อี๋ (溥儀) ประกาศสละราชสมบัติ
12/2	ซุนยัตเซ็นลาออกจากตำแหน่งประธานาธิบดีชั่วคราว
15/2	เลือกหยวนซีอี่เป็นประธานาธิบดีชั่วคราว
3/5	เปลี่ยนชื่อ 京师大学堂 เป็นมหาวิทยาลัยปักกิ่ง (北京大学) เหยียนฟู (严复) เป็นอธิการบดีคนแรก
25/8	ซุนยัตเซ็นและซ่งเจียวเหรินใช้สมาคมนงเหมิงฮู่เป็นฐานในการก่อตั้งพรรคกั๋วหมินต้ง

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1912
30/7	จักรพรรดิเมจิสวรรคต มกุฎราชกุมารขึ้นครองราชย์แทน เปลี่ยนรัชสมัยเป็น ไทโช (大正)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1913
11/2	ซุนยัตเซ็นเดินทางไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับกิจการรถไฟและการค้าที่ญี่ปุ่น
20/3	หยวนซีอี่ส่งมือปืนลอบสังหารซ่งเจียวเหริน
4/11	หยวนซีอี่มีคำสั่งให้ยุบพรรคกั๋วหมินต้ง

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1913
11/2	รัฐบาลของคะทสุระ ทะโร (Katsura Taro) ถูกบีบให้ลาออก
14/2	ซุนยัตเซ็นเดินทางไปเยือนญี่ปุ่น ได้รับการต้อนรับจากชาวญี่ปุ่นอย่างอบอุ่น

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1914
1/5	หยวนซีอี่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเฉพาะกาล
8/7	ซุนยัตเซ็นก่อตั้งพรรคปฏิวัติสาธารณรัฐจีนที่ญี่ปุ่น
29/12	หยวนซีอี่แก้ไขกฎหมายเลือกตั้ง กำหนดให้ตำแหน่งประธานาธิบดีมีวาระคราวละ 10 ปี และต่ออายุได้

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1914
23/8	ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับเยอรมัน
2/9	ทหารญี่ปุ่นขึ้นฝั่งที่หลงโข่ว (龙口) มณฑลซานตง
7/11	ทหารญี่ปุ่นบุกยึดชิงเต่า (青岛) และอ่าวเจียวโจว (胶州湾)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1915
18/1	ทูตญี่ปุ่นประจำจีนยื่นข้อเรียกร้อง 21 ข้อแก่หยวนซีอี่
18/3	ชาวเชียงใหม่ทุกสาขาอาชีพต่อต้านคัดค้าน “ข้อเรียกร้อง 21 ข้อ” พร้อมทั้งต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น
9/5	หยวนซีอี่ยอมรับ “ข้อเรียกร้อง 21 ข้อ” อย่างเป็นทางการ
23/8	มีการจัดตั้งสมาคมโซ่วอันฮุ่ย (寿安会) เคลื่อนไหวให้รื้อฟื้นระบอบจักรพรรดิอย่างเปิดเผย
15/9	ฉินตูฉิวก่อตั้งนิตยสารคนหนุ่มสาว (青年杂志) ที่เชียงใหม่
25/10	ซุนยัตเซ็นกับซ่งชิงหลิงแต่งงานกันที่ญี่ปุ่น
12/12	หยวนซีอี่ตั้งตนเป็นจักรพรรดิ เปลี่ยนชื่อประเทศเป็น “จักรวรรดิชิงหัว” (中华帝国)
25/12	มณฑลยูนนานประกาศแยกตัวเป็นอิสระ และประกาศจะนำกำลังทหารปราบหยวนซีอี่

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1915
22/1	สำนักข่าว “ชาวเช้า” (朝日新聞) ได้เผยแพร่ข่าวข้อเรียกร้อง 21 ข้อของญี่ปุ่น
6/5	ญี่ปุ่นยื่นคำขาดครั้งสุดท้ายให้จีนยอมรับข้อเรียกร้อง 21 ข้อ
2/6	รัฐสภาเห็นชอบให้เพิ่มกำลังทหารอีก 2 กองพล
30/7	โอคุมะ ฌิเงะโนะบุ นายกรัฐมนตรีลาออก

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1916
22/3	หยวนซีอี่ถูกบีบบังคับให้ล้มเลิกระบอบจักรพรรดิ ให้มีเพียงตำแหน่งประธานาธิบดี (大总统)
6/6	หยวนซีอี่เสียชีวิต
7/6	หลี่หยวนหง (黎元洪) เป็นประธานาธิบดีชั่วคราว
29/6	แตงตั้งต้วนฉีรู่ย (段祺瑞) เป็นนายกรัฐมนตรี
1/9	นิตยสารคนหนุ่มสาว (青年杂志) ย้ายจากเซี่ยงไฮ้ไปปักกิ่งเปลี่ยนชื่อเป็น “เยาวชนใหม่” (新青年)
26/12	ไซ่หยวนผุย (蔡元培) ได้รับการแต่งตั้งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยปักกิ่ง

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1916
12/10	ที่ประชุมนักข่าวที่โตเกียวมีมติคัดค้านมิให้ทหารมาอิทธิพลทางการเมือง
14/11	ก่อตั้งสมาคมความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่น-จีน (日中协会)

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1917
23/5	เกิดความขัดแย้งระหว่างประธานาธิบดีหลี่หยวนหง (黎元洪) และ นายกรัฐมนตรีต้วนฉีรู่ย (段祺瑞) หลี่หยวนหง มีคำสั่งปลดต้วนฉีรู่ย แต่ต้วนฉีรู่ย ไม่ยอมรับคำสั่ง
1/7	จิ้งชวิน (张勋) นำกำลังทหารผสมเปียวบุกเข้าปักกิ่งขับไล่ประธานาธิบดีหลี่หยวนหง เพื่อสนับสนุนจักรพรรดิผู่อี๋กลับคืนบัลลังก์
12/7	ต้วนฉีรู่ยนำกำลังทหารล้อมปราบกลุ่มขบถจิ้งชวิน จิ้งชวินหนีไปลี้ภัยที่สถานทูตฮอลแลนด์
19/7	ขุนยัตเซินจัดตั้งรัฐบาลเพื่อเคลื่อนไหวกบฏป้องกันรัฐธรรมนูญ

1/9	ที่ประชุมรัฐสภาแต่งตั้งให้ซุนยัตเซ็นเป็นผู้นำสูงสุดของรัฐบาลทหารแห่งสาธารณรัฐจีน
1/10	ตัวหนังสือนำทัพลงใต้ สงครามกลางเมืองเหนือ-ใต้เริ่มต้นขึ้น
7/11	ข่าวการปฏิวัติเดือนตุลาคมของรัสเซียมาถึงจีน

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1917
20/7	รัฐสภาญี่ปุ่นมีมติให้เงินช่วยเหลือแก่รัฐบาลตัวหนังสือ

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1918
18/4	เหมาเจ๋อตงก่อตั้งชมรมประชาชนใหม่ (新民学会) ที่ฉางซา มณฑลหูหนาน
12/5	นักศึกษาจีนหยุดเรียนประท้วงข้อตกลง “ร่วมป้องกันศัตรู” จีน-ญี่ปุ่น
16/5, 19/5	กองทัพบกและกองทัพเรือจีน-ญี่ปุ่นลงนามในข้อตกลง “ร่วมป้องกันศัตรู”
21/5	ซุนยัตเซ็นเดินทางจากกวางโจวไปเซี่ยงไฮ้ การเคลื่อนไหวปกป้องรัฐธรรมนูญล้มเหลว
15/10	หลี่ต้าเจาเขียนบทความเรื่อง “ชัยชนะของชาวรากหญ้า” (庶民的胜利) ลงในนิตยสารเยาวชนใหม่
22/12	เฉินตูชิวก่อตั้งสำนักพิมพ์ “สัปดาห์วิจารณ์” (每周评论) ที่ปักกิ่ง

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1918
11/2	ญี่ปุ่นเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญครบรอบ 30 ปี
5/4	ญี่ปุ่นและอังกฤษนำกำลังทหารขึ้นบกที่ไห่เซินไฉ่ (海參崴) แทรกแซงการปฏิวัติเดือนตุลาคมของรัสเซีย
2/8	รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศใช้กำลังทหารบุกไซบีเรีย
2/12	ญี่ปุ่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และอิตาลี รวม 5 ชาติ แนะนำให้รัฐบาลจีนเหนือและใต้ รวมกันเป็นหนึ่ง เพื่อความปรองดองแห่งชาติ

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1919
18/1	เริ่มการประชุมสนธิสัญญาสันติภาพที่ปารีส
2/1	รัฐบาลเป่ย์หยาง (北洋政府) ส่ง ลู่เว่ยเซียง (陆微祥) เป็นผู้แทนการเจรจาสนธิสัญญาสันติภาพที่ปารีส

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในจีน ค.ศ. 1919
29/4	ที่ประชุมสนธิสัญญาสันติภาพที่ปารีสมีมติให้สิทธิผลประโยชน์ของเยอรมันในแหลมซานตงตกเป็นของญี่ปุ่น
2/5	นิตยสารเยาวชนใหม่ตีพิมพ์บทความของหลี่ต้าเจาเรื่อง “ลัทธิมาร์กซ์ในทัศนะของข้าพเจ้า” (我的马克思主义观)
4/5	นักศึกษาในปักกิ่งกว่า 3,000 คน เดินขบวนประท้วงคัดค้านการยกสิทธิผลประโยชน์ของเยอรมันในแหลมซานตงให้แก่ญี่ปุ่น
5/6	กรรมกร นักเรียน นักศึกษา พ่อค้าและประชาชน ประท้วงทั่วเซี่ยงไฮ้
10/6	รัฐบาลที่ปักกิ่งปลดผู้แทนการเจรจาที่ปารีส และไม่ลงนามในสนธิสัญญา
16/9	โจวเอินไหลก่อตั้งชมรมตื่นตัว (觉悟社) ที่เทียนจิน
-/10	ซุนยัตเซ็นเปลี่ยนชื่อพรรคจกหัวเกอมีงตั้ง (中华革命党) เป็นพรรคจกั๋วกั๋วหมินตั้ง (中国国民党) และออกหนังสือซุนเหวินเสวียอี่ว (孙文学语) ที่เซี่ยงไฮ้

วัน/เดือน	เหตุการณ์สำคัญในญี่ปุ่น ค.ศ. 1919
28/6	ญี่ปุ่นลงนามในสนธิสัญญาแวร์ซายส์
9/9	คณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นมีมติให้ช่วยเหลือสนับสนุนรัฐบาลซุนตีกที่ปักกิ่ง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายเมธี เกียรติก้องขจร
วันเดือนปีเกิด 19 พฤษภาคม 2498
วุฒิการศึกษา นิติศาสตรบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานทางวิชาการ

เมธี เกียรติก้องขจร. “อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อจีนในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่.” ใน *หนังสือรวมบทความ “การประชุมวิชาการระดับชาติ จินศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 1”*. 25 กันยายน 2558, 195-220.

ประสบการณ์ทำงาน 2525-ปัจจุบัน: ทนายความ